zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 23. ožujka 2,,6., godište VIII, broj 176
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Ranko Matasović – Jezici, znanost, politike

Silvio Vujičić – Izloženost virusima i modi

Srećko Pulig – Smrt Slobodana Miloševića

Vijesti iz blogosfere

Foto: Bernhard Musil
www.be-musil.com

cmyk

Gdje je što?

***Info i najave* 2-3**

Satira
Zarezi ludog smetlara *Ivica Juretić* **4**
Pogrešno je biti čovjek *Sead Muhamedagić* **5**

U žarištu
Ne optužujem *Andrea Dragojević* **6**
Snaga frankofonije *Biserka Cvjetičanin* **7**
Razgovor s Rankom Matasovićem *Katarina Luketić* **8-9**
Nestajući posrednik koji odbija nestati *Srećko Pulig* **10-11**
Razgovor s Petrom Kuntićem i Petrom Lađevićem *Omer Karabeg* **12-13**
Razgovor s Damirom Imamovićem *Andrej Đerković* **14**

Vizualna kultura
Komunikacija na razini supostojanja *Jasna Jakšić* **15**
Razgovor sa Silviom Vujičićem *KONTEJNER* **16-17**
Glazba kao apstrakcija *Rosana Ratkovčić* **18**
Galerija iz susjedstva *Jasna Jakšić* **19**

Glazba
Kako kupiti slušatelja? *Trpimir Matasović* **30**
Novac naprijed – glazba stoj! *Trpimir Matasović* **30-31**
Boemska rapsodija *Tihomir Ivka* **31**

Kazalište
Glumački fokus: Božidar Boban, Jerko Marčić *Nataša Govedić* **32**
Sedmorica protiv Tebe ili zaljubljenih kauboja? *Ivana Percl* **33**
Razgovor s Krešom Mustaćem *Suzana Marjanić* **34-35**

Kritika
Kako da te uvjerim da je tvoj moral loš? *Boris Postnikov* **37**
Bogomoljka koja proždire samu sebe nakon onanije *Darija Žilić* **38**
U braku "gine" više ljudi nego na prometnicama *Dario Grgić* **39**
Traženje izgubljenog Arnolda i nalaženje zrcala *Grozdana Cvitan* **39**
Neljudska ljudskost *Steven Shaviro* **40-41**
Portugalski dream team grofa Talana *Siniša Nikolić* **41**

Proza
Posljednji stupanj prisnosti *Ivan Klima* **42-43**

Poezija
Cesta za Kaliforniju *Marko Pogačar* **44**

Riječi i stvari
Pijani kompjuter *Željko Jerman* **45**
Dicta et sententiae *Neven Jovanović* **46**

***Svjetski zarezi* 47**
Gioia-Ana Ulrich

Fotografije na naslovnici i str. 48
Bernhard Musil, www.be-musil.com

TEMA BROJA: *Blogovi*
Priredili Maja Hrgović i Zoran Roško
ČitanjePisanjeČitanjePisanjeČitanje *Peter Felixberger* **20**
Blog je prava avangarda *Katarina Peović Vuković* **21**
Revolucija književnih blogova *Scott Esposito* **22**
Razgovor s Dariom Rukavinom *Maja Hrgović* **23**
Je li blog prijetnja demokraciji ili njezino oruđe *Maja Hrgović* **24**
Anketa **24-25**
Razgovor s Tomislavom Čadežom *Maja Hrgović* **25**
Intima uza sve (diskrecija zajamčena) *Andrea Zlatar* **26**
Kandidati za hrvatski Blooker **27-28**
Monahov blog *Neven Jovanović* **29**

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, **fax:** 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, **web:** www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Boris Maruna
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Grozdana Cvitan, Rade Dragojević, Dario Grgić, Maja Hrgović Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Katarina Peović Vuković, Nataša Petrinjak, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

Nova generacija kaovaca

Boris Postnikov

***K., studentski časopis za književnost, književnu i kulturalnu teoriju*, glavna urednica Mira Špoljar; Klub studenata komparativne književnosti "K.", Zagreb, prosinac 2005.**

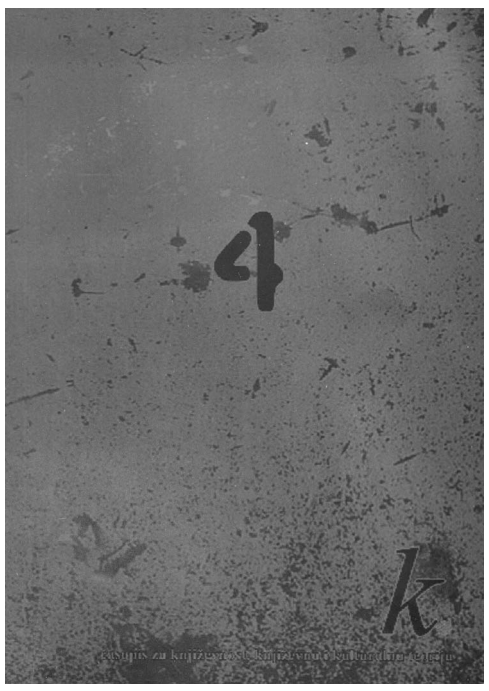

Studentski časopisi su, po pravilu, nošeni velikim entuzijazmom malog broja angažiranijih "kolegica i kolega". To zasigurno ima barem jednu pozitivnu posljedicu: čitatelji im mahom pristupaju krajnje dobronamjerno, rezonirajući kako se, ukoliko je nešto nastalo gotovo isključivo iz dobre volje, čini poštenim ponuditi i nešto vlastite benevolencije zauzvrat. Pogreške i previdi tu se nekako lakše opraštaju. Postoji, međutim, i loša strana priče: kada spomenuti "dobri duhovi" projekta, kroz par godina, steknu titulu akademskih građanki i građana, rijetko se među novim studentima nađe kritična masa potrebna da bi publikacija održala ritam izlaženja.

Takva smjena generacija dogodila se nedavno i časopisu studenata komparativne književnosti zagrebačkog Filozofskog fakulteta, pa treba biti sretan što je jedina posljedica nešto duža pauza između prethodnog i novog, četvrtog broja (pritom šarmantno zamaskirana u *impressumu* obaviješću kako časopis "izlazi dva puta godišnje (a ponekad i rjeđe)"). Novi *K.* pokazuje težnju održavanju kontinuiteta s prethodnim nizom brojeva već samim izgledom, ali i uređivačkom koncepcijom. Sadržaj čine četiri studentska ogleda i četiri prijevoda. Utjecaji teorijskog feminizma i kulturalnih studija i dalje su vrlo izraženi, a novost predstavlja recepcija problemskog polja antimodernizma. To je, očito, odjek rada profesora Zorana Kravara, koji je u posljednjih nekoliko godina na tu temu održao niz predavanja, objavivši pritom i dvije knjige.

Goran Pavlić bavi se, tako, u uvodnom, tematski pomalo nedosljednom tekstu antimodernističkim aspektima djela Michela Houellebecqa, kritizirajući oštro pompu stvorenu oko nove francuske književne zvijezde, koja će ovih dana pohoditi i Zagreb. Ivu Andrijanić, pak, u radu *Christa Wolf i Medejini glasovi* zanima problematika antimodernizma iščitana kroz komparaciju lika Medeje u Euripidovoj tragediji i u suvremenoj postmodernističkoj obradi njemačke spisateljice Christe Wolf.

Lik Medeje pojavit će se kao značajan motiv i u tekstu Une Bauer posvećenom radu feminističke teoretičarke Camille Paglia (nedavno je predstavljena i na stranicama *Zareza*). Pišući uz dlaku prominentnom socijalno-konstruktivističkom feminizmu, Paglia se okreće koncepciji "prirodnog ženskog", odbacivši dominantne diskurzivne prakse današnjice. Ovu, kako je naziva, "retro-teoretičarku", Bauer neće oklijevati "lupiti po prstima" zbog povremenih upadljivih kontradikcija, ali će konačna ocjena njezina rada biti više nego pozitivna.

Apoteoza nebodera Srećka Horvata propituje jedan od uočljivijih simptoma nekontroliranog prodora kapitala u naše maleno tranzicijsko dvorište: nicanje golemih tornjeva koji, mimo bilo kakva jasnog urbanističkog plana, neprestano preoblikuju vizuru Zagreba. Posebnu pažnju Horvat posvećuje popratnom fenomenu porasta opće ravnodušnosti spram tog trenda, načinu na koji se mirimo s gradnjom grdosija o čijoj namjeni i funkcijama ne znamo, zapravo, gotovo pa ništa.

Prijevodnim blokom dominiraju dva velika imena francuske intelektualne scene: Pierre Bourdieu i Michel de Certeau. Premda je riječ o nešto starijim tekstovima (intervju sa Bourdieuom *Intelektualno polje: svijet za sebe* vođen je prije dvadesetak godina, a de Certeau je *Historiografsku operaciju* napisao prije tridesetak) vrlo su instruktivni, a Bourdieova razjašnjenja teorijskog koncepta "polja" (društvenog, kulturnog, književnog…) bit će, pretpostavljam, više nego dobrodošla studentima koji se tek imaju upoznati s njegovim djelom.

Modernitet ili dekonstrukcija smrtnosti Zygmunta Baumana zanimljiv je naslov, no doima se pomalo izglobljenim s obzirom na koncepciju časopisa. Izbor, pak, *Problema vrijednosti u kulturalnim studijima* Simona Fritha, zainteresiranog za reviziju uobičajenih stavova o tzv. visokoj i niskoj kulturi, donosi očekivan priključak na britansku tradiciju kulturalnih studija.

Sve u svemu, novi su *kaovci* postigli izvanrednu ravnotežu zadržavanja ranijih komponenti časopisa i uvođenja noviteta, ispunivši najvećim dijelom visoka očekivanja. Za dosezanje najboljih trenutaka prethodnih brojeva potrebno je, ipak, još malo napora. Kontinuitet rada i izlaženja bit će presudan.

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ - izrezati i poslati na adresu:
dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Vodnikova 17
Želim se pretplatiti na zarez: 6 mjeseci 120.00 kn
s popustom 100.00 kn, 12 mjeseci 240.00 kn
s popustom 200.00 kn
Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust: 6 mjeseci 85.00 kn, 12 mjeseci 170.00 kn
Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
za ostale kontinente 100,00 USD.
PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime:_____
adresa:_____
telefon/fax:_____
e-mail:_____
vlastoručni potpis:_____
Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno poslati na adresu redakcije.

Oglašavajte se u Zarezu

www.zarez.hr
Povoljne cijene oglasa već od 500 kn (bez PDV-a)

* posebne pogodnosti za kulturne institucije
* popusti za serije oglasa

zarez
tel. 01/ 4855 451
e-mail: marketing@zarez.hr

Drugi Anarhistički sajam knjiga u Zagrebu

31.03. - 02.04.2006.

Drugi Anarhistički sajam knjiga u Zagrebu održat će se od 31. ožujka do 02. travnja 2006. godine u bivšoj tiskari Borba (Preobraženska 6/Cvjetni trg), te popratni program na nekoliko drugih lokacija u centru grada.

Anarhistički sajam knjiga (ASK) u Zagrebu predstavlja pokušaj stvaranja dugoročnog projekta koji će se razvijati, i nadamo se, iz godine u godinu okupljati sve veći broj sudionika i sudionica, bilo da je riječ o izdavačkim kućama, grupama, malim projektima, promatračima i promatračicama, ili tek znatiželjnicima/ama koje zanima o čemu je tu zapravo riječ.

Prvi Anarhistički sajam knjiga u Zagrebu je bio uspješan, barem prema reakcijama sudionika i sudionica, ali i osoba uključenih u organizaciju cijelog događaja. Uz neke manje propuste, koji nisu znatno utjecali na cijeli događaj, tri dana sajma su okupila dvadesetak izdavačkih kuća i projekata, te oko tisuću posjetitelja i posjetiteljica. Za prvu godinu, više od očekivanog.

ASK će se nastaviti događati u Zagrebu, svake godine u proljeće, kako bi na lokalnoj razini razvijali dostupnost slobodarske i srodne literature, ali i proširili diskusije koje se vode unutar pokreta, te ih doveli do zaključaka važnih za sredinu u kojoj živimo.

Ideja Anarhističkog sajma knjiga je u našoj sredini stvoriti važno mjesto susretanja, kako na lokalnoj, tako i na međunarodnoj razini.

Baš zbog toga je svačije sudjelovanje važno - podržite ovu manifestaciju koja donosi nešto bitno drugačije i što svoju važnost ima upravo u činjenici da se bazira na sudjelovanju svih i na solidarnosti kao temelju promjena koje smatramo poželjnim.

Više informacija o ovogodišnjem sajmu potražite na:
www.ask-zagreb.org
ili pišite na ask-zagreb@net.hr

Program

Uvodni program
26. 03. - 02. 04. 2006.
(svaki dan od 17:00 - 20:00)
[galerija Nova, Teslina ulica, Atrij]
Izložba anarhističkih plakata iz Španjolskog građanskog rata 1936. - 1939.

Povodom sedamdesete godišnjice ustanka i revolucije pokrenute u Španjolskoj nakon vojnog puča, tijekom sajma knjiga možete posjetiti izložbu anarhističkih plakata iz tog razdoblja. Izbor izloženih plakata opisuje težnje i pokušaje ostvarenja društvenih promjena koje su poticale anarhističke organizacije u Španjolskoj.

Anarhisti i anarhistkinje su tijekom građanskog rata u Španjolskoj odigrali ključnu ulogu u obrani zemlje, te pokrenuli najopsežniju anarhističku revoluciju u povijesti, koja je na kraju slomljena. Kao poseban dodatak programu, a također povodom ove obljetnice, objavljujemo i tekst *Španjolski građanski rat - Anarhizam u akciji*.

Tijekom izložbe će biti prikazani i filmovi o španjolskom anarhističkom pokretu:

Nedjelja, 26. 03. 2006. u 18:00
Fury Over Spain, film u produkciji talijanskog Centra za slobodarske studije G. Pinelli, sastavljen od dokumentarnih snimaka CNT-a (anarhosindikalističke Nacionalne konfederacije rada iz Španjolske). Autentične snimke iz razdoblja revolucije i priča o tijeku događaja.

Ponedjeljak, 27. 03. 2006. u 18:00
El Forat, dokumentarni film o suvremenom anarhističkom pokretu u Španjolskoj, odnosno Barceloni, koju kapitalizam pokušava transformirati u grad okrenut potrošnji i kapitalu, a svakodnevna ljudska borba ga pokušava održati prilagođenog ljudima.

Utorak, 28. 03. 2006. u 18:00
Zemlja i sloboda, igrani film u međunarodnoj produkciji o Španjolskom građanskom ratu koji neodoljivo podsjeća na knjigu G. Orwella *Kataloniji u čast*, a izrazito dobro dočarava međunarodnu solidarnost, revolucionarni duh tijekom rata, kolektivizaciju, unutarnje probleme i na kraju slom revolucije, ali i duh koji je ostao živ nakon poraza.

Srijeda, 29. 03. 2006. u 18:00
Anarhistice, španjolski igrani film koji kroz osobnu priču govori o ratu, promjenama u društvu, svježoj revoluciji i na koji način se događala, dvojbama i strahovima društva koje je iz tradicionalističkog postajalo slobodno.

Četvrtak, 30. 03. 2006. u 18:00
Četvrti svjetski rat, svakako ne film o Španjolskom građanskom ratu, no ipak će biti prikazan kao dobar zaključak onoga gdje se danas nalazi pokret i na koji način je revolucija nastavljena tijekom Četvrtog svjetskog rata koji se događa sada i ovdje.

Glavni program sajma

Petak, 31. 03. 2006.
15:00 - 21:00
[bivša tiskara «Borba», Preobraženska 6/Cvjetni trg]
Sajam knjiga - dođite i pogledajte knjige koje nude izdavači, besplatne materijale različitih grupa, novine, časopise...
17:00 - 19:00
[knjižnica "Bogdan Ogrizović", Preradovićeva 5]
Politički zatvorenici i Anarhistički crni križ u Grčkoj. Predavanje i diskusija o političkim zatvorenicima u Grčkoj, te aktivnostima Anarhističkog crnog križa [www.anarchistblackcross.org], organizacije koja daje podršku i bavi se pitanjem političkih zatvorenika.
19:00 - 20:00
[knjižnica «Bogdan Ogrizović», Preradovićeva 5]
Video projekcija filma *Weather Underground*
Nakon predavanja pogledajte film *Weather Undergound*, koji govori o istoimenoj organizaciji koja je u vrijeme hipi pokreta djelovala u SAD-u i predstavljala nešto što svakako ne povezujemo sa hipi pokretom ili barem uobičajenim shvaćanjem onoga što je predstavljao.

Subota, 01. 04. 2006.
10:00 - 15:00
[Trg Petra Preradovića/Cvjetni trg]
Sajam knjiga se seli na otvoreno, pa su knjige dostupne i na "špici"... U slučaju lošeg vremena sajam se seli nazad u tiskaru «Borba» (Preobraženska 6/Cvjetni trg).
12:00
[bivša tiskara «Borba», Preobraženska 6/Cvjetni trg]
Radionica shopliftinga... Znate li što je Yo Mango!? Ne? Svakako provjerite o čemu je riječ tijekom ove informativne i vrlo praktične radionice.
17:00 - 18:00
[bivša tiskara «Borba», Preobraženska 6/Cvjetni trg]
Psihijatrija. Predavanje i diskusija o psihijatriji iz anarhističke perspektive. Što je zapravo psihijatrija, kako se koristi i na koji način utječe na naše živote?
18:00 - 19:00
[bivša tiskara «Borba», Preobraženska 6/Cvjetni trg]
Predstavljanje izdavaštva Intu [http://knihy.intu.cz] i časopisa A-Kontra [www.a-kontra.net] iz Češke. Saznajte više o anarhističkom izdavaštvu u Češkoj, od suvremenih autora do anarhističke povijesti, i upoznajte rad časopisa A-Kontra. Diskusija će se baviti i anarhističkim izdavaštvom u Istočnoj Europi mogućnostima razvoja, suradnje, ograničenjima, itd.

Nedjelja, 02. 04. 2006.
10:00 - 15:00
[bivša tiskara «Borba», Preobraženska 6/Cvjetni trg]
Sajam knjiga - dođite na kavu ili čaj, potražite knjigu koju ste propustili prethodnih par dana, pozdravite se sa sudionicima i provedite nedjeljno prijepodne u ugodnom društvu...Time zatvaramo 2. Anarhistički sajam knjiga.

Off program sajma

Petak, 31. 03. 2006. u 21:00
[klub Močvara, Trnjanski nasip bb]
EU'S ARSE (Italija)
http://www.eusarse.tk
Kultni talijanski hardcore punk bend, iz prve generacije talijanskih bendova (Wretched, Negazione, Upset

Noise,...), koji su još početkom 80ih otvarali veliki broj aktivnih skvotova po sjeveru (i ostatku) Italije. Ponovno aktivirani prije dvije godine, a kao vokal pojavio se Richard iz Warfare/Pizde Materne. Izvrsna prilika za pankere mlađe generacije koji se u njihovo vrijeme još nisu ni rodili, da uživo vide, čuju i osjete izvornu anti-establishment energiju, jer i sam bend poručuje "After 20 years, it's still a fucked up world...".

NULA (Šibenik)
http://www.nishta.com
Povodom 2.ASK, nakon nešto više od godinu dana od njihovog posljednjeg koncerta, u goste nam dolazi i šibenska Nula, kao jedni od najaktivnijih predstavnika scene s početka i sredine 90ih. Bend koji je u to vrijeme inicirao domaće nezavisno underground d.i.y. izdavaštvo, odsvirao dosta koncerata na do tada nepostojećim mjestima, te utjecao na povezivanje ljudi sličnih razmišljanja. U originalnoj postavi zasvirat će većinu starih hitova (pojavit će se i neka reizdanja), a nadajmo se da ćemo nakon svega nekad dočekati i njihov prvi dugosvirajući album.

AMOK (Zagreb/Sisak/Kutina)
www.run-amok.org
Punk ekipa svira metal u hardcore bendu.
upad: 30 KN

Subota, 01. 04. 2006. u 21:00
[klub Močvara, Trnjanski nasip bb]
P.A.I.N. - Propaganda And Information Network (UK)
www.music.mercia.org/ironman/pain/.en
Najlegendarniji punk-reggae bend s kraja 20. stoljeća, nastao 1995. godine na ostacima AOS3 i Radical Dance Faction, s ljudima koji su na sceni već dugi niz godina. Autori mnogih hitova, a i domaće dub reggae snage regrutirane iz punk krugova (Abrakha-Dub-R, Radikal Dub Kolektiv), redovito su svirali njihove obrade na koncertima. Teško je da je bilo koji punk tulum u posljednje vrijeme prošao bez njihove mjuze negdje u pozadini. Ti "hitovi", kao i oni njihovih prethodnih bendova, već 5 godina uzastopce sastavni su dio, a često i početna motivacija pri organiziranju i održavanju klupskih programa pod nazivom "Punk-Reggae Fiesta!".

Za razliku od prvih punk bendova koji su još krajem 70ih počeli koketirati sa reggaeidnim prizvucima (the Clash, the Ruts, SLF...), i koji su tako dodatno začinili svoj ulazak u svjetski glazbeni mainstream, P.A.I.N. se i nakon 11 godina čvrsto drže temelja punkerskog undergrounda, redovito objavljujući communiqué sa svojim kritički argumentiranim razmišljanjima i stavovima prema postojecoj engleskoj i globalnoj društveno-političkoj situaciji, a nebrojeno puta su odsvirali dobrotvorne koncerte u tradiciji engleskih free festivala, te intenzivno surađujući sa raznim inicijativama i organizacijama.

Nismo mogli dobiti bolji bend za završnu feštu 2. Anarhističkog sajma knjiga, na kojoj će dodatni program prije i nakon koncerta popunjavati dj Jebiga & crew selekcijom srodnih punk-reggae-party bendova.
upad: 35 KN

Više informacija potražite na:
www.ask-zagreb.org

Zarezi ludog smetlara

Ivica Juretić

Trepetom močvare
Gmiže oblaka pjena
Uz nogu ptice
Ormica pluta
Kornjače

Večeras su doručkovali gmazovi
Crnilo ganjajući korom mahovine
Tečno lijepi
I dolje
I gore
Svuda prisutni
Jezik amonita vukući
Tamo
Hej,tamo,tamo!

I kravo,stara mrcino,što travi utrobu daruješ,bockaš maglenu ploču u smiraj osunčane zjenice.Bijelom kapljom maziš baršun krta, što crva blaguje,dok mu kćer čaporkom po očima brlja.Da,izvijezdi smežuranoj,procijepom papka svjetlost uskrisuješ.Repom zlata vatricu potkuruješ,slamčicu pališ da asocijaciju zapališ.Srebro škropi njušku,zatim nebu,mukanjem izdubljenom curi.Točkica se ludira,hrbatom rovke ko niz tobogan lijeće."Miđo,mođo",tepa cvrčak majci.Čuje se gušenje labirinta sjemenkom usklika.
Dok opaja me prašak zgažene rose.

Ti ubojico sa licem babe,nesposoban si mnogo.

Da,stvarno.Ne znam voziti auto,bojim se fiksiranog telefona,a mobitel mi gura šutljivu jezu u grudnu košuljicu.Ne znam staviti masku,niti znam jahati, nemam pojma što je internet,ne znam igrati nogomet(pokušao sam igrati branića ali sam protivničkom krilu umjesto krila izbio bubreg).Ne znam igrati hokej na ledu(a da pokušam ispod leda),zubar me neće primiti u audijenciju jer sam ga ispovračao,kad me je poškakljao bušilicom po kljovi.Ne znam obrijati glavu, niti polizati kuglicu.Ne znam privezati brod za obalu,niti dasku.Ljudi,ali ja znam plivati(da,ali samo u vodi). Bojim se osiguraća,nesposoban sam umirućeg okrenuti na bok.Niti mu znam zaustaviti krv.Ne znam na ženi napraviti skok. Bojim se bebe,kad gura ručice u zrak preda mnom.Bojim se da ima neđeg čega se ne bojim.Bojim se travke,bojim se da mi ne da vritnjak,pa se okrećem,kad prekoračivši je,začujem rzanje njeno.Bojim se noću,u postelji ,patuljastog stropa i normalne vagine nada mnom.Ispali su mi zubi.Pa možda sam sposoban popušiti.Baš da vidim što će mi reć.

ZADOVOLJAN SAM S TOBOM, reče.

Shizofrenikov multi snošaj

Bila je doktor.Ispirala je ranu u hipermanganu.Nos je pronašla među konopcima Klitoris joj bijaše izvan svih klišea-nalik na pretučenu gujavicu.Rekao sam: "Gadiš mi se gujo gujavičasta",i jer me bilo strah penetrirati pokraj kolutičavca u gmaza,taj prizor pretvorio mi penis u golača puža bez dužine i nastavih joj u dlakavu i smolavu rupu od uha šaputati:"Zarezati ću ti špek sa obale pupka duboko do maternice i uvale šupka i isrkati ću spermu tvoga ljubavnika,one životinje biblijske,dobrocudne".Na te riječi zbaci me sa sebe i pozove čovjeka koji je cjelonoćno svakodnevno jebe,pegaza svoga sa kavernama na leđima.Al ja sam bio brži,jer maratonac sam sa startom skliskom i skotrljah se niz trulež drvenu ravno na Tkalčićevu i zaronih u leševa bijelo more. Bila je 68.,noć.

k

Pogrešno je biti čovjek

Biblioteku *Monokl* zagrebačke nakladničke kuće Disput nije potrebno posebno predstavljati. Krajem 2001. u njoj se pod naslovom *Izreke i protuslovlja* pojavila prva od triju knjiga aforizama Karla Krausa (1874.-1936.), osebujnog austrijskog književnika i mislioca, kojega se ove godine posebno prisjećamo u povodu 70. obljetnice smrti. Početkom travnja ove godine u istom će nizu izići aforizmi što ih je Kraus 1912. objedinio pod intrigantnim naslovom *Pro domo et mundo*. Želeći zainteresirati čitateljstvo za oštroumnu britkost i misaonu zgusnutost ovih literarnih bisera *sui generis*, odabrao sam, opuštajući se od uzavrelosti prevodilačkog mozganja, pregršt aforizama iz zadnjeg poglavlja koje je naslovljeno kao i knjiga koju najavljujem. (Sead Muhamedagić)

Karl Kraus

U susret drugoj knjizi Krausovih aforizama u hrvatskom prijevodu

Jao vremenu u kojemu umjetnost ne čini zemlju nesigurnom, a od ponora što umjetnika dijeli od čovjeka bude zlo umjetniku, ali ne čovjeku.

Umjetnost dovodi život u nered. Pjesnici čovječanstva uvijek iznova uspostavljaju kaos.

Kultura završava kad iz nje izbijaju barbari.

Moderna propast svijeta dogodit će se tako da se s obzirom na usavršavanje strojeva ispostavi pogonska nesposobnost ljudi. Automobilima ne uspijeva vozače dovesti naprijed.

Napredak slavi Pirove pobjede nad prirodom.

Napredak od ljudske kože pravi lisnice.

Vremena su umirala od masnoće ili od sušice. Ovo ovdje želi peckati smrt preuhranjenim siromaštvom.

U svakom slučaju imamo sedamdeset slobodoumnih zastupnika. To je mnogo, kad se uzme u obzir da ima još samo deset danjih paunčadi[1].

Kad neka kultura osjeti da joj dolazi kraj, traži da joj se dozove svećenik.

Bilo bi više nedužnosti na svijetu kada bi ljudi bili odgovorni za sve ono za što su nemoćni.

Spiritizam je pokušaj da se otvore prozori s ulice. To je nemoguće tim više što su ionako otvoreni, a mi se tako često možemo prestrašiti načinom kako nas gledaju oni u kući. S time se ima dosta posla; ali ne treba ni glavom kroza zid; postoji onosvijet što završava smrću.

Prava metafizika zasniva se na vjeri da će jednom biti mir. Protuslovi joj pomisao na neko uskrsnuće mesara.

Razvoj je razbibriga za vječnost. Ona ga ne uzima ozbiljno.

Ako već treba vjerovati u nešto što se ne vidi, ipak bih čudima dao prednost pred bakcilima.

Svjetski bol je kostobolja duha. Barem ga se osjeti kad dođe loše vrijeme.

Pravda je uvijek pravedna. Ona misli da pravo ionako ima pravo. Susljedno ga daje nepravu.

Na svijetu je uvijek užitak uvrijediti srce, jer se uvrijedio džep.

Što se tiče cilja, jedinstveni smo. I ja u svom srcu nosim rajski vrt i odlučno mu dajem prednost pred Friedrichstraße, ali ne znam nikakva drugog puta da stignem onamo.

Mašta ne gradi kule u zraku, nego kule u zraku od baraka.

Protuslovlja u umjetniku moraju se sresti negdje na višoj razini, pa bilo to i tamo gdje stanuje Bog.

Sunce ima pogled na svijet. Zemlja se okreće. Protuslovlja u umjetniku su protuslovlja u promatraču koji ujedno ne doživljava dan i noć.

Umjetnost je ono što postaje svijetom, a ne ono što svijet jest.

Umjetnik treba više doživljavati? On doživljava više!

Tko je svoju kožu nosio na pazar, ima više prava na osjetljivost od onoga tko je tamo utržio haljinu.

Ja i svakodnevni tisak: ponašamo se kao kiša i vodena štrcaljka. Ona je točna i otklonjiva.

Neka je samo jedan tu tko ne prešućuje tisak – ostalo će se naći.

Dovoljna je plaća ležati pod vlastitim kotačem.

Nemam više suradnika. Bio sam im zavidan. Oni mi odbijaju čitatelje koje i sam želim izgubiti.

Imao bih tremu, kad bih morao razgovarati sa svakim pojedincem među ljudima pred kojima govorim.

Mnogi koji su zaostali u mom razvoju razumljivije mogu izgovoriti ono što mislim.

Ako me sada netko osumnjiči, štiti me distancija. Sada režem staklo dijamantom: još uvijek je to samo staklo. Ali kako bi staklo moglo zarezati dijamant? Neugodan je šum jučerašnjim stvarima prilaziti sa sumnjičenjem motivâ!

Slabost što je ima nemoćan nagon zlobe bez daljnjega mi priznaje {zlobu}. Ona ne bi shvatila kako s takvim sredstvima može povezati tako malo nadobudnosti.

U loše primjere koji kvare dobre običaje spadaju dobri primjeri. Vjerujemo li da bi jedan kukavica mogao zavesti stotinu hrabrih? Ako još prije netko dođe na to da dokaže svoju hrabrost, već ih je stotinu što su se tu potvrdili kao kukavice.

Srce me boli kad vidim da je korist nanesene mi izdaje manja od štete uslijed moje povezanosti.

Ono što mi se iznosi kao prigovor često je moja premisa. Na primjer, da moja polemika dotiče egzistenciju.

Stvarati satiri predodžbe znači dovesti do izražaja zasluge drva nasuprot bezobzirnosti vatre.

Nepravde mora biti; inače nikad kraja.

Uz moje glose neophodan je komentar. Inače su odveć lako razumljive.

Satira ne bira i ne poznaje nikakve objekte. Ona nastaje tako što od njih bježi, a oni joj se nameću.

Mogu li ja što spram toga da halucinacije i vizije žive i imaju imena i nadležne su?

Ja ne biram građu, nego je odvajam od građe i odabirem ostatak.

Kad bi sadržaj mojih glosa bila polemika, moralo bi me vjerovanje da mogu desetkovati masu malenih odvesti u ludnicu.

Vic može materijalnim razvedravanjem obeštetiti za dublje značenje. Ako je pak filistar iz stranke onih koje pogađa i materijalno vrijeđanje, postat će rabijatan.

Misao uređuje svijet kao gorko piće pokvaren trbuh: ono nema ništa protiv organa.

Satira je daleko od svekolikog neprijateljstva i znači dobrohotnost za idealnu ukupnost do koje ne prodire protiv, nego preko realnih pojedinaca.

Nema nikoga tako pozitivnoga kao što je umjetnik čija je građa zlo. On izbavlja iz zla. Svaki drugi samo od njega odvraća pozornost i ostavlja ga u svijetu koji tada tim oštrije napada osjećaj nezaštićenosti.

Baš je to nesreća da mi uz svakog mangupa nešto padne na um. No ja vjerujem da se to uvijek odnosi na nekog odsutnog kralja.

Žigica koju sam upalio proizvela je sjaj. Nestalo ga je, kad sam puhnuo.

Pa tko će odbaciti zabludu koja je donesena na svijet i nadomjestiti je adoptiranom istinom?

Na jedno uho uđe, na drugo izađe: pa tu bi glava još uvijek bila prolazna postaja. Ono Što čujem ima izići na isto uho.

Da bih mogao pisati, moram se oteti vanjskim doživljajima. Sufler je dovoljno glasan u mojoj sobi.

Kome trebaju doživljaji velikog formata, sigurno će ga preplaviti. Vodim titanske bitke sa zarezima.

Čim bliže pogledamo neku riječ, tim dalje gleda ona natrag.

Hranim se skrupulima što ih sam sebi pripravljam.

Pitaj bližnjega svoga samo o stvarima koje sâm bolje znaš. Tada bi njegov savjet mogao biti dragocjen.

Što drugi ne zna, ja diktatorski odlučim. No rado ga pitam o onom što znam.

Slabić sumnja prije odluke. A jaki poslije.

Dobro je mnogo toga smatrati neznačajnim, a sve značajnim.

Već sam poneki stilski problem najprije riješio glavom, a onda glavom i Adlerom.

Misao je izazvala jezik. Jedna je riječ dala drugu.

Samo u toplini jezičnog općenja iz kaosa nastaje svijet.

Umjetnost je tajna rođenja stare riječi. Oponašatelj je informiran i stoga ne zna da postoji tajna.

Treba li netko otići onamo i treba li jednom ukrasti zadnju riječ iz Ifigenije: "Živjeli!"

Misao je ono što banalnosti nedostaje za misao.

Moj je jezik bjelosvjetska kurva koju ja činim djevicom.

Imam dobru nadu da hranljiva tvar očaja dostaje još i za jedanaestu godinu.

Moj respekt pred neznatnostima prerasta u gigantsko.

Slijepi ne žele priznati da imam oči u glavi, a gluhi kažu da sam nijem.

Govorim o sebi, a mislim na stvar. Govore o stvari, a misle na sebe.

Uzmem li pero u ruku, ništa mi se ne može dogoditi. Sudbina bi to trebala upamtiti.

Nikoga ne molim za vatru. Ne želim je nikom zahvaljivati. Ni u životu, ni u ljubavi, ni u književnosti. Pa ipak pušim.

Ne dam se ometati u oblikovanju onoga što me ometa u oblikovanju.

Muka mi ne dopušta izbor. Pa ipak biram muku.

Intimno težim za onom duševnom kondicijom u kojoj ću, slobodan od svekolike odgovornosti, glupost svijeta osjetiti kao sudbinu.

Mnogi će nekoć imati pravo. Bit će to pravo o nepravu što ga imam danas.

Radim danima i noćima. Tako mi ostane dosta slobodnog vremena. Da upitam sliku u sobi kako joj se sviđa rad, da upitam uru je li umorna i noć kako je spavala.

Život je napor koji bi bio dostojan neke bolje stvari.

Vanjski je svijet dosadna popratna pojava neugodna stanja.

Ja i život: afera je viteški okončana. Protivnici su se razdvojili neizmireni.

Pogrešno je biti čovjek.

S njemačkoga preveo Sead Muhamedagić.

Bilješke:
[1] Vrsta leptira (nap. prev.).

Na meti

Ne optužujem

Andrea Dragojević

Slučaj čitulje grupe haških pritvorenika govori o današnjoj *light*-verziji klasične rasne predrasude. Naime, Gotovini se kao kvalificiranom davatelju sućuti priznaje pravo koje se istovremeno odriče drugima, običnim smrtnicima. Baš kao što je to bio i Matičin konstatator Vojnovićeva srpskog samoopredjeljenja, i general je "etnički kvalificiran" da prakticira i povlači društveno riskantne poteze. A sve to prema svećeničkom pravorijeku, prema biskupskom "Ne optužujem"

Dan-dva nakon smrti Slobodana Miloševića, grupa haških pritvorenika, kao što šira javnost to dobro zna, skupno se potpisala pod čitulju koja počinje formulacijom "posljednji pozdrav haškom saborcu", a dalje upućuju iskrenu sućut Miloševićevoj obitelji. Između trideset i nešto imena haških osumnjičenika bilo je i ono Ante Gotovine, što je izazvalo dosta negodovanja u hrvatskoj javnosti, ali se ono naglo stišalo nakon istupa katoličkih biskupa. Naime, biskupi su pozdravili Gotovinin čin, a Mile Bogović je o istome kazao: "To je, kako general Gotovina sam kaže, bilo iz ljudske i kršćanske osjetljivosti. Smrt, naime, nije tragedija koja pogađa samo preminulu osobu, nego i njegovu obitelj. Tako, ako je Milošević bio Gotovini u susjednoj sobi, ne vidim u tome ništa posebno protivno što bi odudaralo od njegova dosadašnjeg stava".

Tko je orator

I tu je biskup Bogović poprilično u pravu – ni mi ne vidimo u Gotovininoj gesti ništa posebno protivno onome što bi odudaralo od njegova dosadašnjeg stava. Stava prema kojemu "ljudska i kršćanska osjetljivost" dolazi do izražaja kada je u pitanju sudbina svrgnutih moćnika u susjednim ćelijama, ali ne i kada su u pitanju parije, recimo one u "sektoru jug". A taj stav ne odudara ni od onoga što bi bilo blisko katoličkom vrhu u Hrvatskoj. Već je višekratno utvrđeno da je zanimljivo kako isti ti biskupi, kao uostalom i većina nižeg svećenstva, nikada nisu pokazali nimalo pijeteta prema žrtvama one druge strane, kako su ih se rijetko kada ticala stradanja drugih, ali, eto, sada nalaze da treba razumjeti Gotovinu i njegov istup. Dakle, biskupi ovdje ne podržavaju jedan konkretan čin jer, velimo, da su imali imalo poštovanja prema stradalima već bi ga odavno iskazali, njihovo se odobravanje zapravo odnosi na jednu konkretnu osobu – hrvatskoga generala Antu Gotovinu, "heroja, a ne zločinca". Jer, može li se uopće zamisliti da bi popovi i biskupi na sličan način amenovali sućut da ga je izrazio neki "obični" hrvatski građanin ili, nedajbože, hrvatski građanin srpske nacionalnosti!? Može li se uopće zamisliti da u Hrvatskoj čin javne sućuti obitelji preminulog Miloševića iskaže itko drugi, osim samog Gotovine? Naravno da ne može.

Taj rasistoidni pristup u Hrvatskoj već vlada dugo i dobrano se odomaćio. Sjetimo se samo afere od prije godinu dana kada je u knjizi jednog srpskog izdavača iz Zagreba napisano kako se dubrovački pisac Ivo Vojnović samoodredio kao srpski autor. O istome i na isti način u isto je vrijeme pisao i jedan drugi, "etnički kvalificirani" autor u jednom Matičinom glasilu. I dok o ovom potonjem, dakle o hrvatskoj redakciji Vojnovićeve etno-opredijeljenosti, nitko nije našao za shodno da išta kaže, o izricanju iste činjenice u knjizi srpskog izdavača govorio je tko god je stigao, od poznavalaca dubrovačke književnosti do raznih veteranskih udruga i svi, dakako, na istom fonu optužbe. Dakle, i ovdje je bilo najbitnije to tko je orator, a ne što taj zbori.

Light-verzija rasne predrasude

No, vratimo se epizodi s čituljom objavljenom u beogradskim novinama. Ona nas neodoljivo podsjeća na jednu drugu povijesnu lekciju iz dvostrukih kriterija, kojoj u osnovi također leži duboko rasistički motiv. Podsjetimo se, riječ je o aferi Dreyfus. Godine 1894. Francuska se podijelila u dva protivnička tabora: za ili protiv kapetana Alfreda Dreyfusa, optuženoga da je Njemačkoj izdao tajne vojne dokumente. Uz suđenje Dreyfusu vezana je i pojava prvog modernog intelektualnog čina: u kratkom pismu naslovljenom *J'acusse* Emile Zola optužio je tadašnji francuski vojni vrh za napad na nevinog čovjeka i prikrivanje oslobađajućih dokaza. Za razliku od slučaja Dreyfus, koji je tadašnju Francusku oštro podijelio na drajfusovce i antidrajfusovce i bio rodno mjesto modernog evropskog intelektualaca, ali istovremeno i rodno mjesto novovjekog evropskog antisemitizma, slučaj Gotovinine čitulje posve sigurno nije i neće biti tako dalekosežan. Ipak, ta dva događaja dijele jednu temeljnu antivrijednost, iskazanu na dva različita načina, i izazivaju dvije temeljno različite reakcije. Naime, u aferi Dreyfus jedan je čovjek optužen ne prema dokazima koji su protiv njega na sudu podnijeti, nego prema svom etničkom podrijetlu, dakle tu je u igri klasični rasizam. Slučaj čitulje govori pak o današnjoj inačici tog rasističkog motiva, o *light*-verziji klasične rasne predrasude. Naime, Gotovina se kao kvalificirani davatelj sućuti javno ne optužuje, njemu se priznaje pravo koje se istovremeno odriče drugima, običnim smrtnicima. Baš kao što je to bio i *Matičin* konstatator Vojnovićevog srpskog samoopredjeljenja, i general je "etnički kvalificiran" da prakticira i povlači društveno riskantne poteze. A sve to prema svećeničkom pravorijeku, prema biskupskom "Ne optužujem" kao antiintelektualnom stavu *par exellence*.

"Etička nadmoć" etničke odrednice

"Kvalificiranost", kao u Gotovininom slučaju, a valjda samo vrapcima na grani to još nije jasno, zadobiva se rođenjem, ona se ne postiže. Ako si Hrvat, katolik, pritom general, pa još i optužen, dakako, pogrešno, ti si savršen lik za kvalificirano izricanje bilo čega o bilo čemu na ovome svijetu. Ta nekovrsna "etička nadmoć" puke etničke odrednice, ta supremacijska logika ono je što vlada našim političko-društvenim prostorom.

Implicitno ili eksplicitno, jedna se etnička pripadnost podrazumijeva kao etički superiorna. Posljedica toga jest da se etnička pripadnost danas smatra prirodnom do mjere da se ni ne dovodi u pitanje, dok se istodobno svaki drugi etnicitet ili bilo koja druga razlikovna crta dodatno propituje i smatra, prije svega, dijelom privatne sfere, sve u stilu – budi ti privatno peder, Srbin ili feminist, ali na javnoj sceni kao takav nećeš imati ni približno tako dobru prođu kao što je ima naša verzija WASP-ovca. Svima onima koji to pukim slučajem rođenja nisu, honorira se tek eventualno odustajanje od njihovih zadatosti i pripisanosti. Svaka se druga opcija baca u sferu privatnosti, u sferu partikulariteta, dok se istodobno na univerzalnu razinu uzdiže rečena formula koja, dakako, nije ništa drugo doli samo suma još jednog niza partikulariteta, koji su principom etničke majorizacije postali društveno nadstandardni. U tom smislu biskupska pohvala "ljudskoj i kršćanskoj osjetljivosti", koja da je došla do izražaja davanjem sućuti Miloševićevoj porodici, zapravo uopće ne pripada korpusu općekršćanskih vrijednosti, kako bi oni to htjeli, nego je samo još jedan znak društvene patologije. Z

Vampiri* u književnosti i popularnoj kulturi:
The Giaour (1813) Lord Byron; *Christabel* (1816) Samuel Taylor Coleridge; *The Vampyre* (1819) John William Polidori; *Dracula* (1897) Bram Stoker; *Salem's Lot* (1975) Stephen King; *Interview with the Vampire* (1976) Anne Rice; *Nosferatu* (1922, gl. Max Schreck, remake 1979 s Klausom Kinskim); *Dracula* (1931, gl. Bela Lugosi); *Camilla* (1963); *Daughters of Darkness* (1971); *Love At First Bite* (1979, gl. George Hamilton); *Dracula Sucks* (1978, x-rated); *Dracula* (1979); *Once Bitten* (1985); *Bram Stoker's Dracula* (1992, gl. Gary Oldman); *Buffy the Vampire Slayer* (1992, TV show); *Vampire in Brooklyn* (1995); *Vampires* (1997, red. John Carpenter); *Hot Vampire Nights* (1999, x-rated); *Shadow of the Vampire* (2002).

*Vampiri su oživljeni leševi koji se hrane ljudskom i/ili životinjskom krvlju (hematofagi), a često posjeduju natprirodne moći, osnažene tjelesne funkcije i/ili mogućnost fizičke transformacije. Vampirizam je praksa ispijanja čovjekove/životinjske krvi, a u narodnoj predaji i popularnoj kulturi je ona najčešće povezana uz stjecanje natprirodnih moći. Te moći i karakterne osobine izrazito variraju u različitim tradicijama, a njihove prerade poznatije su iz književnosti i popularne kulture. Povijesna praksa vampirizma može se smatrati specifičnim i manje uobičajenim oblikom kanibalizma. Konzumiranje tuđe krvi (i/ili mesa) je bilo korišteno kao taktika psihološkog rata koji je trebao zastrašiti neprijatelja, kao što se koristilo kao refleksija različitih spiritualnih vjerovanja. U zoologiji, termin vampirizam je korišten za pijavice, komarce, vampirske šišmiše i druge organizme koji se hrane tjelesnim tekućinama drugih bića. Ovaj termin se također odnosi na mitske životinje sličnih karakteristika, poput meksičkih chupacabras.

Želiš da ti se priča pojavi
u LIBRI LIBERI?
Zadovolji žudnju za krvlju!
LIBRA #18 bit će posvećena
"VAMPIRIZMU *u seksu, društvu, medijima, komunikaciji i metafizici*".

LIBRA raspisuje natječaj za kratke priče koje se trebaju baviti nečim što lebdi između života i smrti, hrani strast, nadvremenost, fatalno dobro i zlo, sentimentalnost, nadjeva logiku kiča, hibridnosti i ontološkog stanja ni vrit ni mimo....

Priče ne smiju prelaziti 15 kartica. treba ih slati na adresu libra_libera@yahoo.com. rok je 01. 05. 2006.

Kulturna politika

Snaga frankofonije

Biserka Cvjetičanin

Frankofonija se od 1970. mijenjala, institucionalno i sadržajem djelovanja, a te promjene pokazuju razvojni put cijelog pokreta frankofonije koji se od okupljanja zemalja francuskog jezičnog izraza s izrazitim ciljem promocije francuskog jezika, transformirao u organizaciju kojoj su promicanje mira, demokracije, ljudskih prava, kulturne i jezične raznolikosti u središtu preokupacija

Svake godine, u trećem tjednu ožujka, održavaju se Dani frankofonije, koje obilježavaju mnoge zemlje u svijetu, među njima i Hrvatska. Kao i prethodnih godina, dobila sam više upita zašto frankofonija danas, nisu li frankofonija i Commonwealth (koincidencijom, u isto vrijeme odvijaju se u Melbourneu Commonwealth igre koje su okupile mnoge anglofonske zemlje) prevladani pojmovi iz doba kolonijalnih podjela svijeta na frankofonske i anglofonske zemlje. Živimo u novom stoljeću, svijet je obuhvaćen globalizacijom, postkolonijalna i postmoderna društva doživjela su promjene, već je i doba mreža i umrežavanja iza nas, pa se s pravom možemo upitati gdje je mjesto frankofonije danas. Frankofonija u tim procesima nije ostala statična, ona se i sama mijenjala, institucionalno i sadržajem djelovanja.

Transformacija u cilju promicanja kulturne i jezične raznolikosti

Osnovana 20. ožujka 1970. u Niameyju, Niger, kao prva međuvladina institucija frankofonije, Agencija za kulturnu i tehničku suradnju (ACCT) težila je suradnji zemalja članica na području kulture i obrazovanja, zasnivajući se na njegovanju i širenju francuskog jezika. Tri godine kasnije, osnovana je u Parizu Međunarodna zajednica frankofonije, a Agencija za kulturnu i tehničku suradnju postaje njeno glavno operativno tijelo. Godine 1998. Agencija prerasta u Međuvladinu agenciju frankofonije. Novom *Poveljom* prihvaćenom na ministarskoj konferenciji u studenom 2005. u Antananarivu, Madagaskar, Agencija još jednom mijenja ime i postaje Međunarodna organizacija frankofonije (Organisation internationale de la Francophonie – OIF). Sve ove promjene, osobito posljednja, nisu formalne prirode: one pokazuju razvojni put cijelog pokreta frankofonije koji se od okupljanja zemalja francuskog jezičnog izraza s izrazitim ciljem promocije francuskog jezika, transformirao u organizaciju kojoj su promicanje mira, demokracije, ljudskih prava, kulturne i jezične raznolikosti u središtu preokupacija.

Sa 63 člana i promatrača, ona se angažirala, osobito posljednjih godina, te na samoj Generalnoj konferenciji Unesca, održanoj u listopadu 2005., u borbi za prihvaćanje *Konvencije o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza*. Međunarodna organizacija frankofonije bila je vrlo aktivna i na Svjetskom summitu o informacijskom društvu koji je održan u studenom 2005. u Tunisu. Četiri prioritetne teme kojima se posvetila bile su: kulturna i jezična raznolikost kao osnovni princip informacijskog društva; informacijske tehnologije u službi demokracije, dobrog upravljanja i mira; informacijske i komunikacijske tehnologije u sustavu obrazovanja; neovisnost i pluralizam javnih i privatnih medija. Zaokupljenost ovim temama, uz stalni zahtjev da se digitalni jaz prevlada digitalnom solidarnosti, pokazuje razvoj koji je prošla frankofonija u izgradnji novog pristupa interkulturnoj komunikaciji, dijalogu i suradnji, njenu konstantnu evoluciju. Ona je u proteklom razdoblju poticala partnerstvo s drugim međunarodnim organizacijama, razvijala veze s civilnim društvom i privatnim sektorom; održan je niz frankofonskih konferencija nevladinih organizacija s namjerom jačanja odnosa s civilnim društvom i valoriziranja njegovih stečevina.

Hrvatska u statusu promatrača

Prema izvornim principima, zemljama članicama frankofonije zajednički je francuski jezik i pripadnost frankofonskom povijesno-kulturnom krugu. Međutim, i u tom pitanju je frankofonija ubrzo evoluirala, šireći učlanjenje na zemlje u kojima je francuski jezik manje zastupljen, što se osobito osjetilo devedesetih godina prošlog stoljeća s velikim promjenama u središnjoj i istočnoj Europi, odnosno zemljama u tranziciji. Neke od tih zemalja su postale punopravne članice (Albanija, Bugarska, Makedonija, Moldavija, Rumunjska), a neke imaju status promatrača, među njima Hrvatska.

Hrvatska se zalaže za kulturnu i jezičnu raznolikost i podupire napore frankofonije u promicanju raznolikosti. Ulaskom u frankofoniju, Hrvatskoj se otvaraju nove mogućnosti komunikacije, suradnje i partnerstva u svijetu, kako sa zemljama Azije ili s afričkim kontinentom s kojim smo gotovo potpuno izgubili komunikaciju, tako i u pristupnim pregovorima i ulasku u Europsku uniju u kojoj je 42 posto frankofona. Konačno, globalizacija se pokazala kao šansa za frankofoniju. "Globalizacija je", ističe francuski sociolog Dominique Wolton, "otvorila granice i omogućila frankofoniji da izađe iz svoje povijesne jezgre i ostvari svoju težnju prema univerzalnosti. U tome je snaga frankofonije".

ekran priče_04

Internetski natječaj za kratku priču

Ekran priče, natječaj za kratku priču od pola do kartice i pol književnog teksta, napisanoj na hrvatskom jeziku i prethodno neobjavljenoj od ove godine zajednički organiziraju IskonInternet i Profil International, koji je i izdavač knjige Ekran priče_04.

Priče i autori mogu se prijavljivati do ponoći 5. travnja 2006., a pobjednici će biti proglašeni 26. travnja, kada počinje i trotjedni on-line izbor za još sto priča koje će biti objavljene u knjizi Ekran priče_04.

Ono što privlači najveći broj autora su pravila natječaja te, ništa manje, vrijedne nagrade. Sudjelovanje 1616 autora s 3293 priče u prva tri natječaja dovoljno govori o zgodnom formatu natječaja Ekran priče, koji odgovara velikom broju autora.

Sponzor ovogodišnjeg natječaja je TechnoMax, koji autora najbolje priče nagrađuje laptopom Lenovo ThinkPad R51e (negdašnji IBM), a autora drugonagrađene **digitalnim fotoaparatom Hewlett Packard Photosmart M22** te **Photo Printerom HP Deskjet 5940.** Trećom nagradom, već tradicionalno, nagrađuje IskonInternet i to godišnjim **Iskon XXLadsl** prometom (do 5 GB mjesečno).

Brojnim posjetiteljima Iskonovog portala najzanimljiviji je drugi dio natječaja, u kojem od 200 najboljih priča prema ocjenama žirija, oni biraju sto, koje će, uz prve tri, biti objavljene u knjizi Ekran priče_04.

Priče čita i pobjednike bira peteročlani žiri: Katarina Luketić, Tomislav Zajec, Robert Mlinarec, Dario Rukavina i Kruno Lokotar. Knjiga Ekran priče_04 bit će promovirana sredinom lipnja u Zagrebu, a tom će prilikom biti dodijeljene i nagrade najboljima.

Više o naomiljenijem internetskom natječaju za kratku priču može se naći na stranici Ekran priče_04 **http://ekran-price.iskon.hr**

ožujak_2006. iskoninternet

razgovor

Ranko Matasović

Jezici, znanost i politike

Katarina Luketić

Profesor na zagrebačkom Odsjeku za lingvistiku i autor zapažene knjige *Jezična raznolikost svijeta* (Algoritam, Zagreb, 2005.) govori o problemu izumiranja malih jezika, eurocentričnosti znanosti, inderdisciplinarnosti, pravopisu, te razlikama srpskoga i hrvatskoga jezika

U knjizi* Jezična raznolikost svijeta *više puta ste naglasili da svaka dva tjedna u svijetu izumre jedan jezik, i da – bez obzira na sličnu jezičnu dinamiku u povijesti – takvo masovno izumiranje jezika dosada nije zabilježeno. Navodite i crna predviđanja mnogih lingvista po kojima će do kraja 21. stoljeća izumrijeti 90% svjetskih jezika. Mogu li se i na koji način, po vama, takvi procesi ublažiti/usporiti? Što uopće oni znače za male jezike u našoj široj regiji, posebno za hrvatski?

– Procesi izumiranja jezika mogu se usporiti u vrlo bogatim sredinama Europe, Sjeverne Amerike i Australije, gdje vlade ulažu velika sredstva za izgradnju kulturne infrastrukture na malim jezicima kojima prijeti izumiranje. U većem dijelu trećega svijeta nema ni novca ni prave volje da se doista nešto poduzme protiv izumiranja jezika. Na Novoj Gvineji i u središnjoj Africi bit će već uspjeh stignu li lingvisti opisati barem većinu jezika koji će izumrijeti tijekom ovoga stoljeća. U Europi je jezična situacija danas uglavnom stabilna, ali ipak postoje neki mali europski jezici kojima prijeti izumiranje, primjerice livski u Letoniji ili istrorumunjski, kojim još govori nekoliko govornika u nas. Istrorumunjski je za lingvistiku osobito zanimljiv zbog neobično snažnoga utjecaja koji je hrvatski izvršio na taj jezik, na svim jezičnim razinama, stoga kontaktna lingvistika može mnogo naučiti iz istrorumunjskoga. A sam hrvatski nije ni na koji način ozbiljno ugrožen, kao ni većina jezika koji imaju izgrađene kulturne i obrazovne institucije i službeni status.

Pravopisu se posvećuje previše pozornosti

Vaš je pristup temi podrijetla i razvitka jezika svijeta izrazito interdisciplinaran, pa u knjizi s lingvistikom stalno povezujete genetiku, teoriju evolucije, antropologiju, biologiju, i sl. Takvo uvažavanje različitih disciplina i osobito povezivanje društvenih i prirodnih znanosti obilježava suvremena istraživanja i teoriju na Zapadu. No, čini se da hrvatski znanstvenici zaziru od takva "upada" u tuđe discipline, već i u okvirima humanistike, a kamoli da se vežu uz dostignuća i teorije u prirodnim znanostima. Kako to komentirate; i omogućava li naš sustav obrazovanja u kojemu se dubinski odvajaju znanstvena područja uopće adekvatan razvoj suvremene znanosti?

– S interdisciplinarnim pristupom ni u svijetu stvari ne stoje baš najbolje, i na inozemnim sveučilištima ima otpora "miješanju" struka. Postoji, koliko znam, samo jedna znanstvena institucija koja proučava problem jezične raznolikosti svijeta s gledišta raznih disciplina, uključujući lingvistiku, arheologiju, antropologiju, genetiku i psihologiju, onako kako sam ja to pokušao učiniti u knjizi. To je Max Planck Institut u Leipzigu, gdje multidisciplinarni tim znanstvenika vodi engleski lingvist Bernard Comrie. U Hrvatskoj je važan pomak prema interdisciplinarnosti u lingvističkim istraživanjima učinjen osnivanjem sveučilišnog poslijediplomskog studija Jezična komunikacija i kognitivna neuroznanost. U izvođenju toga studija sudjeluju lingvisti i psiholozi, ali i profesori s prirodoznanstvenih fakulteta i instituta. I sâm sam mnogo naučio surađujući u izvođenju nastave i u organizaciji toga studija. Radeći s prirodoznanstvenicima možete sagledati nove pristupe rješavanju pitanja i problema koji se tradicionalno smatraju humanističkima. U interdisciplinarnim istraživanjima ništa nije toliko važno kao sposobnost učenja od drugih, ne smijete vjerovati da je vaš pristup problemu jedini ispravan.

Dubravko Škiljan je u nedavnom intervjuu za* Jutarnji list *izjavio: "naša jezična politika usmjerena je prije svega prema tome da utvrdi razlike i povuče granice prema drugima". Činjenica je da su se u Hrvatskoj temeljna jezična pitanja svela na pravopis i standardizaciju, i to ponajprije kako bi se utvrdila razlika u odnosu na srpski i druge susjedne jezike. Sami ste u jednom intervjuu rekli da vas pravopis ne zanima, i da vam je sasvim svejedno hoće li se pisati "neću" ili "ne ću". Što se, dakle, insistiranjem na pravopisu želi postići, i koliko takav "skučeni" pristup utječe na šire razumijevanje jezične politike?

– Ne mislim da se u Hrvatskoj provodi neka sustavna jezična politika. Ako je profesor Škiljan mislio na to da je većina hrvatskih lingvista mnogo objavljivala o problemu identiteta hrvatskoga jezika i njegova odnosa prema bliskosrodnim jezicima, to je bilo i razumljivo u novim političkim odnosima u kojima se hrvatski našao nakon stjecanja neovisnosti i demokracije, kada se konačno o toj temi moglo početi slobodno govoriti. Meni se čini da je taj trend u posljednjih nekoliko godina oslabio, izgleda da je većini naših lingvista već dojadilo neprekidno razglabanje odnosa hrvatskoga prema srpskomu. Razlike koje postoje već su postale samorazumljivima. Što se tiče pravopisa, doista mislim da se njemu kod nas posvećuje previše pozornosti, no lingvisti koji ne dijele moje mišljenje reći će vam da je utvrđivanje normativnog pravopisa prvi korak u standardizaciji jezika, te da standardizacija na ostalim razinama ne može napredovati dok nije završena na razini pravopisa. Ja se s tim ne slažem, jer mislim da su razlike u postojećim pravopisima preminimalne, a uzroci niske razine jezične kulture u nas leže u slabostima obrazovnog sustava. Svi se pravopisi slažu da treba pisati "kuća", "mlijeko" i "vodoopskrba", a ipak ima dosta ljudi koji završe osnovnu školu i pišu "kuča", "mljeko" i "vodo opskrba".

Eurocentričnost je još dosta prisutna u suvremenoj lingvistici, čitava gramatička teorija izrasla je iz lingvističke analize klasičnih jezika i šačice europskih jezika. I neeuropski jezici opisivali su se kategorijama koje postoje u latinskome, a u novije vrijeme u engleskome

Eurocentričnost lingvistike

U koje se jezične discipline, lingvističke grane, ponajviše ulaže u inozemstvu, barem na mjestima na kojima ste vi boravili na znanstvenom usavršavanju?

– Mnogo novaca privlači računalna lingvistika, problemi izgradnje elektroničkih korpusa tekstova i strojnog prevođenja. Također, u prestižnim istraživačkim središtima jako se potiče neurolingvistika, istraživanje jezične sposobnosti metodama funkcionalnog oslikavanja mozga (npr. ERP i FMRI). To je i razumljivo, jer za takva istraživanja treba dosta skupe opreme, a na njima redovito rade čitavi timovi, a ne pojedinci. Na nekim sveučilištima, osobito u Americi, ulaže se dosta sredstava i za terenska istraživanja, odnosno za rad na opisu jezika koji još nisu bili opisani, a govore se na teško pristupačnim područjima poput Amazonije. I takva su istraživanja skupa, zbog putnih troškova i dugotrajnog vremena koje istraživač mora provesti u dalekim zemljama. Na prestižnim katedrama za lingvistiku na kojima postoji tradicija takvih istraživanja, od svakog se doktoranda iz lingvistike očekuje da ima barem nekoliko mjeseci iskustva u terenskim istraživanjima.

U knjizi često navodite primjere iz jezika izvan indoeuropske skupine, pa čak i kada bi za ilustraciju neke pojave/teze mogli uzeti primjer iz tzv. velikih jezika – francuskog, ruskog, engleskog itd., vi posežete za nekim jezikom afričkih ili sjevernoameričkih indijanskih naroda. Osim što ste time dodatno naglasili temeljnu ideju knjige – jezičnu raznolikost svijeta, je li vam bilo važno da na taj način "razbijete" i eurocentrični, imperijalistički diskurs u znanosti?

– Da, eurocentričnost je još dosta prisutna u suvremenoj lingvistici, čitava gramatička teorija izrasla je iz lingvističke analize klasičnih jezika i šačice europskih jezika. I neeuropski jezici opisivali su se kategorijama koje postoje u latinskome, a u novije vrijeme u engleskome. Robert Van Valin, američki lingvist čiji su pogledi jako bliski mojima, postavio je pitanje – kako bi izgledala lingvistika da su temeljni gramatički pojmovi nastali na osnovi analize jezika poput aboridžinskoga djirbala i indijanskoga jezika lakota, a ne grčkoga i latinskoga? Mislim da danas više ne možete objektivno pisati ni o hrvatskoj gramatici ako ne znate ništa o tipologiji jezika svijeta i o jezičnim strukturama u za nas "egzotičnim" jezicima.

Udaljavanje hrvatskog i srpskog jezika

Poznato je da Francuska kroz niz programa i državnih institucija već godinama ulaže jako puno u promicanje svoga jezika i kulture u svijetu. Mnoge manje države, poput primjerice Nizozemske, Belgije, Portugala... imaju posebne državne fondacije za potporu objavljivanju knjiga i prevođenju s njihovih jezika. U Hrvatskoj pak nema sličnih inicijativa, i država nema nikakav plan za očuvanje/popularizaciju našeg jezika i književnosti. Što mislite o hrvatskoj jezičnoj politici?

– Ne volim kad se država upliće u puno stvari, pa tako ni u jezičnu politiku. Na razvitku jezične kulture moraju raditi neovisne kulturne institucije i sveukupna intelektualna javnost. Zašto bi se država trebala brinuti da se naši pisci prevode na strane jezike, i tko će odlučiti koje pisce treba prevoditi? Ako su neki naši pisci dobri, prevodit će ih onaj tko za to bude imao interesa.

Nedavno je u Zagrebu održan okrugli stol u povodu izlaska knjige američkog filologa

Greenberga* Jezik i identitet na Balkanu. Raspad srpskohrvatskoga. *Što je po vama temeljna pogreška te knjige? Kako komentirate činjenicu da na mnogim odsjecima za slavistiku u svijetu još postoje zajedničke katedre i zajednički kolegiji iz srpsko-hrvatskog jezika i književnosti; i nije li u takvom kontekstu kritika naših jezikoslovaca trebala biti usmjerena ne samo na Greenberga, nego i na kontekst iz kojega on dolazi?

– Temeljna je pogreška te knjige što autor ne poznaje dovoljno dobro povijest hrvatskoga jezika i njegove standardizacije. Zbog toga misli da je hrvatski, kao poseban jezik nastao tek s raspadom Jugoslavije, dok sve prije toga smatra zajedničkom prošlošću srpskohrvatskoga. Takvo gledanje vodi k zaključku da su pisci kao Gundulić i Držić pisali srpskohrvatski, a od toga je samo jedan korak do teze da su oni bili "srpskohrvatski", ili podjednako srpski koliko i hrvatski pisci. Mnoga sveučilišta u inozemstvu ustraju na katedrama ili odsjecima za srpskohrvatski jezik iz inercije, i iz naizgled praktičnoga razloga da se radi o međusobno razumljivim jezicima koje je moguće proučavati zajedno. Međutim, posljedica je toga da se na takvim katedrama onda govori i o srpskohrvatskoj književnosti, za koju je znanstveno dokazivo da ne postoji. Inače, treba reći da Greenbergova knjiga nije namijenjena publici koja želi nešto znati o hrvatskoj jezičnoj povijesti, nego je prije svega pisana za ljude koji hoće doznati što se zbivalo s hrvatskim, srpskim, bosanskim i crnogorskim nakon raspada Jugoslavije. Pozitivan je pomak da Greenberg i velik dio inozemnih lingvista danas priznaju posebnost hrvatskomu jeziku, premda ne znaju dovoljno o njegovoj povijesti (niti ih ona zanima).

Kakvi su po vama međusobni utjecaji/dodiri hrvatskog i srpskog jezika od početka devedesetih do danas? Udaljavamo li se na razini razgovornog jezika sve više, i koliko smo jedni drugima još važni?

– Minimalan utjecaj srpskih medija u Hrvatskoj u posljednjih petnaestak godina znatno je više učinio za povećavanje razlika između hrvatskoga i srpskoga od svega što su lingvistički puristi kod nas ikada napisali o jeziku. Djeca rođena u vrijeme ili nakon Domovinskog rata doista ne razumiju mnoge srpske riječi koje su njihovi roditelji naučili čitajući knjige objavljene u Beogradu, ili gledajući srpsku televiziju. Taj će se trend udaljavanja sigurno nastaviti neovisno o lingvistima, ali nezahvalno je proricati hoće li se, i kada, hrvatski i srpski udaljiti do međusobne nerazumljivosti.

Nevažna feministička kritika

Nabrajajući slavenske jezike u knjizi spominjete hrvatski, srpski, makedonski, bošnjački, ali ne i crnogorski. Koliko je za priznavanje jezika na ovim prostorima važno formiranje nacionalnih država; hoće li dakle Crnogorci tek sa svojom samostalnošću steći pravo da jasno imenuju svoj jezik, kako su na neki način stekli i Bošnjaci?

– Crnogorski nisam spomenuo jer jednostavno nisam dovoljno znao o jezičnoj situaciji u Crnoj Gori i o stavovima njezinih građana prema jezičnom pitanju. Ako je vjerovati Greenbergu, javnost je ondje duboko podijeljena između pristalica samostalnoga jezičnog standarda, koji bi se razlikovao od srpskoga, i zastupnika teze o jezičnom jedinstvu Crnogoraca i Srba. U tome je bitna razlika u odnosu spram bošnjačkoga/bosanskoga, jer se velika većina Bošnjaka opredijelila za izgradnju vlastitoga standardnog jezika.

Između ostaloga bavili ste se i kategorijama roda u indoeuropskome. Zanima me što mislite o odnosu spolnih i rodnih identiteta u jeziku, odnosno o svojevrsnoj samorazumljivoj patrijarhalnoj jezičnoj matrici kroz povijest mnogih jezika koju se u današnjoj lingvistici (kao i u drugim znanostima) uglavnom ne problematizira. Što nam pokazuje jezik kada govorimo o ravnopravnosti spolova i uvažavanju rodnih identiteta?

– Naslov moje knjige, *Gender in Indo-European*, može lako zavesti; vidio sam da je reklamira jedna njemačka feministička knjižara na Internetu, valjda su mislili da je u njoj riječ o problemima odnosa roda i spola u jeziku. Diskriminacija žena ozbiljan je društveni problem, no on po mojem mišljenju nema ama baš nikakve veze s gramatikom. U nekim je jezicima apstraktna imenica koja znači "čovjeka" ili "osobu" muškoga roda, u nekima je ženskoga, a u jezicima nekih od najpatrijarhalnijih ljudskih zajednica kategorija roda uopće ne postoji. U tzv. feminističkoj kritici jezika ne vidim ništa što bi bilo vrijedno znanstvenog proučavanja, a inzistiranje aktivista i aktivistica na novim oblicima političke korektnosti u izražavanju podsjeća me na pokušaje "ispravljanja" jezika u skladu sa socijalističkim idealima u Staljinovoj Rusiji.

> Mislim da se pravopisu kod nas posvećuje previše pozornosti, no lingvisti koji ne dijele moje mišljenje reći će vam da je utvrđivanje normativnog pravopisa prvi korak u standardizaciji jezika, te da standardizacija na ostalim razinama ne može napredovati dok nije završena na razini pravopisa. Ja se s tim ne slažem, jer mislim da su razlike u postojećim pravopisima preminimalne, a uzroci niske razine jezične kulture u nas leže u slabostima obrazovnog sustava

Hrvatski jezik u Europskoj uniji

Što za hrvatski, kao i za druge male europske jezike, znači činjenica da će ulaskom u Europsku uniju njihovi jezici dobiti status službenih jezika? Hoće li se u budućnosti zbog zahtjeva politike i administracije kristalizirati neki posebni jezični idiom, neka* lingua franca *(kako sugerirate u knjizi) skrojena ponajprije na podlozi engleskoga kao jezika globalne komunikacije, administracije i trgovine?

– U praktičnom smislu za Hrvatsku to znači da će morati mnogo ulagati u obrazovanje prevodilaca i tehnologije jezičnog prevođenja, zbog nevjerojatne količine službenih dokumenata koje proizvodi administracija u Bruxellesu. S druge strane, naši političari morat će insistirati na jednakopravnosti hrvatskoga s ostalim službenim jezicima u državama Unije, te na posebnosti hrvatskoga u odnosu spram drugih južnoslavenskih jezika. To je jedno od područja u kojima se provođenje jezične politike ne može izbjeći, jer se ono očekuje od naših pregovarača u Bruxellesu. Volio bih da mogu vjerovati da u Hrvatskoj postoji širok konsenzus oko osnova te jezične politike.

Zagreb, 15. ožujka 2006.

Na temelju odredbe članka 4.
Pravilnika o radu Odbora "Nagrade Vladimir Nazor"
(NN 46/92), Odbor "Nagrade Vladimir Nazor"
raspisuje

Natječaj

za dodjelu "Nagrade Vladimir Nazor"
za 2005. godinu

1. "Nagrada Vladimir Nazor" dodjeljuje se za najbolja umjetnička ostvarenja na području književnosti, glazbe, filma, likovnih i primijenjenih umjetnosti, kazališne umjetnosti te arhitekture i urbanizma u Republici Hrvatskoj.

2. Nagrada se dodjeljuje stvaraocima koji su državljani Republike Hrvatske.

3. Nagrada se dodjeljuje kao:
3.1. godišnja nagrada za najbolja umjetnička ostvarenja koja su bila objavljena, izložena, prikazana ili izvedena tijekom 2005. godine. Godišnja nagrada može se dodijeliti pojedincu ili grupi umjetnika za zajednička umjetnička ostvarenja.
3.2. nagrada za životno djelo istaknutim umjetnicima koji su svojim stvaralaštvom obilježili vrijeme u kojem su djelovali i čiji je stvaralački put zaokružen, a djela i ostvarenja ostaju trajno dobro Republike Hrvatske.

Prijedloge za dodjelu "Nagrade Vladimir Nazor" mogu davati ustanove, tvrtke i druge zainteresirane organizacije i institucije, strukovne udruge te građani i njihove udruge, kao i pojedini kulturni stvaraoci i djelatnici.

Prijedlog za svakog kandidata treba sadržavati:
1. tijek rada i opis umjetničkog ostvarenja kandidata;
2. temeljito obrazloženje za kandidata koji je predložen za Nagradu za životno djelo
3. područje za koje se predlaže Nagrada;
4. osam primjeraka knjiga za područje književnosti.

Prijedlozi se primaju do 15. travnja 2006. godine na adresu:

Ministarstvo kulture, Odbor "Nagrade Vladimir Nazor",
10000 Zagreb, Runjaninova 2.

ODBOR "NAGRADE VLADIMIR NAZOR"

Smrt Slobodana Miloševića

Nestajući posrednik koji odbija nestati

Srećko Pulig

Slobodan Milošević bio je pravi otac hrvatske države i tu leži tajna naše nelagode u postjugoslavenskoj politici i kulturi. Kao takav on je samo najveći u galeriji naših *vanishing mediatorsa*, nestajućih posrednika, koji su nas uspjeli, bez obzira na svoju i našu vjeru i naciju, prevesti iz političke jugoslavenske države u nove postpolitičke, "nacionalne", polu-državne, polu-društvene i polu-kulturne tvorevine na rubu Imperija. Milošević je najveći u galeriji likova onih koji su nas preveli *od politički nekoga* u *politički nikoga*. Pa ipak, i kao takav svojom smrću i budućim zagrobnim životom, koji se već počeo odvijati, još jednom pokazuje da ne misli samo tako odustati od naših zombijevskih života.

Davne 1963., danas još djelatni američki kantautor Bob Dylan, napisao je pjesmu *Gospodari rata* (*Masters of War*). U njoj pjeva i ovako:

And I hope that you die
And your death'll come soon
I will follow your casket
In the pale afternoon
And I'll watch while you're lowered
Down to your deathbed
And I'll stand o'er your grave
'Til I'm sure that you're dead

Tjedan dana nakon što je od srčanog udara u sheveningenskom pritvoru umro Slobodan Milošević, nitko se posebno ne raduje, nitko ne obećava da će plesati nad njegovim grobom. Ili je tu radost za sebe rezervirala samo srpska politička opozicija? A nije on prvi gospodar rata čijoj se smrti ne radujemo. Strah jednih i nada drugih da je djelo takvih kao on, koji su, bez obzira na vjeru i naciju, pomogli da u *kulturi laži* dođemo do mjesta na kojem danas stojimo, vječno, još su živi.

Toliko novih država, toliko obećanja sreće

Slobodan Milošević svojim je postpolitičkim djelovanjem *naštetio* živima i mrtvima – prvima je namirio loše i uzaludne živote, drugima nepotrebne i u tom smislu tragične smrti; naštetio je muškarcima, ženama i djeci – jer ono što se u nas događalo devedesetih samo u nedostatku boljeg izraza još zovemo, novim, postmodernim i sl. *ratovima*, a u stvari riječ je o, od modernog rata obuhvatnijem, raspadu jedne i slaganju niza drugih, navodno društvenih, a u stvari identitetskih zajednica; naštetio je nacionalno osviještenima i onima bez nacionalne svijesti – jer "njegove" vojske, kao i vojske njegovih "neprijatelja" ubijale su nediskriminativno i nacionaliste i one koji to nisu bili; naštetio je politički lijevima i desnima – po svemu sudeći likvidirao je svog nekadašnjeg političkog mentora, umirovljenog komunista Ivana Stambolića, a pokušao je likvidirati i, donedavno običnog neo, a sada i euro četnika Vuka Draškovića. Za politička uvjerenja mase anonimnih Bošnjaka, Hrvata, Slovenaca itd., koji su stradali zbog njegove politike, nije se zanimao. Iza njegove politike kao *najznačajnija posljedica* ostajali su dakle ne samo leševi nego i živi mrtvaci, *post-politički zombiji, na svim stranama*, u za jedne *dogovorenim*, a za druge fatalno *stvarnim* sukobima.

Istina je, reći će mnogi, da većina ljudi u Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji i drugdje (mnogo manje) nije izgledala posebno utučena raspadom Jugoslavije i ratovima koje je taj raspad obećavao. Dapače, vikalo se *juhu, juhu!*, bacalo cvijeće na tenkove i huškalo na rat, ne samo u Beogradu. Ono što se nekada, dok se mislilo da samo odrasli muškarci ratuju, zvalo bratoubilačkim ratom, mnogima je ovdje bio i ostao rat ili ratovi za nacionalnu slobodu. Mnogo manje za realnu demokraciju, mnogo više za imaginarnu i uvijek od drugih ugroženu Domovinu, čijih je pet minuta slave navodno došlo. Domovinu u kojoj će svi biti isti, jer će sve ideološke razlike nadodrediti, a onda i obuzdati i kultivirati, svakoj političkoj stranci nadređena vrijednost: nacionalno zajedničarstvo.

Ispada da se Albanci, Slovenci, Srbi, Hrvati, Bošnjaci itd. trebaju posvađati na nož, teritorijalno razdijeliti i ograditi zidovima, a onda će, od nikoga izvana ometani, u "svojim državama" uspostaviti jednonacionalnu demokratsku idilu, nacionalni kulturni procvat i sveopći nacionalni ekonomski prosperitet. Ili ako više volite suvremeniji jezik, tzv. euroatlantskih integracija: umjesto totalitarnog režima jednoumlja i diktature, bilo je potrebno uvesti državu i društvo demokratskog pluralizma, višestranačja i slobodnog tržišta. I to ne jednu.

Problem današnjim zagovornicima neoliberalizma, kao konačno pronađene ideološke istine "nacionalne situacije", nastaje kada ih suočite s jednostavnom činjenicom da su upravo npr. Milošević i Tuđman "uveli" višestranačje i slobodno tržište u svoje zemlje i to u grotesknim, od Zapada većim, razmjerima (stotine političkih stranaka, tržišna deregulacija veća od one u SAD-u). U toj situaciji veliki je "diktator" Milošević, uostalom kao i Tuđman, uredno dobivao izbore, koje nije ukidao, postojala je politička i medijska opozicija itd. Na prigovor da je stranački politički život pod "nacionalnim diktatorima" imao ozbiljnih demokratskih nedostataka slučaj Milošević udžbenički je primjer (taj udžbenik još se piše, npr. u Iraku itd.) kako su ti nedostaci uklonjeni još manje demokratskim metodama, NATO-ovim bombardiranjem "krivog srpskog tla" (o "natoizmu" kao opasnijem "miloševićevizmu" pisali su na vrijeme Slavoj Žižek, Tonči Kuzmanić i drugi; vidi i posebno izdanje zagrebačkog časopisa *Bastard* posvećeno toj temi) i jurišom na jugoslavensku skupštinu 2000., tzv. bager-revolucijom.

Fantazmatska vrijednost pravljenja nacionalnih država, tih ideoloških Domovina i stvarnih nasilnih identitetskih zajednica, danas je prenapregnuta u istovremenosti manično-depresivne sheme spektakla-debakla. Po iz vremena ispaloj fantaziji nacionalne samobitnosti još se prave "nove države", poput Kosova i Crne Gore. Iako je svima jasno da će npr. njihova privredna struktura i prije i poslije "osamostaljenja" biti približno ista, u rukama istoga međunarodnog kapitala. No, "pravljenje nacija", kojemu se podao toliki broj ljudi na ovim prostorima u devedesetim godinama, bilo je od početka mrtvorođena ideja, koja može proizvesti samo mrtvorođenčad. I to iz ideološki dubljih razloga. Ne zato što smo metafizički zakasnili kada je Bog dijelio nacionalne licencije (za slične teze, i u nas zastupljene, vidi npr. Helmuth Plessner *Zakašnjela nacija*, Zagreb 1997.), nego zato što smo nove nacije-zajednice, pseudodržave, od početka gradili na "izvornom grijehu" zajedništva u zločinu, kako povijesnom (povijesni fašizam i staljinizam), tako i novo-induciranom (groteskno ponavljanje elemenata povijesnih "totalitarizama" od kraja osamdesetih do kraja devedesetih i dalje (više o tome u Rastko Močnik *Ideologija pomirbe i njena proturječja*, u knjizi *Teorija za politiko*, Ljubljana 2003.). O tome je Milošević, barem u svojoj prvoj "jugoslavenskoj" fazi, sa svog bankarskog stajališta otvoreno govorio, tvrdeći kako nove, secesijske države neće biti sposobne za samostalan život. Zaboravio je samo vidjeti i "svoj", jednako neodrživi slučaj. S druge strane, nositelji "hrvatske ideologije" odmah su primijetili da će rezultat činjenice što je Milošević u jednom trenutku prigrlio velikosrpsku ideologiju, biti samo to da će Srbi živjeti u tri (izgleda i četiri) "nove" države. Savršeno "zaboravivši" primijetiti da iste rezultate postiže i velikohrvatska ideologija.

Patriot Act prije Patriot Acta

Očevi, svuda očevi

O najvećem zločinu Miloševića i ostalih krivaca za raspad Jugoslavije i ratove koji su mu slijedili – o zločinu ubijanja bilo kakve novovjeko-racionalno shvatljive *politike* – u onome što je nekada bila jugoslavenska politička država i civilno društvo, a danas je samo "prostor" zapadnog Balkana, još nezavršene euroatlantske integracije, prostor čiji dijelovi se, podosta bezrazložno, još zovu nacionalnim državama – te o prevođenju većine stanovništva u *antipolitičku smjesu* ljudskih i materijalnih resursa za neoliberalnu globalizaciju – o tome u poplavi nekroloških komentara ovih dana nećete mnogo pročitati.

Umjesto toga, preplavio nas je isključivi viktimološki pristup, po kojemu bi ispalo da su postjugoslavenski narodi, od kada su se odrekli relevantne političke subjektivnosti, poput svojih novih uzora američkih građana, postali pravi pravni fetišisti, koji sav svoj politički

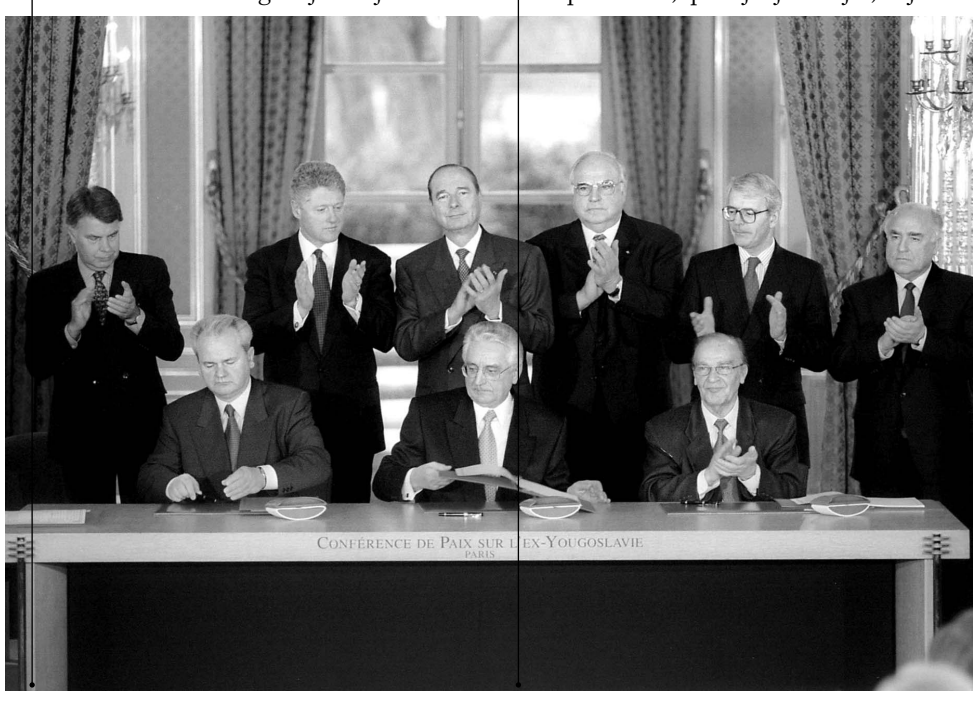

Pariški sporazum – držte nas da ne poludimo

ulog stavljaju na kartu sudovanja. Pa svu političku problematiku "prevode" i reduciraju na pseudojurističku. Zato ćemo bezbroj puta slušati kako je Milošević izbjegao biti osuđen za zločin genocida, ratni zločin i zločin protiv čovječnosti, što iritira njegove neposredne žrtve. No, nikoga neće iritirati što na osvetu, kao očito glavni element postsocijalističkog kažnjavanja (o preodgoju nitko ne govori), uz neposredne žrtve pozivaju i mnogi neosuđeni vinovnici za rat, dobro umiješani u "svoju" žrtvoslovnu masu. Tako se sudionici npr. po posljedicama krvavih srpsko-hrvatskih ratnih pregovora u hrvatskim medijima transformiraju u promatrače i komentatore u vlastitoj, sigurno i kaznenoj stvari. Od njih slušamo da je Milošević bio ugodan sugovornik.

Izloženi smo medijima koji, ma koliko regionalno i globalno umreženi bili, misaono ne izlaze iz svoje "nacionalne situacije". I dalje slušamo i čitamo "srpsku", "hrvatsku" itd. istinu o Miloševiću. Ne, na kraju, i onu medijski najutjecajniju, "anglo-američku", kao još jedan partikularizam koji se prodaje za univerzalnu istinu, a čija je moć oblikovanja "naše" nekada domaće javnosti, već sada nemjerljiva.

Da hrvatski pisani i elektronički pseudotabloidi nazivaju Miloševića, a u povodu njegove sheveningenske smrti, balkanskim krvnikom, balkanskim koljačem itd., inventivnost je indolentno prepisana iz medija na engleskom jeziku. Naravno, prepisivanje u hrvatskom mainstreamu staje kada ti isti svjetski medijski uzori govore o Tuđmanu, kao krvnikovom najboljem šegrtu. Milošević je umro, a da to nikakva traga izvorno-hrvatskog proizvoda mržnje, nikakva narodnog genija koji uživa u smrti svoga neprijatelja od navodno stoljeća sedmog, pa to onda i medijski artikulira, nije izazvalo. Je li to dokaz odrastanja i demokratske zrelosti današnjeg hrvatskog društva? Izvire li iz zajedničke osmrtnice za Miloševića u beogradskim novinama, na kojoj je potpisano 30 pritvorenika Haškog suda, među njima i Mladen Naletelić-Tuta i Ante Gotovina, da je tamo okupljena "nacionalistička internacionala" izvela neku pouku iz svojih nedjela? Je li već na djelu slavna *istina i pomirenje*, nakon mučnog *suočenja s prošlošću*, s kojom da su se haški zatočenici suočili?

Nikako. Riječ je o nečemu posve drugom, ali zato nipošto i misaono teško dokučivom: radi se ne samo o partnerstvu u zločinu dviju i više zavađenih strana nego i o izvorno "srpskoj" inspiraciji nastanka novokomponirane hrvatske države. Tzv. državotvorni Hrvati, ne samo oni u Haagu, ne mogu mrziti Miloševića jer bez procesa ne samo "kosovizacije", nego i "srbizacije" kasne Jugoslavije, nikakvih novih nacionalnih država na ovome prostoru vjerojatno ne bi bilo. Samostalna Hrvatska i Slovenija (ostali mnogo manje) nastale su kao nusprodukt *zavođenja u "srpsku" želju* da se odbace sve veći dijelovi, sve manje Jugoslavije, buduće velike Srbije, ne bi li posljednja, pod svaku cijenu, na kraju ipak bila ostvarena. U tome smislu Milošević je, kada je nakon jugoslavenske faze, pristao igrati (od nacionalističke SANU-referendumske inteligencije dobio je placet za glavnu ulogu) "srpskog spasitelja", time postao i pravi (ili samo "biološki") otac i najnovije hrvatske države-nacije. Bez želje za velikomalom Srbijom, ne bi se reartikulirala niti želja za velikomalom Hrvatskom.

O Tuđmanu, ali i Miloševiću u "nacionalističkoj" fazi, kao permisivnim majkama, koje dopuštaju sve nepodopštine "svojoj" nestašnoj djeci, koju, za razliku od Tita, pravog oca koji je to svim "svojim" narodima činio, nagonski ne obuzdavaju, govorio je svojedobno Boris Buden (razgovor s njime za slovenski dnevnik *Delo:* Hrvaška ni niti suverena niti ni država, sada i u knjizi *Kaptolski kolodvor*, Beograd 2002.). Usput, ako postoji neka razlika ne samo u ideologiji nego i u zločinačkoj namjeri Miloševića i Tuđmana (osim kvantiteta zločina), onda je to u činjenici što je Tuđman ipak malo više gledao čuvati živote "svojih" isto-etničkih pripadnika, dok je Milošević davao ubiti i "svoje" i "tuđe" kada su mu smetali (o katastrofalnim ratnim "strategijama" svih gospodara rata, zbog kojih se na svim stranama ginulo, bez mnogo stvarnih bitaka, nećemo ni govoriti).

Zanimljivije je nešto drugo. Sjetimo li se svojedobnih domaćih političkih analiza po kojima je Milošević bio prvi socijalistički političar u Jugoslaviji koji je shvatio da je Tito umro i simbolički, a ne samo realno, te da je sada moguće prisvojiti njegovo upražnjeno mjesto, možemo govoriti i o Miloševiću kao svojevrsnom "prelaznom", proto post-socijalističkom arhetipskom subjekt-objektu svih naših tranzicija. Svim na požarevačkom pokopu okupljenim socijalistima i komunistima – od Zjuganova naniže – usprkos, Milošević nije bio posljednji komunist ovih prostora. Još manje je bio zadnji zagovornik autentičnog otpora neoliberalnoj globalizaciji ili barem zagovornik "narodne autentičnosti", kako ga uporno promovira, također u Požarevcu prisutni književnik Peter Handke.

Ne, on je pravi i cinični otac naše (zasad u lošoj beskonačnosti zaglavljene) postjugoslavenske tranzicije, onaj tko nas *prevodi* iz socijalističkog emancipatornog jugoslavenskog projekta u rubno-kapitalistički, reakcionarni i kontrarevolucionarni, nacionalno-državni i regionalni tranzicijski projekt, mnogo više od u usporedbi s njime dirljivo iskrenog konvertita komunista/nacionalista Tuđmana. Drugim riječima: svi smo mi današnji (uključujući i pokojnog hrvatskog predsjednika Franju Tuđmana, koji svoju fascinaciju Miloševićem nije niti skrivao) jednim dijelom proizašli iz Miloševićeve kabanice. Pitanje je samo: koja je bila njegova prava kabanica i koliko ih je on uistinu imao, pa možda i još, i mrtav, ima? Postoji li uopće ona? I kako smo mi sve to shvatili i preradili?

Nestajući posrednik

Još jednom: ako je Milošević i bio, a možda i jest, zadnji svjetski relevantan politički subjekt s ovih prostora, on sigurno nije bio zadnji komunist. A baš tako ga je u svome, spram domaćina CNN-a kritičnom, a spram svoje (post-hladnoratovske) posredničke uloge apologetskom, televizijskom nastupu ocrtao bivši američki državni tajnik Richard Holbrooke. Pošto se, ne sasvim bezrazložno, pohvalio svojim uspjesima u zaustavljanju rata na prostoru bivše Jugoslavije, usporedio je Miloševića sa drugim totalitarističkim diktatorima i to kako slijedi: Hitler, Staljin, Mao, Pol Pot. Tri jedan za komuniste. Malo morgen. No, čemu se čuditi jednom američkom funkcionaru koji koristi svaku priliku da napadne navodno mrtvi socijalizam, kada je sama anti-miloševićevska koalicija u Srbiji, od demonstracija 1996., do njegova svrgavanja 2000., njegovom režimu sasvim promašeno uzvikivala "bando crvena".

Milošević nije bio nacionalist, ali je tolerirao nacionalizam, a ovaj je (jedno vrijeme) tolerirao njega. Ali, isto tako, Milošević nije bio niti komunist. On je bio komunistički aparatčik u dekadentna vremena kada su se komunisti rješavali i zadnjih primjesa svoje socijalističke ideologije, kada su bili "rotkvice", izvana crveni, iznutra bijeli. Uostalom, zanimalo ga je bankarstvo, a ne kritika političke ekonomije. Milošević nije bio niti liberal, iako njegov odnos spram liberalizma ne bi bilo zgorega preispitati, jer on nije bio jednoznačno negativan.

Očito je mnogo lakše navesti što Milošević politički *nije* bio, nego što *jest*. To cinično stanje u kojemu postpolitička kasta, čiji je Milošević brutalno najuspješniji predstavnik, politički vlada naoko bez ikakve suvisle ideologije i politike, stanje je iz kojega mi još nismo izašli. A ništa ne govori niti da ćemo to učiniti u budućnosti. Ako je u devedesetima, kao i danas, nacionalizam bio vladajuća ideologija namijenjena masama, a neoliberalizam ideologija vladajućih, koji se žele uključiti u globalne kapitalističke tokove, nije jasno je li i to Miloševiću išta značilo?

Zato je Milošević prije negoli posljednji komunist bio prvi pravi balkanski postmoderni političar novog kova. Uz svu opasnost pojednostavljivanja pomoću analogije, nije li on bio neki naš "mali" Bush, prije "velikog" Busha? Onaj koji je na razini post-Jugoslavije i postsocijalističke tranzicije shvatio da staromodna određenja suvereniteta, legalnosti, vladavine prava itd. više ne vrijede? Da se sada može igrati pravilima permanentnog izvanrednog stanja? U toj igri on je "dobivao", sve dok nije naišao na veće, a jednako cinične, igrače od sebe, sve dok nije dobio po prstima od onih koji uvode globalno "izvanredno stanje" – SAD-a, NATO-a i njihovih saveznika. Rekosmo da dok smo vjerovali kako iznad "miloševićevizma" postoji tzv. međunarodna zajednica, rezolucije UN-a itd., svjetlo na kraju tunela se ipak naziralo. No, kada je postalo očito da će postpolitičko Miloševićevo nasilje pobijediti isto, ali jače post-političko NATO-ovo nasilje, više niti ne tražimo izlaz iz tunela. Valjda se bojimo da bi nas ono što bismo ugledali vani moglo ubiti?

Ako je Milošević bio lokalni, postjugoslavenski *nestajući posrednik*, koji nas je iz jedne solidne političke zajednice preveo u postpolitičku globalnu beznačajnost, pritom i sam nestavši, onda je on samo preduhitrio i na relativno malom prostoru radikalizirao gestu najvećih svjetskih moćnika današnjice, koji nas sve zajedno, i "svoje" i "njihove", danas vode u istom auto-destruktivnom i samo-nestajućem smjeru. Što ne znači da su zbog noći u njoj sve krave jednako crne. Isti onaj Bob Dylan, koji je u vrijeme Vijetnamskog rata šezdesetih pjevao protestne i antiratne pjesme, u vrijeme novih ratova devedesetih ispjevao je drugu pjesmu. Ona se zove Stvari su se promijenile (Things have change), a njen refren glasi:

People are crazy and times are strange
I'm locked in tight, I'm out of range
I used to care, but things have changed

Uz enigmu Miloševićeve smrti, čiji uzrok će još dugo razjarivati maštu mnogih, ostala je jedna veća enigma: u što vjeruju oni koji više ni u šta (politički) ne vjeruju, a takvih je sve više? I ona najveća: zašto tolikim ljudima trebaju takvi postpolitički vođe? Što je alternativa bavljenju samo osobnom psihopatologijom?

razgovor

Petar Kuntić i Petar Lađević

Integracija ili getoizacija?

Omer Karabeg

O položaju Hrvata u Srbiji u emisiji *Most* Radija Slobodna Evropa razgovarali su Petar Kuntić, predsjednik Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, i Petar Lađević, sekretar Savjeta Republike Srbije za nacionalne manjine

Gospodine Kuntiću, Demokratski savez Hrvata krajem je listopada prošle godine usvojio deklaraciju u kojoj se tvrdi da je hrvatska nacionalna manjina u Srbiji u neravnopravnom položaju, ne samo u odnosu na većinski srpski narod nego i u odnosu na ostale nacionalne manjine. Na osnovi čega to tvrdite?

– **Petar Kuntić**: Htjeli smo se oglasiti o svemu onome što smatramo da bi trebalo ispraviti. Jedan od razloga što smo u neravnopravnom položaju je to što smo najmlađa nacionalna manjina. U bivšoj državi mi smo bili konstitutivni narod, pa nismo imali manjinske institucije kao što je to bio slučaj s pripadnicima, recimo, mađarske manjine. Oni su te institucije naslijedili i u novoj državi, a mi ih nismo dobili otkada smo postali manjina. Ako na to budemo čekali još 15 ili 20 godina, upitno je koliko će Hrvata ostati na ovim prostorima. Ne znam zbog čega, to će povijest pokazati, ali osjetna je tendencija smanjenja hrvatskog pučanstva na prostoru Vojvodine od 1945., kada ih je, po zvaničnom popisu, bilo 8,3 posto od ukupnog broja stanovništva. Po posljednjem popisu smo spali na manje od dva posto. Po popisu iz 1991. bilo nas je 121.000, sada u Srbiji živi 74.000 Hrvata. U Vojvodini je 1991., čini mi se, bilo oko 78.000 Hrvata, a sada ih je oko 54.000. Dogodilo se sve to što se dogodilo, svi znamo što i kako. Osim toga, u toku su i procesi asimilacije, pa je i zbog toga došlo do tako drastičnog smanjenja broja Hrvata na prostoru Vojvodine. Jer nisu se svi odselili.

Stare i novonastale manjine

Znači, broj Hrvata je smanjen za nešto manje od 50.000. Po vama, jedan dio se odselio, a drugi je asimiliran.

– **Petar Kuntić**: Procesi asimilacije su izraženi.

– **Petar Lađević**: Dozvolite mi da, istine radi, ispravim neke podatke koje je gospodin Kuntić naveo. Prema rezultatima popisa iz 1991. u Srbiji i Crnoj Gori živjelo je 111.650 Hrvata, od čega je 105.406 živjelo u Srbiji, uključujući obje autonomne pokrajine, a 6250 u Crnoj Gori. Sada u Srbiji živi 70.602 pripadnika hrvatske nacionalne manjine, a u Crnoj Gori 7602. Znači, smanjenje je 35.000, a ne 50.000. To su službeni demografski podaci koji su jedini validni do sljedećeg popisa stanovništva. Inače, sigurno ne spadam u ljude koji bi na bilo koji način negirali da je bilo nasilja nad Hrvatima za vrijeme prošlog rata i da je bilo prisilnih iseljavanja. Toga je bilo, ali se svaki slučaj mora provjeriti, jer ne možemo tvrditi da je baš sve bilo prisilno. Kad govorimo o asimilaciji, pod tim terminom se može podrazumijevati politička ili nasilna asimilacija, ali i prirodna asimilacija kojoj je zapadna Evropa izložena još od buržoaskih revolucija 1848. Teško je tvrditi da jedan deo od onih 35.000 Hrvata nije asimiliran na prirodan način. To je nešto što se ne može izbjeći. Na kraju krajeva, živjeli smo na prostoru nekad velike države, gdje je prirodna asimilacija na ovaj ili onaj način bila prisutna kod svih konstitutivnih naroda. Bilo je pretapanja srpstva u hrvatstvo, hrvatstva u srpstvo, bošnjaštva u jugoslavenstvo, jugoslavenstva u srpstvo itd. Što se tiče položaja hrvatske nacionalne manjine, činjenica je da su nakon raspada bivše Jugoslavije i formiranja novih država bivši konstitutivni narodi dobili status manjina. To u Srbiji nije samo slučaj s Hrvatima nego i s Bošnjacima, Makedoncima i Slovencima. I tačno je to što gospodin Kuntić kaže da te novonastale manjine nisu u istom položaju kao takozvane stare ili tradicionalne manjine, kao što su, recimo, Mađari, Rumuni ili Rusini koji su svoje manjinske institucije izgrađivali još od 1945., dok su ove nove manjine počela da ih izgrađuju tek od 2002. nakon donošenja zakona o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina u Republici Srbiji. U tom smislu one sigurno nisu ravnopravne, ali su ravnopravne u količini prava koja mogu konzumirati.

I hrvatska manjina u srpskom parlamentu!

Gospodine Kuntiću, hrvatska nacionalna manjina već dulje traži da joj se obezbijedi zastupljenost u parlamentima Vojvodine i Srbije bez obzira na izborne rezultate, tj. da se primijeni princip takozvane pozitivne diskriminacije. Koliko bi Hrvati trebalo imati mjesta u parlamentu Vojvodine i parlamentu Srbije?

– **Petar Kuntić**: Postojeće republičko izborno zakonodavstvo, koje predviđa takozvani prirodni prag za male stranke, odgovara jedino dvjema najbrojnijim manjinama – mađarskoj i bošnjačkoj. Željeli bismo da i hrvatska manjina u Srbiji bude neposredno zastupljena u parlamentu, kao što je to slučaj sa srpskom u Hrvatskoj, tj. da se primijeni princip pozitivne diskriminacije. To se, uostalom, predviđa i sporazumom o zaštiti srpske manjine u Hrvatskoj i hrvatske u Srbiji. Tamo doslovce stoji: "Osigurati zastupljenost manjinama u predstavničkim i izvršnim tijelima na lokalnoj razini, te zastupljenost u predstavničkim tijelima na pokrajinskoj, republičkoj i razini državne zajednice Srbije i Crne Gore". To je ratificirano i u Hrvatskom saboru i u Skupštini Zajednice Srbije i Crne Gore.

Petar Kuntić: Željeli bismo da i hrvatska manjina u Srbiji bude neposredno zastupljena u parlamentu, kao što je to slučaj sa srpskom u Hrvatskoj, tj. da se primijeni princip pozitivne diskriminacije. To se, uostalom, predviđa i sporazumom o zaštiti srpske manjine u Hrvatskoj i hrvatske u Srbiji

– **Petar Lađević**: Nema jedinstvenog rješenja za zastupljenost manjina u parlamentima. Jedinstveni model je nemoguće naći, kao što je nemoguće komparirati Srbiju i Hrvatsku u tom smislu. Srbija ima 28 manjina, Hrvatska je propisala pet manjina i njihovu zastupljenost u Saboru. A šta je sa onim drugima koje nisu zastupljene? Po meni, nema pravednijeg i legitimnijeg rješenja od prirodnog praga. Ako se primjeni model pozitivne diskriminacije, postavlja se pitanje šta je sa legitimnošću tako izabranih predstavnika u parlament. Hrvatski model garantira Srbima tri mjesta u parlamentu čak i ako za njih glasa 300 ljudi, a da ostalih 250.000 Srba u Hrvatskoj uopšte ne glasa za njih, već za nekog drugog. I njih trojica sa 300 glasova smatraju da su legitimni predstavnici te zajednice. Kako ta trojica mogu biti legitimni predstavnici Srba u Hrvatskoj ako iza sebe imaju samo 300 glasova? To vam odgovorno tvrdim, između ostalog, i zato što sam Srbin iz Hrvatske, a i znam šta znači legitimnost predstavnika u parlamentu. Zbog toga se Srbija odlučila da ide na prirodni prag. Nije prirodni prag univerzalan lijek za zastupljenost manjina, ali je najmanje bolan u smislu legitimnosti poslanika koji predstavlja manjinsku zajednicu u parlamentu.

Ali ako se zadrži prirodni prag, onda Hrvati u Srbiji, s obzirom na svoju brojnost, nikada neće imati svog predstavnika u parlamentu.

– **Petar Lađević**: Hrvata ima 70.000, od toga je punoljetnih sigurno oko 50.000. Ako tih 50.000 odluči da glasa za Hrvate, oni mogu da dobiju i više od tri mandata, jer prosječna vrijednost mandata u Srbiji nikad nije prešla 13.500 glasova.

Gospodine Kuntiću, smatrate li da bi Hrvati, ako bi se dobro organizovali i ako bi izašli na izbore u velikom broju, mogli i po sadašnjem zakonu dobiti svoje predstavnike u parlamentu?

– **Petar Kuntić**: U vašem pitanju ima mnogo toga "ako". Podaci govore da smo samo jednom imali svog predstavnika u srbijanskom parlamentu. To je bilo 1991., kada je Vojvodina bila jedna izborna jedinica. To je bio gospodin Antun Skenderović koji je osvojio 12.500 glasova. Ali je tada u Vojvodini bilo 25.000 do 30.000 Srijemaca kojih više nema. Sada je vrlo upitno da li jedna nacionalna politička stranka Hrvata može dobiti 13.000 glasova koliko je potrebno da bi osvojila mjesto u parlamentu. To podsjeća na utrku bicikla i automobila. Međutim, veliku nadu nam daje ono što je rekao premijer Koštunica kako on smatra da i Hrvati moraju imati jednoga predstavnika u srbijanskom parlamentu.

Hrvati izbačeni iz državnih službi

– **Petar Lađević**: Premijer nije to tako rekao, nego je rekao da bi svaka manjina trebala imati svoje predstavništvo. Ali, pazite, manjinski političar mora da ima legitimitet. Da li je moguće da on bude u parlamentu a da nema legitimitet unutar svoje manjine? To je ključno demokratsko pitanje.

– **Petar Kuntić**: Po sadašnjem izbornom zakonu šansu da uđu u srbijanski parlament imaju samo Mađari i Bošnjaci. Iako smo mi drugi po veličini u Vojvodini, nemamo tu šansu.

– **Petar Lađević**: Da, gospodine Kuntiću, ali vi ne pominjete ključno pitanje – da li će Hrvati glasati za Hrvate ili će, možda, glasati za nekog drugog. U tome je cijeli problem.

– **Petar Kuntić**: Ali na koji način da se čuje glas Hrvata u srbijanskom parlamentu?!

– **Petar Lađević**: Tako što će se njihovi predstavnici izboriti za legitimnost unutar svoje manjine. A hrvatska manjina je dovoljno velika da može da izabere svog predstavnika u parlament,

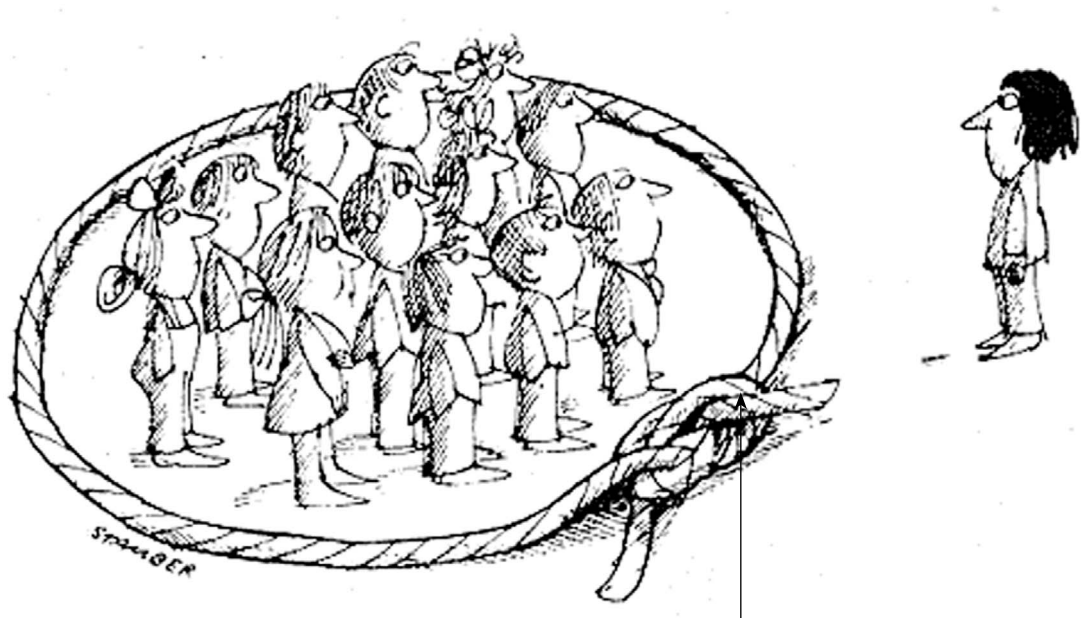

uostalom kao i slovačka i još neke. Dakle, ne samo Mađari i Bošnjaci.

Gospodine Kuntiću, vi ste u nekoliko mahova spominjali da su pripadnici hrvatske manjine diskriminisani u zapošljavanju. U čemu se ogleda ta diskriminacija?

– **Petar Kuntić**: Tražimo integraciju nas Hrvata u politički i privredni život Srbije. A pokazatelj toga je naša razmjernu zastupljenost u državnim i javnim službama, kao što su policija, pravosuđe, državna uprava, škole, pošta, carina, u onim sredinama gdje Hrvati žive u većem broju, kao što su Subotica, Sombor i Podunavlje. To sada nije slučaj. Hrvata gotovo da i nema u tim ustanovama. To je naslijeđeno iz vremena Slobodana Miloševića kada je veliki broj Hrvata, koji je radio u tim institucijama, ostao bez posla. Pošto smo čitavo vrijeme bili u oporbi Miloševiću, bilo smo čak i u DOS-u, nadali smo se da će se dolaskom DOS-a na vlast to ispraviti. Međutim, to se slabo ispravlja. Nama je to izuzetno važno, ne zato da bi se zaposlilo nekih pedesetak Hrvata, već da bi Hrvati stekli potpunu vjeru u te institucije kada vide da tu ima i njihovih.

– **Petar Lađević**: Slažem se gotovo u svemu što je gospodin Kuntić rekao. Postoje pojedine javne službe gdje su Hrvati zastupljeni otprilike proporcionalno onome koliki im je udio u stanovništvu, ali isto tako postoje službe, kao što je MUP, gdje je njihova zaposlenost 0,31 procenta, iako čine 0,94 posto stanovništva Republike Srbije. Treba učiniti sve da se, ne samo hrvatskoj nacionalnoj manjini nego svakoj nacionalnoj manjini u skladu sa zakonskim rješenjima omogući ravnopravno učešće u obavljanju javnih funkcija.

Djeca katolici na pravoslavnim vjerskim obredima

Gospodine Kuntiću, upozoravali ste da se u školama hrvatska djeca, koja su katoličke vjeroispovijesti, prisiljavaju da učestvuju u slavljenju pravoslavnih praznika, na primjer Svetog Save. Tko ih na to prisiljava?

– **Petar Kuntić**: Sveti Sava je školska slava, pa u tom programu učestvuju i hrvatska i mađarska đeca. Međutim, mnogi od njih idu na katolički vjeronauk, pa tu slavu ne osjećaju kao svoju, već kao nešto nametnuto.

– **Petar Lađević**: To je krajnje neodgovorna izjava. U vašoj deklaraciji piše da se "u državnim školama katolička djeca prisiljavaju sudjelovati, čak i aktivno, u slavljenju pravoslavnog vjerskog praznika Svetog Save 27. siječnja, tako što je ovaj proglašen državnim praznikom". Kao prvo, to je neistina. Sveti Sava nikad nije proglašen državnim praznikom. Nije proglašen čak ni praznikom za djecu jer se proslavlja radno. Djeca na taj dan idu u školu. Nakon što smo to pročitali, razgovarali smo sa Marijom Crnković, direktoricom škole "Matko Vuković" u Subotici, koja inače nije pravoslavne vjeroispovijesti. Ona je rekla da do sada nije imala primjedbe učenika hrvatske nacionalnosti u vezi sa tom slavom. Ona je čak rekla da učenici u principu – neki da, neki ne – rado učestvuju u tim proslavama. Za mene bi bilo skandalozno da neko prisiljava djecu katoličke vjeroispovijesti da prisustvuju pravoslavnom vjerskom obredu. Dan Svetog Save se u školama uopšte ne slavi kao vjerski praznik, to je školski praznik. Sveti Sava je bio prvi prosvjetitelj na prostorima Balkana, prvi slavenski učitelj, ako ćemo govoriti realno. Prema tome, čini mi se da je ova stvar bila izrečena pomalo zlobno i, naravno, netačno.

– **Petar Kuntić**: Vrlo je diskutabilno to da katolička djeca rado proslavljaju taj praznik.

– **Petar Lađević**: Citirao sam gospođu Crnković.

Gospodine Kuntiću, je li bilo napada na Hrvate u Srbiji? Je li bilo širenja poruka mržnje, grafita s antihrvatskim porukama?

– **Petar Kuntić**: Toga u zadnjih pola godine nema, ali je bilo u prošlosti. Bilo je nekoliko slučajeva skrnavljenja katoličkih groblja u Subotici, u Somboru i u Srijemu. Bilo je napada na rimokatoličke crkve. Dva puta je rušen spomenik Matiji Gubecu u Tavankutu, a počinitelji nikad nisu otkriveni. Bilo je raznih grafita najgoreg sadržaja. Na željezničkoj postaji u Vrbasu mjesecima je stajao grafit: "Smrt Hrvatima!", a tu vlakovi non-stop prolaze. U Subotici još stoji natpis: "Hrvati marš iz Srbije!". To je dio kolorita koji je naslijeđen iz prošlosti. Međutim sada, u posljednjih nekoliko mjeseci, toga više toliko nema.

– **Petar Lađević**: Gospodin Kuntić je u pravu. To pokazuje i statistika. Pretprošle, 2004. godine, registriran je 21 fizički obračun s većim ili manjim posljedicama, dok ih je u 2005. bilo pet bez ikakvih posljedica. U 2004. bilo je oštećeno šest katoličkih vjerskih objekata, dok su u prošloj godini zabilježena dva takva slučaja, u pitanju su bili grafiti. To pokazuje da je Srbija u stanju da odlučno stane na kraj svim oblicima nasilja koji imaju etničku motivaciju, ma od koga dolazili. Upravo su ova vlada i ova vlast uspjeli broj incidenata svesti na minimum. Rekao bih da je u posljednje vrijeme učinjeno mnogo na uspostavljanju povjerenja između Hrvatske i Srbije, kao dvije nezavisne države, i pomirenja između predstavnika hrvatske nacionalne manjine i Srba u Republici Srbiji. Dakle, nije samo riječ o normalizaciji odnosa između Srbije i Hrvatske nego i o uspostavljanju dobrosusjedskih odnosa u punom smislu te riječi, što doprinosi poboljšanju položaja manjina, kako srpske u Hrvatskoj, tako i hrvatske u Srbiji.

Petar Lađević: Godine 2004. registriran je 21 fizički obračun s hrvatskom manjinom s većim ili manjim posljedicama, dok ih je u 2005. bilo pet bez ikakvih posljedica. U 2004. bilo je oštećeno šest katoličkih vjerskih objekata, dok su u prošloj godini zabilježena dva takva slučaja, u pitanju su bili grafiti. To pokazuje da je Srbija u stanju da odlučno stane na kraj svim oblicima nasilja koji imaju etničku motivaciju

Srbi u Hrvatskoj ili Hrvati u Srbiji

Gospodine Kuntiću, što mislite, tko je u boljem položaju – srpska manjina u Hrvatskoj ili hrvatska u Srbiji?

– **Petar Kuntić**: Vrlo mi je teško odgovoriti na to pitanje. Ne znamo dovoljno o njihovim problemima, kao ni oni o našim, tako da je vrlo teško usporediti tko je u boljem, a tko je u gorem položaju. Postoje problemi u ostvarenju prava u oblasti informiranja, kulture, službene uporabe jezika, školstva, dešavaju se ekscesi prilikom povratka, međutim mi s tim nismo dovoljno upoznati jer je to previše daleko od nas. O tome saznajemo većinom iz medija. Prema tome, ne bih mogao kazati tko je u boljem, a tko je u gorem položaju.

– **Petar Lađević**: Različiti su problemi srpske manjine u Hrvatskoj i hrvatske u Srbiji. To nije usporedivo. Naravno, moguće je takvo pitanje načelno postaviti, ali ako se radi o temeljnim ljudskim pravima, onda je takvo pitanje pomalo provokativno. Podsjetio bih vas da su prošle godine u Hrvatskoj ubijena četiri pripadnika srpske nacionalnosti, među njima i jedna žena koja je zaklana žicom. Srbima se podmeću eksplozivne naprave na kućne pragove, miniraju se predstavništva srpskih političkih grupacija u Istočnoj Slavoniji, upada se u crkvene objekte. Tu su i stalna hapšenja povratnika koji se na kraju puste, jer se to radi samo zbog toga da bi se spriječio povratak. Tih problema hrvatska zajednica u Srbiji nema. Elementarna ljudska prava Srba u Hrvatskoj su još uvijek ugrožena, nekim Srbima je ugroženo pravo na život. I tu je velika razlika između Srbije i Hrvatske.

– **Petar Kuntić**: Nismo u istim uslovima, jer se u Hrvatskoj desilo to što se desilo, a kod nas toga nije bilo. Tamo su, ipak, bili oružani sukobi, mi ovdje nismo nikome ni prozor razbili.

Gospodine Kuntiću, kako se zvanični Zagreb odnosi prema hrvatskoj manjini u Srbiji? Daje li vam dovoljnu podršku?

– **Petar Kuntić**: Što se tiče institucija hrvatske manjinske zajednice vezanih za kulturu, školstvo i informiranje, tu dobijamo pomoć. Možda bi ona mogla biti i veća. Što se tiče naše političke stranke, tu smo apsolutno bez financijske potpore. Imamo podršku po sistemu – dobro radite ili ne radite, ali nemamo nikakvu financijsku potporu, a nemamo ni biznismene, privatnike koji bi nas financirali. Zbog nedostatka financijskih sredstava mi smo stalno na svim izborima u inferiornom položaju. To je ona utrka između bicikla i automobila koju sam već spomenuo.

Hrvati a ne Bunjevci, Šokci, Jugoslaveni

I, na kraju, gospodine Kuntiću, koji je po vama trenutačno najurgentniji problem hrvatske nacionalne manjine koji bi vlada Srbije trebalo što prije da riješi?

– **Petar Kuntić**: Već sam pomenuo problem naše zastupljenosti u pokrajinskoj i republičkoj skupštini, ali naš glavni problem je integracija u politički i privredni život Srbije. Taj proces, koji je započet, mora se nastaviti. Mi se moramo integrirati kao Hrvati, a ne, kao za vrijeme Miloševića, pod nekim izmišljenim imenima – Bunjevci, Šokci, Jugoslaveni i tako dalje. Ako se to ne uradi, otići ćemo u getoizaciju.

Gospodine Lađeviću, je li mogućno to riješiti u doglednom vremenu?

– **Petar Lađević**: To je mogućno riješiti. Nemojte da govorimo o rokovima. Integracija manjina uz puno očuvanje njihovog nacionalnog identiteta je cilj naše manjinske politike. Dakle, ne integracija kao pretapanje manjina u većinu, već integracija kao očuvanje multikulturne Srbije.

Damir Imamović

Republika sevdaha, moja je zemlja...

Pored svih kantona, federacija, entiteta, republika, Bosna i Hercegovina je dobila i novostvorenu* Sevdah rı'pΛblık. *Možeš li nam malo objasniti o kakvom se projektu radi?

– Radi se o programu pokrenutom u okviru Buybooka, kako bi se revitalizirao sevdah. Cilj je da se napravi sevdah scena iz koje bi trebala nastati produkcija "novog sevdaha". *Sevdah rı'pΛblık* je ustvari neka vrsta kluba koji bi funkcionirao kao jazz klub, sa redovnim svirkama, jam sessionima i nekom intimnijom atmosferom. Ja sam koordinator cijelog projekta, a i sviram jedan koncert mjesečno.

Je li kao potomak tvog djeda Zaima i tvog oca Nedžada, dvije legende bosanske narodne muzike i sevdaha, osjećaš odgovornost i koliko ona utječe, negativno ili pozitivno, na tvoj rad?

– Pritisak obiteljskog naslijeđa jeste ogroman. Normalno je da me ljudi uspoređuju sa Zaimom i Nedžadom. Osobno, meni samom je sasvim jasno da nisam u tome da bih produžio "obiteljski biznis", to bi bilo glupavo i neiskreno. Radi se jednostavno o tome da me je ta muzika u potpunosti kupila. Taj neki *background* mi možda pribavlja veću medijsku pažnju za neki ambiciozniji početak, ali mi je jasno da je na kraju bitno samo da li je nešto dobra muzika i kako to netko radi.

Svirati sevdah kao *fusion* muziku

Kada smo već kod tvog djeda, ti si zajedno s Farah Tahirbegović pripremio i jednu knjigu pod nazivom* Pjesma srca moga: stotinu najljepših pjesama Zaima Imamovića. *Otkuda ideja, pa i sama želja da se uradi jedna takva knjiga?

– Pa, ta knjiga je definitivno pokrenula cijelu moju priču o sevdahu. Za potrebe njenog uređivanja, preslušao sam na stotine Zaimovih snimaka, prošao kroz brojne novinske tekstove, intervjue i druge materijale. Tek sam tada naučio šta je sve ta muzika bila i šta bi sve jednom mogla biti. Shvatio sam da je pravac u kojem je ona krenula, dakle prema popularnim narodnjacima, samo jedna od mogućnosti razvoja te muzike. Na osnovu toga sam tek mogao uzeti i svirati sevdah kao *fusion* muziku. Naravno, desila se i meni intimno vrlo bitna promjena – konačno sam Zaima shvatio kao muzičkog uzora, a ne samo kao člana obitelji kojeg po inerciji moraš voljeti. Bila su to neka ozbiljna vremena u kojima je on pjevao i on je to strašno ozbiljno radio.

U jednoj od svojih bilješki o sevdalinci si zapisao: "Nikada se sevdalinka nije češće spominjala i slavila a manje poznavala i slušala/pjevala... Sevdalinka nije puki pop ukras naracije o bosanskom identitetu nego jedan od njenih najvidljivijih stubova". Koliko je danas taj stub čvrst i koliko smo upoznati s našim identitetom?

– Time sam ponajviše želio dodirnuti u onu najsnažniju točku našeg identiteta, a to je *fussion identity* tj. identitet stapanja! Fusion se obično shvata kao stilski pravac u jazzu što su u nekim svojim fazama radili Miles Davis, John McLaughlin i drugi. Međutim, fuzijom se naziva mješavina bilo koje "egzotične" muzike, npr. indijske ili arapske, sa jazzom. Nikada nećete čuti da neko fuzijom zove mješavinu indijske i arapske muzike međusobno. Mora tu uvijek biti umiješan prst "velikog bijelog brata" da bi nešto bilo prava fuzija! Moj osobni pristup sevdahu je u stvari, priča o sviranju svega onoga uz šta sam odrastao istovremeno! Dakle, i sevdaha i jazza, i tema naučenih od Ravi Shankara, i onih Anoura Brahema i sl. Jedino što moje ishodište nije jazz nego sevdah. Ta simultanost svega, mi jedino ima smisla i ako govorimo o identitetu i njegovom fuzijskom karakteru, jedino što ti mogu reći je da se moj identitet razlikuje od nečijeg drugog po ishodištu.

U inat novokomponiranoj muzici

Koliko je taj tvoj neki suvremeni pristup sevdalinki u neku ruku, inat, nažalost sve većem broju ljudi koji nakaradno iskorištavaju istu, kroz novokomponovanu muziku, a čak ima i slučajeva karaoke sevdaha?

Andrej Đerković

Trenutno po mnogima najbolji mladi izvođač sevdaha u Bosni govori o projektu *Sevdah rı'pΛblık* sarajevske knjižare i izdavačke kuće Buybook, fusion identitetima te svome viđenju sevdaha koje je suprotno njegovu nakaradnu iskorištavanju u novokomponiranoj muzici

– Koliko god oni nakaradno iskorištavaju sevdalinku, meni je veći inat, jer tada znam da sam na dobrom tragu. Oni mi dođu kao vrlo pouzdan kompas.

Uskoro bi trebao izaći i tvoj prvi samostalni album.

– Album radim sa sjajnim kontrabasistom Edvinom Hadžićem i predivnim violinistom po imenu Vanja Radoja. Formacija se zove *Damir Imamović Trio*, a o konkretnom sadržaju samog albuma, ti još ne mogu mnogo reći. Izdavač će naravno biti Buybook, a album bi trebao izaći na proljeće.

Rekao si da planiraš, ako bude mogućnosti, da tvoj novi album odštampaš i u starom dobrom izdanju gramofonske ploče, što bi bio izvjestan presedan, jer se danas ploče štampaju samo u DJ industriji.

– To je ustvari ideja direktora Buybooka Edvarda Močića i ja bih iskreno volio uraditi takvo nešto.

Goethe Institut započeo je snimanje pjesama koje će biti uvrštene na kompilaciju* Sevdalinka – bosanska ljubavna pjesma. *Pored tebe, u projektu učestvuju i Jadranka Stojaković, Bodan Arsovski, Vlatko Stefanovski, Miroslav Tadić i drugi. U kakvom obliku si ti ušao u taj projekat?

– Za tu kompilaciju snimio sam duo sa Vlatkom Stefanovskim. Radi se o pjesmi *Što li mi se Radobolja muti*. Pjesma je sjajna i raditi s Vlatkom je bila dječačka želja. On je zasigurno jedan od pionira dobrog *fusiona* na Balkanu. Inače, nisam siguran kada to izlazi, vjerojatno će i taj album izaći na proljeće.

Sevdah na MTV Adria?

Ti si također bio voditelj javnih razgovora u Buybookovom kafeu Karabit pod nazivom* Među nama… *Kakav je bio odziv, jesi li zadovoljan takvom vrstom komunikacije?

– Bio sam voditelj tih razgovora dvije godine i iskustvo koje nosim iz toga je zaista neprocjenjivo. Cilj nam je bio raditi na komunikaciji između različitih slojeva društva, koja danas uopće ne postoji. To je sada završeno i zajedno s Farah Tahirbegović ću urediti i jedan zbornik s tih razgovora. Nadam se da će biti poučno.

Diplomirao si filozofiju na Sarajevskom univerzitetu, otkud taj nagli preokret ka muzici?

– Završio sam prije neke tri godine studij filozofije ovdje u Sarajevu. To je također jedno ludo iskustvo. Na kraju sam završio s vrlo ambicioznim radom o Husserlu. Baš sam bio mladi nadobudni filozof… Inače, nakon studija sam shvatio da ne mogu ukrotiti dionizijsku zvijer u sebi i posvetio se muzici.

Nikada se sevdalinka nije češće spominjala i slavila a manje poznavala i slušala/pjevala… Sevdalinka nije puki pop ukras naracije o bosanskom identitetu nego jedan od njenih najvidljivijih stubova

Kako je sevdalinka jedna od najranijih urbanih muzičkih pojava, po tvom mišljenju, da li ćemo u skorijoj budućnosti sevdah moći slušati na MTV-u Adria, na primjer?

– Nemam pojma koji će biti put sevdaha u budućnosti. Čisto sumnjam da će postati dovoljno pop za MTV, ali u svakom slučaju znam da ja neću odustati od njega tako lako.

Komunikacija na razini supostojanja

Jasna Jakšić

Riječima autorica Ive Radmile Janković i Eveline Turković, izložba je zamišljena kao poprište na kojem postaju vidljivim razmišljanja umjetnika na temu odnosa i komunikacije između dvije osobe(dvojice/dvije/dvoje) u kontekstu suvremenoga društva i senzibiliteta. Kako bi se sam komunikativni odnos učinio vidljivijim izložba *1:1* usmjerena je na njegov primarni vid, na odnos samo dvoje ljudi

Izložba *1:1, među(o)sobno u suvremenoj umjetnosti*, Dom HDLU-a, Zagreb, od 14. veljače do 3. ožujka 2006.

Tijekom druge polovice veljače, od 14. veljače do 3. ožujka, u zagrebačkom Društvu hrvatskih likovnih umjetnika predstavljena je izložba *Jedan naprama jedan: među(o)sobno u suvremenoj umjetnosti*, autorica Ive Radmile Janković i Eveline Turković. Izložba je okupila niz respektabilnih imena s hrvatske i međunarodne scene i kroz različite umjetničke medije, jednostavno rečeno, donijela lepezu pogleda na odnos i neku vrstu razmjene (komunikacijske ili emotivne) između dvije osobe. Ovaj samo na prvi pogled jednostavan pristup nije stremio k potanko razrađenom problematiziranju komunikacije – riječima Eveline Turković "…Bez pretenzija sustavne obrade svih aspekata i kvalitativnih razina, različiti autorski pristupi kao mozaik slažu jednu od mnoštva mogućih slika suvremenih međuljudskih odnosa, naznačuju mogućnosti i/ili nemogućnosti njihove potpune realizacije, ljepotu i/ili težinu njihove stvarnosti, psihološku podlogu ili metodologiju razvoja." Iva Rada Janković, naprotiv, izložbu najavljuje kao nekovrsni nastavak izložbe *U prvom licu jednine* – istupivši van introspekcijskih i samoreprezentacijskih područja, dijalog se uistinu nameće kao sljedeći stadij, koji i donosi i oformljuje primarnu komunikaciju.

Snuff filmovi

U kružnom prostoru Galerije Prsten nizali su se radovi koji su, na specifične načine, predstavljali odnos dvoje/dvije/dvojice (uz još poneko sastavljanje podvojenosti, no o tome će kasnije biti riječi). Nedavno smo u vrhovnom zakonodavnom tijelu RH čuli kako je cijeli svemir heteroseksualan, te krenimo tada od odnosa Yina i Yanga, Nje i Njega. On je možda u punom sjaju prikazan u videu estonske umjetnice Kai Kaljo *Domestic violence* u kojemu umjetnica na prijevaru veže svog bivšeg supruga prisiljavajući ga na tragikomičnu ispovijest o njihovu propalu braku. Laž kao temelj komunikacije u srži je njihova braka (obzirom na dugu povijest izvanbračnih afera), ali i nastanka samog videa: umjetnica bivšem suprugu obećava kako njegovu snimljenu ispovijest i zatečenost neće vidjeti nitko, da bi isto, poput kakva amaterskog pornografskog materijala, ponudila znatiželjnim očima širom svijeta. Trebali bismo vjerovati kako je doista riječ o obiteljskom *snuff* filmu, no sumnja o prethodnom dogovoru protagonista postavlja se kao potencijalna treća karika laži.

Komunikacija tjelesnim dodirom

Dah bračne prepirke izbija i iz duhovitog zajedničkog rada *Neriješeno* Vlaste Žanić i Borisa Greinera: sugovornici u prepirci zamijenjeni su malenim kompjuterskim zvučnicima, a dijalog je konstruiran tako da niže tek nesporazume i šumove u komunikaciji. Ona je ispražnjena od svakog sadržaja ili informacije, a jezik je ogolio na alat apsurdne prepirke. *Work in progress* rad pod nazivom *Muškarac/žena nedovršeno* Aleksandre Vajd i Hyneka Alta započeo je još 2001. Slovensko-češki par, kako u fotografskom tako i emotivnom smislu, svoju komunikaciju, ali i intimnu ispovijed i viđenje drugoga, provode kroz objektiv fotografskog aparata. "Nedovršenost" žene i muškaraca u naslovu aludira na nježni mit o duši koja traži svoju odvojenu polovicu, kako bi se sretno sjedinile u tijelu androgina.

U video-instalaciji *Krug* Ksenije Turčić parovi klize gotovo u plesnom ritmu, gube obrise i likovi se nižu u sekvenci, pretapajući se. Santiago Reyes pak svoje slučajne poznanike, mladiće i djevojke u novim, nepoznatim gradovima snima kako izgovaraju uvijek isti dijalog i unutrašnji monolog. Budući da su likovi snimljeni na mjestima lišenima ikakvih lokalnih specifičnosti i prepoznatljivosti, putovanje se u video-instalaciji *Gradovi* događa kroz raznolikost jezika i fizionomija.

Ksenija Turčić, Krug, (videoinstalacija)

Nina Kurtela, Dogovor

Izložba je okupila niz respektabilnih imena s hrvatske i međunarodne scene i kroz različite umjetničke medije, jednostavno rečeno, donijela lepezu pogleda na odnos i neku vrstu razmjene (komunikacijske ili emotivne) između dvije osobe. Ovaj samo na prvi pogled jednostavan pristup nije stremio k potanko razrađenom problematiziranju komunikacije

Izvan "heteroseksualne" kozmičke simbolike nekoliko je vrlo zanimljivih radova koji brojku dva promatraju kako polazište za manje ili više ostvarenu komunikaciju i granice njezine izdržljivosti. Tako je na otvorenju izložbe, uz video instalaciju *Propovijed* u kojoj Siniša Labrović i Rino Efendić u pravilnom jednominutnom razmaku razmjenjuju šamare, upriličen i performans. No, njega je karakterizirala proizvoljnom reakcija umjetnika lišena strogog ritma projekcije, uz poziv publici da se i sama okuša u jednostavnom, ali intenzivnom tjelesnom dodiru.

Igra "gluhog" razgovora

Interaktivna instalacija Tanje Dabo promatraču (ili korisniku) poklanja nekoliko minuta iscjeljujućeg laskanja. Franc i Olivier Turpin u nizu *Siamoseries* izvode fizičke gegove u sputavajućoj dvojini sijamskih blizanaca. Silvio Vujičić u parafinsku tugu ulijeva košulje-nadgrobne spomenike u radu *Ima mjesto iza ugla u kojem žive tvoji mrtvi prijatelji*. Naoko Takahashi u svom videu uspostavlja elementarnu komunikaciju – koja polazi od različitosti – s postarijim mještaninom istarskog gradića Momjana, dok Nina Kurtela i Alban Muja pak vode doslovno komični, "gluhi" razgovor na površnoj prijateljskoj kavi…

Na kraju, onaj drugi može i iščeznuti, možemo ga sakriti vlastitim odrazom, može nas i ne primijetiti… ili ga jednostavno nema. Sjajna instalacija *Illusion 2* Vlaste Žanić u zrcalnom igralištu pomoću refleksija stvara iluziju da posjetitelji/igrači dodaju loptu samima sebi. Iako je nevidljivi suigrač s druge strane nužan, nije ga moguće vidjeti. *Brodski dnevnici* Zlatana Dumanića pogledu izlažu duhovite i nesputane erotske maštarije, vizualizacije nekih pučinskih mokrih snova. Tomislav Pavelić u ciklusu *Plamen ja sam sâm* postavlja samoga sebe u igru pukog postojanja unutar manje obiteljske zajednice, uz dozu gorko-slatkog kućnog humora.

Skroviti kutci podsvijesti

No, performans Božene Končić Badurine izveden u donjem prostoru Meštrovićeve monumentalne rotunde iznio je doživljaj tog prvog impulsa komunikacije u najčišćoj formi. Umjetnica je stajala zatvorenih očiju unutar kružne galerije, i promatrači-sudionici bi joj prilazili bez riječi. Odnos bi postao zvuk koraka, ritam daha ili naziranje pokreta očiju ispod spuštenih vjeđa umjetnice/sibile. Na kraju, video Janosa Sugara *Pazi leđa* slijedom kadrova koji se asocijativno nižu vraća dijalog s početka priče u skrovite kutke podsvijesti, a jedan naprama jedan se potencijalno čita i kao naličje prvog lica.

Silvio Vujičić

Izloženost virusima i modi

Koji je tvoj umjetnički stejtment. Čega se sjetiš u onim trenutcima kada bi htio od svega odustati. Što te vrati natrag u umjetnički ring?

– Kada izađem iz svog kreiranog okoliša shvatim da je svijet dosadan i neuzbudljiv i da me malo toga može "dirnuti" ili zaplijeniti moju pozornost. U trenutku kada bih htio od svega odustati, sjetim se da ne znam ništa drugo raditi. To što radim je istraživanje, mogu čak reći i posve osobno, u kojem uživam.

Što te zanima u umjetnosti?

– Najčešće me zanimaju one stvari koje još nisam vidio ili koje još ne postoje kao umjetnička "forma".

Kada bi trebao u nekoliko rečenica opisati što je zajedničko svim tvojim projektima, što bi to bilo?

– Atmosfera, prostor, tijelo, prolaznost... istraživački rad koji im prethodi.

Možeš li objasniti koji je bio tvoj razlog da završiš dva fakulteta i to – reklo bi se slična po nekom kreativnom pristupu i radu u materijalima?

– Moj interes za likovno/umjetničko je bio mnogo veći od same odjevne forme i tekstila. Pretpostavljam da je to jedan od razloga zašto sam nakon Tekstilno-tehnološkog fakulteta upisao Akademiju likovnih umjetnosti. Moram spomenuti i Filozofski fakultet koji je odigrao veliku ulogu u mom formiranju.

Zaraženi tekstil

Opiši ukratko projekt na kojem upravo radiš u suradnji s Cazzo filmskom produkcijskom kućom u Berlinu, specijaliziranoj za gej porno filmove?

– Koncepcija koju razrađujem u stvari je jedna velika suradnja. Svi faktori su jednako važni. Riječ je o "radu" *Exposed to Virus and Fashion*, koji je nastao u suradnji s tvornicom TKZ, Cazzofilmom, Borovom i Queer Zagrebom koji je izvršni producent tog rada. Namjerno naglašavam SURADNJU jer nije riječ o čistom novčanom podržavanju projekta. Borovo proizvodi obuću koja je integralni dio kolekcije, te stoga koncepciju razrađujem s njima kroz oblikovanje obuće. TKZ je producent "zaraženog" tekstila od kojeg radim odjevne objekte. Porno glumci i redatelj Jörg Andreas dolaze iz Cazzofilm produkcijske kuće. Glumci vjerojatno imaju najveću ulogu u ovom radu. Riječ je o pojedincima koji imaju vrlo razvijen odnos i kontrolu prema vlastitom tijelu i njegovim mogućnostima.

Projekt je još u radu tako da ne mogu puno pričati o tome. Mogu samo reći da će to biti jedna "obrnuta" situacija modne prezentacije ili možda točnije jedna "backroom situacija".

Zašto te zanima surađivati upravo s porno glumcima, a ne s modelima i manekenima za ovu reviju? Kakva je bila suradnja s njima na prvom probnom snimanju?

– Projekt istražuje mogućnosti virusa kroz tekstil i samu odjevnu formu, a naslanja se na porno industriju i njezine zaposlenike kao potencijalnu rizičnu skupinu obolijevanja od spolno prenosivih bolesti. Naime, riječ je o digitalnom virusu napravljenom upravo po sistemu spolno prenosivih virusa.

Prije petnaestak dana nazvao bih ih porno glumcima, ali nakon što sam ih upoznao jedino ih mogu zvati profesionalnim modelima. Riječ je o ljudima koji su iznimno svjesni svojih tjelesnih mogućnosti. Svaka osoba je potpuni *personality* s dosta jakom aurom što je meni bitno za ovaj rad.

Riječ je o nekom "drugom" tijelu. Pod time mislim na tijelo iz jednog drugog sistema. U ovom slučaju je zanimljiva njihova percepcija vlastita tijela izdvojenog iz konteksta porno filmova. Nikada nisam radio s manekenima i manekenkama iz modne industrije koji su imali takvu dozu profesionalizma i doista su razumjeli proizvod (u ovom slučaju odjeću)...

KONTEJNER | biro suvremene umjetničke prakse

Odjeća zaražena virusom, porno glumci kao manekeni, ekstravagantna tijela i naša invalidnost, queer identiteti i transvestije... neke su od tema radova ovog istaknutog suvremenog umjetnika

Shvatio sam da su svi invalidi, svi žele da im odjeća pomogne u nečemu. Bilo da sakrije njihove naslage masnoće i učini ih "normalnima" ili da ih učini ljepšima nego što jesu...

Zašto njih zanima sudjelovati u tvojem projektu?

– Ne znam točno koji je njihov interes u tome, možda jednostavno žele raditi nešto drukčije, naravno tu je i novac koji je potreban za život.

Na koji su se način i zašto uključile velike tvrtke poput Borova i TKZ-a u potpomoganje tvog umjetničkog projekta? Koliki je budžet projekta?

– Počelo je tako da me je Queer Zagreb pitao hoću li napraviti rad na temu virusa. Osmislio sam rad i oni su ga odlučili producirati. G. Kličko, vlasnik tvornice TKZ, odlučio je podržati moj projekt proizvodnjom tekstila koji sam osmislio i koji mi je bio potreban. TKZ također daje svoj prostor na raspolaganje. Riječ je o tvorničkoj hali na uglu Selske ulice i Ulice Baruna Filipovića. Borovo proizvodi obuću koja prati ideju "zaraženog" tekstila. Ne znam koliki je budžet, to zna moj računovođa.

Queer Crkva

Kada si počeo surađivati s Queer festivalom i zašto?

– Suradnja je počela prije dvije godine, kada me Jasna Jakšić kontaktirala za rad na temu Transvestija i kada sam napravio zebru na Starčevićevom trgu. Uslijedila je izložba *Under The Daisies / Ispod tratinčica* na temu djetinjstva. Bilo mi je zanimljivo to pitanje queer identiteta koje je tako rijetko tko obradio kroz umjetnički rad na ovim područjima.

Na koji način misliš da ovakvi projekti mogu pridonijeti hrvatskoj umjetničkoj sceni? Što toj sceni naviše nedostaje po tvom mišljenju? Što zapravo za suvremenog umjetnika znači raditi i živjeti u Zagrebu?

– U Zagrebu mogu živjeti i raditi samo u kreiranom okolišu. Kreirani okoliš najčešće je atelje ili stambeni prostor. Znači onaj prostor u kojem moje tijelo (i ja u njemu) najviše boravi. To je privatni prostor u koji puštam samo pojedince (najčešće kolege i prijatelje).

Pokušavam napraviti neku inovaciju kroz svoje radove, pretpostavljam da je to neki doprinos kulturi općenito. Rijetko vidim nešto što već nisam vidio, malo je toga novoga. Svi recikliramo reciklat od reciklata... jedva čekam da veliki meteor udari u planetu. Nešto novo će se onda desiti.

Život umjetnika je težak, a pogotovo u Hrvatskoj. To je nešto što svi znaju i ne da mi se o tome pisati. O hrvatskoj realnosti ne mogu niti govoriti jer bi pao u pretešku depresiju.

Pojam "queer" većinom se vezuje za seksualne identitete. U tom smislu već su gotovo svi identiteti nekad već bili u modi: od S/M praksi, preko swingera, gej i lezbijske prakse, pa sve do najnovije mode neprakticiranja seksa također kao seksualnog opredjeljenja. Što je danas zanimljivo u queeru?

– Mislim da se pojam "queer" vezao za seksualne identitete, ali kako znamo sve o seksualnim identitetima danas i na sve gledamo kao "normalno" primijenio bih ga za ipak nešto više od samo toga. U hrvatskom društvu Queer može biti zanimljiv kao seksualni identitet. Na kraju, mi živimo u nazadnom društvu! Vjerojatno u Londonu, New Yorku... nije zanimljiv kao takav. Tamo je queer evoluirao i poprimio više politički, socijalni kontekst… Mislim da je u nekim razvijenijim sredinama Crkva postala queer, dok kod nas generalno Crkva još nema takvu etiketu.

Što bi značilo da je Crkva postala queer?

– Meni je osobno queer kada vidim neku babu kako vrti krunicu po rukama dok se

Silvio Vujičić, Private / Public Striptease

vozi tramvajem ili sve te mise koje se prikazuju nedjeljom ujutro po televiziji, a da ne govorimo o crkvenim vjenčanjima na kojima je mlada najčešće trudna (ali ne bezgrešnim začećem).

Prva teorija: nije li to jedan veliki teatar u kojemu svi znaju da je to samo jedna velika laž? Nije li to u stvari ista stvar kao s transvestitom? Transvestit (npr. muškarac koji se oblači i ponaša kao žena) zna da je on muškarac koji se obukao u ženu i pravi se da je žena. Crkva zna da je sve što propagiraju laž i da je sve bazirano na neistini, a dalje se pravi da je to istina. Znači Crkva = Transvestit. A ako je transvestija queer onda je to i Crkva.

Druga teorija: u razvijenijim zemljama Crkva je već izgubila svoj ponos i utjecaj (vidi slučajeve pedofilije u medijima svake godine) i većina normalnih ljudi Crkvu više ne doživljava ozbiljno tako da je u stvari šačica onih koji odlaze tamo moliti se Bogu u stvari queer isto kao što je to bila šačica onih koji nisu išli u crkvu u srednjem vijeku.

Svi smo invalidi

Zašto je tebi pitanje queer identiteta zanimljivo?

– Zanima me "queer" kao nešto što nije društveno ustaljeno, priznato, viđeno. Nešto što je u stvari po društvenim normama "ekscentrično". Neka "izopačena" uvrnuta "kinky" situacija, neka vrsta fantazije... Nije li svako dobro umjetničko djelo na neki način queer? No, poprilično mi je nezanimljiv što se tiče seksualnog identiteta, a ako je meni poprilično nezanimljiv onda zamisli kako je nekom u New Yorku.

Kako objašnjavaš da drugi umjetnici u našoj sredini baš ne reagiraju na tu problematiku?

– Mislim da je većina ljudi dosadna. Tako je i s većinom umjetnika. Kako misliš da ljudi mogu reagirati kad ih većina nema razvijena niti ona primarna osjetila….

Možeš li u kratkim crtama objasniti svoj projekt koji ćeš raditi u suradnji s udrugom* KONTEJNER *za projekt* Ekstravagantna tijela. *Što te zanima u tom projektu? Koji efekt misliš da bi on mogao imati na publiku?

– Još ne mogu reći konkretne stvari jer je još sve nedefinirano. Kada bih razmišljao o efektu na publiku ranije, onda bih izgubio volju za radom... jer publika je najčešće ta koja je "mrtva". Fokus će pretpostavljam biti na "invalidnom" tijelu i nekim "modnim" pomagalima koja bi istom mogla pomoći u svakodnevnom životu.

Kroz rad s ljudima shvatio sam da su svi invalidi, svi žele da im odjeća nekako pomogne u nečemu. Bilo to da sakrije njihove naslage masnoće i

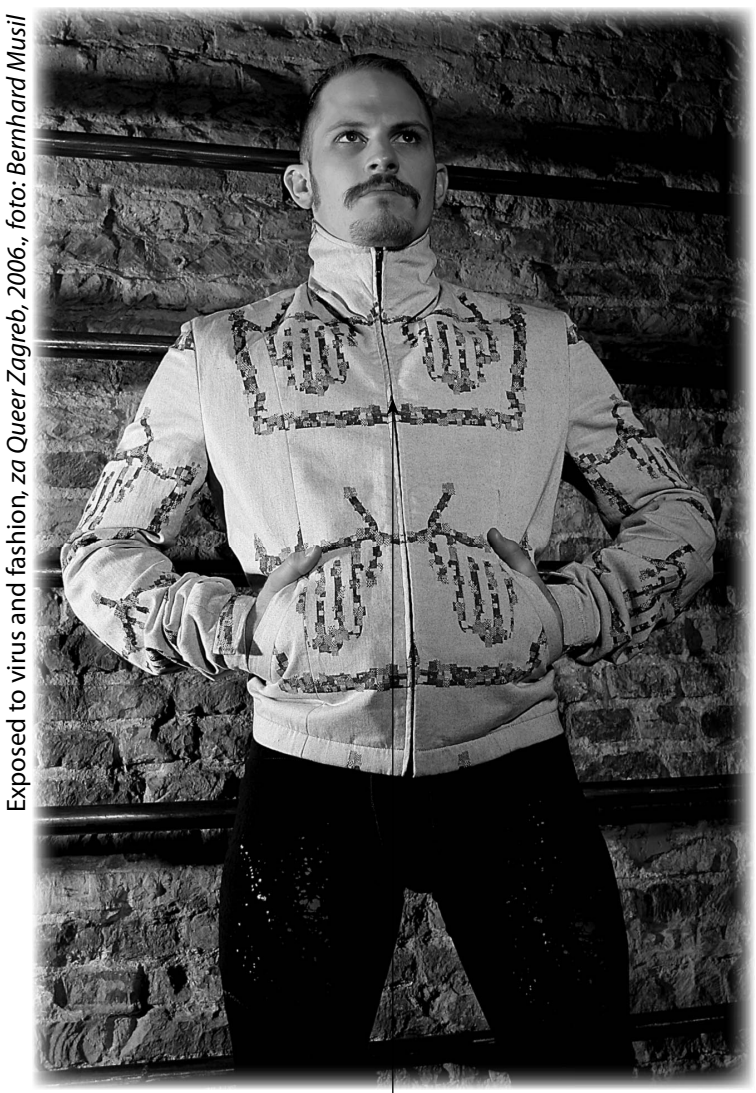

Exposed to virus and fashion, *za Queer Zagreb, 2006., foto: Bernhard Musil*

Zanima me "queer" kao nešto što nije društveno ustaljeno, priznato, viđeno. Nešto što je u stvari po društvenim normama "ekscentrično". Neka "izopačena" uvrnuta "kinky" situacija, neka vrsta fantazije... Nije li svako dobro umjetničko djelo na neki način queer? No, poprilično mi je nezanimljiv što se tiče seksualnog identiteta

učini ih "normalnima" ili da ih učini ljepšima nego što jesu...

Slično je s invaliditetom. Pretpostavljam da većina osoba s invaliditetom želi izgledati "normalno", tako na tržištu možete kupiti umjetne oči, ruke, noge, kosu... sve samo da bi prikrili kako vam nešto fali. Rijetko susrećete osobu s invaliditetom koja se "nosi" s time da joj nešto fali, a kamoli da je to akcentirano kroz odjevnu formu ili dodatke. To je moj *starting point* za ovaj rad.

Što te zanima kod onih projekata u kojima koristiš tehnologiju? Kod stroja – poput onog za fatamorganu koji si napravio u suradnji s Ivanom Franke i Damirom Očkom?

– Činjenica da u jednom trenutku više ne znaš što je "istina" i što "nije istina", što je "pravo", a što je "projekcija". Nešto ne mora nužno postojati u materijalnom obliku da bi "postojalo". Na kraju… svaka slika je samo kemijski proces u mozgu. Dolazimo do zaključka da je sve kemijski proces i da ništa možda ne postoji. To je ono što me zanimalo kod fatamorgane. Stroj je u ovom slučaju važan samo toliko da proizvodi fatamorganu. Kao objekt i forma nije bitan ali ga je moguće sagledati.

Možeš obrazložiti što te zanimalo kod striptiz odijela koje si radio za našu* Device_art *izložbu 2004. u Galeriji Galženica u Velikoj Gorici?

– Odjeća koju ne mogu kontrolirati i koja čini neku radnju, bez obzira na moje tijelo. Naravno i vlastiti ekshibicionizam, što je vidljivo iz naziva rada *Private Public Striptease*.

Projekt *Exposed to Virus and Fashion* istražuje mogućnosti virusa kroz tekstil i odjevnu formu, a naslanja se na porno industriju i njene zaposlenike kao potencijalnu rizičnu skupinu obolijevanja od spolno prenosivih bolesti… Borovo proizvodi obuću koja je integralni dio kolekcije. TKZ je producent "zaraženog" tekstila od kojeg radim odjevne objekte

To je bio tvoj prvi performans, zar ne? Kako se osjećaš kada si i ti dio vlastitog izloška?

– To je bio moj prvi najavljivani performans. Pod time mislim da je publika očekivala performans u prostoru galerije. Bilo ih je prije, ali nisu bili najavljivani, katalogizirani niti dokumentirani. Neki su bili izvedeni za jako malu publiku a neki su bili autoperformansi. Volim biti vlastiti izložak. Pogotovo kada je publika "prava".

Sushi na moj način

Kako si došao na ideju da zasadiš tratinčice naopačke?

– Neko vrijeme sam razmišljao o uzgoju cvijeća unutar nekog bio-stroja u galeriji. Kao neki *art in progress*. Ali mi se nije činilo zanimljivo da cvijeće bude "normalno". Prvo sam htio da tratinčice budu crne pa sam radio pokuse ali kad bi god pocrnile odmah bi uvenule tako da sam ih na kraju odlučio uzgojiti naopako. Tako se stvorila situacija da ih možeš vidjeti samo ako si ispod njih, što je također neprirodna situacija jer jedini način da budeš u prirodi ispod tratinčica je da budeš zakopan. Otud i sam naziv rada – *Under the Daisies*. To je na neki način fantazija.

Radiš li ti upravo to kada radiš umjetnost – maštu pretvaraš u istinu?

– Ne... možda prije eksperimentiram. Većina ljudi na eksperiment gleda loše. Mislim da bez njega neke stvari nije moguće napraviti a kamoli razumjeti, kao npr. fatamorganu. Ne postoji "instant" rješenje, a većina misli da umjetnička djela nastaju "instant formulom"...

Dosadna su mi ta pitanja... ajmo pričati o receptima ili o nečem drugom.

Može... odaj nam svoj omiljeni recept.

– Sastojci:
tostirane Nori alge
kuhana riža
sirovi losos ili tuna
1/2 čajne žlicice umeboshi paste
shoyu – soya sos
Wasabi sos.

Za rolanje sushija upotrijebite podlogu od bambusovih štapića. Glatku stranu Nori alge okrenuti prema dolje, a hrapavu prema gore. Kuhanu rižu nanijeti na algu u gornjem dijelu. Formirati u liniju širine oko 4 centimetra. Nanijeti umeboshi pastu i sirovu ribu na rižu. Rolati s pritiskom tako da sve bude kompaktno. Kada je završeno rolanje sushija, riba mora biti u centru role. Za rezanje koristiti vlažan nož i rezati na dijelove od oko 1,5 centimetara. Servira se s umakom od shoyua uz dodatak wasabi paste. Umjesto ribe možete se koristiti kuhanom mrkvom, tofuom, kavijarom, krastavcima… ■

Glazba kao apstrakcija

Rosana Ratkovčić

Grafičke motive Nikole Kovača možemo shvatiti kao odbijanje sudjelovanja u poretku neprestane proizvodnje slika čije značenje iščezava

Izložba Nikole Kovača *Beat per inch*, Galerija SC, Zagreb, od 3. do 13. ožujka 2006.

Beat per inch naziv je izložbe Nikole Kovača u Galeriji SC. Igra riječima u kojoj je *byt,* kao osnovna mjera informacije u informatičkom rječniku zamijenjen pojmom *beat* (engl. kovati, mlatiti, udarati na, bubnuti po), koji kao kolokvijalni izraz označava ritmizaciju kao temeljni smisao na kojemu počiva suvremena produkcija elektroničke muzike. Dok je broj *byta* po *inchu* mjera rezolucije vizualnih predstava, prebacivanje ritmova u odnos s jedinicama za mjerenje površine predstavlja težnju autora da vlastitim zvučnim fascinacijama dade vizualni oblik. Rezultat su izloženi crno-bijeli grafički motivi u kojima se crne i bijele površine rastvaraju u bezbroj različitih oblika, linearnih, kružnih i kvadratnih, njihovih varijacija i međuodnosa. Kompjuterski proizvedeni grafički motivi Nikole Kovača izloženi su na *displayima*, njih pet velikih, nanizanih na jednom (desnom) zidu galerije, uz jedan manji *display* postavljen bočno.

Brisanje razlikovanja pozadine i motiva djela

U informatičkoj teoriji informacija je mjera mogućnosti izbora u selekciji poruke. Ona predstavlja slobodu izbora koju subjekt ima u konstruiranju poruke, pa je stoga treba smatrati statističkim svojstvom izvora poruke. *Byt* je jedinica količine informacija u binarnoj abecedi (eng. *binary digit*) koja se zasniva na brojčanim znacima 0 i 1, i njihovim kombinacijama.

Crna i bijela, boje koje to nisu, predstavljaju krajnja područja svjetlosnog spektra u kojima su sadržane sve ostale boje. U vizualnoj organizaciji grafičkih motiva Nikole Kovača crne i bijele točke možemo shvatiti kao vizualne jedinice znakova binarne abecede. Pritom se u svakoj točki velike grafičke površine događa algoritamska operacija izbora crnog ili bijelog znaka čijim nizanjem nastaju izloženi grafički motivi.

Temeljno svojstvo i način izražavanja u svim tradicionalnim grafičkim tehnikama je da se na pozadini jedne boje drugom bojom nanosi odabrani motiv. Redovito je prisutno razlikovanje pozadine i motiva nanesenog na pozadinu. Motivi koje stvara Nikola Kovač, u jednom zadanom formatu relativno su jednolike površine koje ispunjavaju različiti oblici crne i bijele boje, količina crnih i bijelih točki po jedinici površine, tako da izostaje tradicionalno razlikovanje pozadine i na njoj izvedenog motiva.

Pozadina i motiv crteža kao razlikovanje promatrača i objekta, čovjeka i svijeta

U razlikovanju pozadine i motiva koji je izveden na njoj kod tradicionalnih grafičkih tehnika sadržano je razlikovanje promatrača i objekta, čovjeka i svijeta koji ga okružuje. Grafički motivi u kojima izostaje razlikovanje pozadine od tzv. glavnog motiva djeluju na promatrača vrtoglavom privlačnošću, uvlače promatrača u svoj virtualni prostor binarnih kodova. U tom smislu prazan zid na nasuprotnoj strani galerije predstavlja pozadinu promatraču. Površinu u odnosu s kojom on može provjeriti svoj identitet uzdrman suočenjem s crno-bijelim binarnim jedinicama grafičkih površina.

Svjetlosna vitrina, *display* na kojemu su izloženi grafički motivi može predstavljati kompjuterski monitor, kao mjesto prvog vizualnog oblikovanja motiva, a možemo ga prepoznati i kao podsjećanje na ulične reklamne plohe koje svojim šarenim, agresivnim reklamnim porukama predstavljaju mjesta prenošenja potpuno drugačije vrste vizualnih informacija, pa ovaj način prezentacije možemo shvatiti kao isticanje suprotnosti između hermetičnog grafičkog svijeta koji predstavljaju motivi Nikole Kovača, i šarene urbane potrošačke propagande. Vizualni identitet uličnih *displaya* pripada potrošačkom poretku društva određenog posvemašnjom vladavinom slike, informatičkog znaka i medijskog zaposjedanja stvarnosti. Prema Baudrillardovom preciznom opisu suvremenog poretka, živimo u svijetu u kojem je sve više informacija, a sve manje značenja. Značenje nestaje u odvajanju znakova od njihova referencijalnog izvorišta. Rezultat je beskonačna produkcija slika koje posreduju različite reklamne poruke, u kojima su se estetska svojstva potpuno odvojila od njihova etičkog značenja.

Odbijanje davanja značenja kao oblik otpora

"Kad su stvari, znakovi, radnje oslobođeni svoje ideje, koncepta, svoje biti, vrijednosti, referencije, svog izvora i kraja, tada počinje samoreprodukcija u beskraj. Stvari se nastavljaju odvijati, dok je njihova ideja davno iščeznula. One nastavljaju funkcionirati u posvemašnjoj ravnodušnosti u odnosu na vlastiti sadržaj. A paradoks je u tome da funkcioniraju samo još bolje" (J. Baudrillard, *Simulacija i zbilja*, 2001:166).

Odbijanje značenja prema Baudrillardu se ispostavlja kao jedini oblik otpora u društvu koje trpi svekolikost informacija. U svakom trenutku našeg života mi smo upravo bombardirani preobiljem slika i jedini način da se s time sučelimo, da se odupremo toj moći nad našim životima jest prihvaćanje slika samo kao označitelja, kao površinskih entiteta, te odbacivanje njihovih značenja, njihovih označenika.

Posljedica rastuće inflacije vizualnih informacija, praćene gubitkom značenja, prema Baudrillardu je da više nema nikakvih avangardi, ni seksualnih, ni političkih, ni umjetničkih; radikalna kritika i revolucionarni pokret stvar su prošlosti. Umjetnost se nije dokinula i ozbiljila u transcendentalnom idealu, što je bio san estetske utopije, nego u općoj estetizaciji svakodnevnog života. Ona je nestala u korist pukog opticaja slika, u transestetskoj banalnosti.

Dok je broj *byta* po *inchu* mjera rezolucije vizualnih predstava, stavljanje *beata* u odnos s jedinicama za mjerenje površine predstavlja težnju autora da vlastitim zvučnim fascinacijama dade vizualni oblik

Umjetničko djelo kao *brand*

U civilizaciji u kojoj je slika izgubila vezu sa svojim značenjem nezaustavljivo je množenje vizualnih informacija koje sustvaraju tzv. okolinu; isto tako nestaje i identitet različitih vizualnih motiva, pa se u percepciji prosječnog promatrača sve više gubi razlikovanje između reklamne poruke i autentičnog umjetničkog djela, a šalice, majice i kišobrani sa reproduciranim radovima poznatih umjetnika preplavili su tržište. Jednaki proces događa se i u drugim područjima percepcije, pa se u tv-programu, a slično se događa i u *multiplex* kinima, sve više gubi razlika između filmskog programa i reklama koje ga presijecaju dok se u području zvučnog emitiranja, u radioprogramu, gubi razlika između odabranih muzičkih brojeva i reklamnih poruka, a u ovu zbrku umiješali su se i zvučni signali mobitela koji su postali stalna auditivna potka naše svakidašnjice.

Grafičke motive Nikole Kovača možemo shvatiti kao odbijanje sudjelovanja u poretku neprestane proizvodnje slika čije značenje iščezava. Za razliku od vizualnih motiva koji su izgubili referencu s označenim, grafizam radova Nikole Kovača nema referencu u području vizualnih znakova, nego svoje referentno područje prebacuje u nevidljivi svijet muzičkih ritmova, stvarajući na taj način samosvojne oblike koji se formiraju samo u odnosu prema samima sebi i svojoj unutrašnjoj logici.

Galerija iz susjedstva

Jasna Jakšić

Već ustaljene prakse kojima se umjetnost ostvaruje djelovanjem u lokalnoj zajednici odavno su premrežile dobar dio europskog i američkog kontinenta, u Zagrebu se zadržavajući na pojedinačnim projektima poput *Community Arta*, ili projekta u zgradi u Laginjinoj *Vitić pleše* Bacača sjenki

***Susjedstvo*, Galerija Miroslav Kraljević, Zagreb; studentska radionica od 20. do 24. veljače, izložba od 3. do 11. ožujka 2006.**

Znate li gdje je Galerija Miroslav Kraljević? Jeste li već bili tamo? Što biste voljeli vidjeti u galeriji? Što bi vas privuklo da zavirite unutra? Izložba starih automobila? Pitanja su to koja su tijekom radionice-projekta pod nazivom *Susjedstvo* polaznici radionice postavljali ljudima koji rade u uslužnim objektima i obrtima u blizini galerije. Istraživanje je uključivalo vulkanizera, kozmetički salon, trgovinu, kafić i zalogajnicu preko puta, no i klub Booksa, čija je djelatnost knjižare, kafića, a odnedavno i izložbenog prostora najbliža djelatnosti galerije. Galerija Miroslav Kraljević posebna je po tome što je smještena na rubu užeg i šireg središta grada, u prepoznatljivoj gradskoj četvrti, i ima potencijala postati "kvartovskom" galerijom. Nadalje, galerija se nalazi u suterenu zgrade Ine u nizu manjih lokala – neposredno do nje su, sličnih dimenzija, prostori optičke radnje i frizerskog salona.

Istraživanje vidljivosti galerije

Radionica se odvijala pod umjetničkim vodstvom Ane Bilankov, zagrebačke umjetnice s berlinskom adresom. Polaznici radionice i koautori projekta bili su studentice dizajna pri Arhitektonskom fakultetu Dora Budor i Maja Čule, apsolventi Akademije likovnih umjetnost Anita Celić Cella, Zdravko Horvat i Elvis Krstulović, te studentica Filozofskog fakulteta Marta Klepo. Zagrebačka je publika Anu Bilankov kao umjetnicu mogla upoznati na dvije samostalne izložbe, jednu pod nazivom *Izmisliti prostor*, u kojoj se bavila migracijama, prisjećanjem i mentalnim rekreiranjem prostora u Galeriji Nova, te izložbe *Uhodeći crni kvadrat: Moskovski fragmenti* održanoj u Galeriji Miroslav Kraljević, u kojoj duhovitu naraciju o Moskvi provodi kroz snimke opustjelih gradskih lokaliteta, istodobno pretovarenih simboličkim značenjem. U projektu *Susjedstvo* ona sudjeluje kao umjetnička voditeljica i medijatorica – dosljedno berlinskoj specijalizaciji za "umjetnost u kontekstu" i angažmanu u skupini Kunstcoop – prvoj njemačkoj inicijativi za medijaciju suvremene umjetnosti u Berlinu.

Tijekom posljednjeg tjedna u veljači Galerija je postala radni prostor i privremeni istraživački centar iz kojeg su autori odlazili na intervjue u obližnje lokale. Tome je prethodilo mapiranje i istraživanje uslužnih djelatnosti na potezu Šubićeva – Martićeva ulica – Tržnica Gorica, od makrobiotičkog restorana do *sexy-shopa*. Intervjuima se istraživala vidljivost galerije i ispitivala kolika bi bila mogućnost da se, na primjer, namjernika koji se u Automat klubu Casino raspituje za Galeriju, uputi na pravu adresu.

Tombola na otvorenju izložbe

Osim istraživanja percepcije galerijske djelatnosti susjeda – kolega u uslužnom sektoru, prilično je jasna i namjera da se susjedstvo upozori na djelatnost galerije na toj lokaciji, ali i da se doznaju kulturne potrebe zajednice u neposrednoj blizini. U vrijeme kada se vapi za istraživanjem kulturnih potreba stanovnika, grada Zagreba, ali i Hrvatske općenito, kako bi se donijela izvediva nacionalna kulturna strategija, inicijativom jedne nevelike, no po kvaliteti programa iznimno važne zagrebačke galerije, dolazi do stvarnog istraživanja potreba – u ovom slučaju, ograničivši se na, uvjetno rečeno, srodne djelatnosti. Upravo je taj svojevoljni silazak s pijedestala umjetnosti prvi komunikacijski korak i poziv galerije na suradnju, a zbog svjesnog odmaka od želje za ikakvim "umjetničkim" proizvodom, bilo na estetskoj ili konceptualnoj razini, iskreniji i djelotvorniji.

Konačni proizvod radionice bila je izložba – ili, neobaveznije i možda točnije – prezentacija, s obzirom na to da je od samog početka s cijele akcije skinuta aura umjetničke neponovljivosti. Ona uključuje projekciju fotodokumentacije projekta, videozapise sa spomenutim intervjuima, popis događanja koji bi susjede privukli u galeriju, sa željama raspršenim poput oblačaka na galerijskim zidovima te deplijan koji, uz tekst i dokumentaciju donosi i plan tog dijela grada sa svim u projektu prisutnim uslužnim djelatnostima. Otvorenje je imalo protokol ustaljen za dobrosusjedska druženja: tombolu na kojoj su se kao nagrade dijelili poklon-bonovi, mahom neposredno vezani uz obrte i usluge iz susjedstva.

Forma studentskih radionica

Poziv publici koja radi u neposrednom susjedstvu zaogrnut je u šarmantan i, nadajmo se, efikasan trik: pravi su protagonisti projekta Kristina i Danijela iz kozmetičkog salona Afrodita, Nina iz optike Formula R&R, Siniša iz servisa kućanskih aparata Končar, Duje iz legendarne zalogajnice Kod Šime te svi ostali sugovornici. Uz zainteresiranost za njihove želje, u galeriju bi ih trebala namamiti barem znatiželja da na ekranu vide što su to oni (a i ostali susjedi) sve rekli. I da im, nakon nekog vremena, postane prirodno, ako ne i potrebno, navratiti provjeriti što se zbiva u galeriji – kao da odlaze u trgovinu ili kod frizera. A možda ćemo u bližoj budućnosti moći vidjeti i reviju otkačenih frizura, boks-meč, uživati u koktel-baru, masaži ili fešti, kao što susjedi poželješe. Suvišno je i isticati, sve je to donekle, bilo kao performans, akcija ili projekt, negdje već bilo izvedeno, i zahtjevi su sasvim legitimni.

Pozicioniranjem galerije među razne uslužne djelatnosti u susjedstvu ispituje se, ali i širi njezino područje djelovanja

Pozicioniranjem galerije među razne uslužne djelatnosti u susjedstvu ispituje se, ali i širi njezino područje djelovanja. Već je i vrlo velik broj sugovornika pokazao da zanimanje postoji, možda uz poneki poticajni impuls, pa barem za iznošenjem vlastitog mišljenja pred kamerama. Zatim, kako u predgovoru navode autorice koncepcije, Ana Bilankov i Antonia Majača, namjera je bila aktivno uključiti i najmlađu, studentsku populaciju u program, što je dodatno pridonijelo svježini projekta. Kako trenutačno unutar programa kulture Studentskog centra traje pedagoški relativno srodan program *Inter*(aktiv), koji uključuje i zajednički rad umjetnika sa studentima, i prezentacije, za nadati se da će slične inicijative uzeti maha i omogućiti razvoj ljubopitive i otvorene generacije umjetnika.

Umjetnost u javnom prostoru: galerija u urbanom mikro-tkivu

Upravo je jačanje komunikacije prema vanjskom gradskom prostoru te povezivanje sa širom umjetničkim i društvenim kontekstom, izvan zatamnjene staklene stijene u Martićevoj ulici, uz interes za umjetnike i umjetnice koji će to tek postati, ključna odrednica ovogodišnjeg programa Galerije. Ovim je projektom ta programska težnja dobila svoju vrlo konkretnu realizaciju. No pitanje o završnoj procjeni "umjetničke vrijednosti", na sreću, postaje prilično besmisleno – budući da su ciljevi bili više nego transparentni, ponajprije se odnoseći na participaciju galerije u životu neposredne okoline. Već ustaljene prakse kojima se umjetnost ostvarivala djelovanjem u lokalnoj zajednici odavno su premrežile dobar dio europskog i američkog kontinenta, i nisu zaobišle ni zagrebačku scenu. No, moglo bi se reći da je projekt *Susjedstvo*, uz pilotski pokušaj umrežavanja i suradnje među uslužnim djelatnostima oko Kvaternikova trga (važno je da su svi lokali apostrofirani kao suradnici u projektu), i prvi u nizu od ovogodišnjih galerijskih projekata koji će se baviti tim urbanim mikro-tkivom. Uslijedit će još projekti o neformalnim ekonomijama na obližnjem Kvaternikovu trgu, upoznavanje okoline na povjerljivoj, gotovo ispovjednoj razini, ali i poziciji galerije kao dijela Kulturno-umjetničkog društva Ine. No, o tome će biti riječi neki drugi put.

Emitirano u emisiji Triptih
III. programa Hrvatskog radija

ČitanjePisanjeČitanjePisanjeČitanje

Peter Felixberger

Upravo nastaje nova kultura medija izvan glavnih smjerova i jednoglasja, prema geslu: svatko je djelatnik u medijima. Riječ je o *online*-zajednicama, blogovima i ponovnom društvenom osvajanju mreže

Christian Eigner, Helmut Leitner, Peter Nausner, Ursula Schneider, *Online-Communities, Weblogs und die soziale Rückeroberung des Netzes*, FastBook 2, Nausner & Nausner, Graz, 2003.

Web-logovi ili blogovi, kao i *online*-zajednice na Internetu omiljeniji su nego ikad. Sve dok ostaju pošteđeni komercijalnih zahvata i uređivanja, tvrde četiri publicista. Oni vide nastajanje nove kulture medija izvan glavnih smjerova i jednoglasja. Prema geslu: svatko je djelatnik u medijima. Korisnik neprestance provjerava što je na Mreži, nešto pročita, piše o tome i obratno. Oscilira između čitanja i pisanja. Pronalazak originalnog sadržaja ili posebnog linka predmeti su njegove požude. Osjeća se kao predstavnik novoga, nezavisnoga, istinskog novinarstva. S čitateljima i kolegama veže ga povjerenje. Je li to san ili java?

Osciliranje medija

Weblogovi ili blogovi veliki su trend na Internetu. Tko se uključi na Mrežu, nalazi ih kao pijeska u moru. Ti weblogovi pritom nisu ništa drugo nego komentirani popisi linkova. Njihovo je načelo sljedeće: jedna ili više osoba opisuju, komentiraju i uvrštavaju na Mreži pronađene sadržaje svih provenijencija. Primjer: 7. rujna 2003. piše MEX, prvi blog za poduzetnike i one koji to žele postati: "Dobra ideja, zgodan časopis: *changeX*". Mnogo je važnija struktura toga novog svijeta blogova. Link, o kojem je riječ, povod je pisanju nekog teksta. "U vezi s njim napiše se dio teksta, što na prvi pogled vodi nečemu nalik na komentar ili pripovijetku, ali je u stvari mnogo više".

Korisnik, naime, oscilira između webloga i linka. Nešto pročita, o tome piše, i obratno. U rijeci koja ne prestaje teći. On je djelatnik u medijima i čitatelj u jednakoj mjeri. "Ugledam nešto na mreži, pričam o tome, to komentiram, čitam dalje, u stalnom sam aktivnom i pasivnom tijeku proizvodnje znakova", piše Christian Eigner. Internet tako postaje "trajno kružeće recepcijsko-produkcijsko kretanje koje se ne privodi kraju". Nova tehnika kulture glasi: "ČitanjePisanjeČitanjePisanjeČitanje".

Najljepše je pritom što blogovi upućuju jedni na druge i prepleću se u nesagledive medijske blokove s tisućama čitatelja. I blogovi dijele i množe dobre sadržaje, "što u pravilu jača popularnost, ali i promet". Za *online*-medije kao što je časopis *changeX* ti su multiplikatori vrlo važni s obzirom na ekonomičnost pozornosti. Više od spominjanja u *blockbuster* medijima (što se ionako jako rijetko događa).

I tako Christian Eigner na kraju svojega priloga pod naslovom *Kada mediji počinju oscilirati: (tada se dogodi) BLOG!* piše: "Ono što valja ostvariti nije veliki mrežni-program, super portal ili nešto slično, nego nešto što je mnogo manje, što je jeftinije, zanimljivije za objavljivanje, i što ima kvalitetnije primarne izvore u sklopu zgodnoga zaokruženog medijskog proizvoda. Istodobno i na službu javnosti". Nema nikakve sumnje da će u budućnosti rasti značenje nekomercijaliziranih blogova. Tu izrasta jaka medijska moć, koja se daleko od puteva biznisa bavi istinskim novinarstvom. No, pitanje je hoće li tako i ostati. Domišljati marketinški stratezi u koncernima odavno isprobavaju načine kojima bi vlastitim sadržajima infiltrirali blogove. I drugo, odgovara li kvaliteta. Previše glupih brbljavaca i samopredstavljača grebe sjajni blog-lak.

Novo socijalno učenje

Ekonomski proboj Interneta trenutačno jako zabrinjava mnoge čistunce. E-poslovanja, e-trgovine i kako li se sve te e-pojave već izvole zvati, nedvojbeno ima sve više. Geslo glasi: zgrabiti i pretražiti kupce. Samo polako! Veliki dijelovi Interneta još su izvan vidokruga profita. U *online*-zajednicama, primjerice, okupljaju se mnogi istomišljenici samo kako bi razmjenjivali informacije. Tu se sklapaju kontakti i surađuje kako bi se postigao neki cilj. Recimo zbog uzajamne pomoći. Austrijski vinogradari već raspravljaju s kineskim uzgajivačima riže i brazilskim plantažerima kave.

Pitanje najčešće glasi: kako postupaju drugi ljudi koji imaju moj problem? To je najčešće polazište u *online*-zajednicama, koje su "u pravilu zajednice za rješavanje problema". Čine ih oni koji imaju problem u životu za koji traže rješenje. Christian Eigner i Peter Nausner pišu u svojem prilogu *Dobrodošlo, socijalno učenje!*: "I to ne sami, nego zajedno s drugima koji su također suočeni s tim problemom". Ljudi pokušavaju učiti jedni od drugih. Zato osim blogova trenutačno raste i broj *online*-zajednica. U njima se susreću oni oboljeli od rijetkih bolesti, kao i mladi roditelji koji traže informacije na stranici *sve-o-bebi dot com*. Da ne spominjemo mnogobrojne zajednice potrošača koje svoje korisnike redovito obavještavaju o razvoju situacije. U diskursu bez vladavine, rekao bi stari Habermas. Naravno, svaka je razmjena informacija besplatna. Netko nešto daje a da sljedećeg trenutka ne traži nešto zauzvrat. Čime smo pri starom snu anarhosindikalista: uzajamna pomoć kao temeljna antropološka konstanta. Na Mreži se slavi uskrsnuće tog shvaćanja. Nešto dati besplatno također je, tvrde Eigner i Nausner, glavni strukturni element neke zajednice. Bez velikih međusobnih obveza. Tko nešto daje na taj način, kao što će svaki psiholog potvrditi, s time uvijek daje i djelić povjerenja. A to je vezivno tkivo zajednice.

Nema nikakve sumnje da će u budućnosti rasti značenje nekomercijaliziranih blogova. Tu izrasta jaka medijska moć, koja se daleko od putova biznisa bavi istinskim novinarstvom. No, pitanje je hoće li tako i ostati. Domišljati marketinški stratezi u koncernima odavno isprobavaju načine kojima bi vlastitim sadržajima infiltrirali blogove

Tko nasuprot tome njihalo želi otkloniti u smjeru razmjene i poslovanja, kao što to mnogi marketinški savjetnici uporno čine, dugoročno je na pogrešnome putu. On daje i smjesta zahtijeva nešto zauzvrat. Zbog toga autori savjetuju: "Nitko nema ništa protiv toga da se u nekoj zajednici i prodaju knjige ili čak priređuju aukcije. Ali, jao onome tko bi iz toga pokušao napraviti pravu prodajnu zajednicu, kojom bi vladajuće načelo bilo razmjena i poslovanje: to jednostavno ne bi uspjelo".

U svakoj zajednici naposljetku odlučuju povjerenje i kvaliteta odnosa. Pritom se, tvrde Eigner i Nausner, dotiče pojedinačna i kolektivna razina. Isprva netko nekom drugom pojedincu daje nešto što mu proširuje mogućnosti. Ali, istodobno nešto pridaje i kolektivnoj zajednici. I upravo nju u tom poslu čovjek dobiva zauzvrat. Majstorska zamisao! Ja je mogu i razumjeti: mi iz *changeX*-a, premda nismo prava *online* zajednica, također želimo prosljeđivati svaki dan važne informacije i njihovu pozadinu. I to svakome besplatno, te u međuvremenu čak vjerujemo da mnogi od toga imaju koristi i tako povećavaju svoje mogućnosti. Ono što dobivamo zauzvrat, gotovo je 30.000 čitatelja koje očito možemo zanimati i bez ikakva PR-a i reklame. Oni, pak, šire naše mogućnosti, jer postajemo zanimljiviji i možemo se bolje refinancirati.

Uvijek u pokretu

S obzirom na *online*-medije i zajednice, još smo na samom početku. Uzor nam bez sumnje mogu biti blogovi. Uhvati se nit neke rasprave (može i knjige, studije, ili opće ideje), raspreda dalje i stalno povezuje s novim nitima koje leže uokolo. Na taj način nastaju alternativna, dinamična spremišta i prostori znanja koje u statičnoj, jednoličnoj kulturi masovnih medija hitno trebamo. Njihovo je geslo: biti uvijek u pokretu i ČitatiPisatiČitatiPisati individualno formulirane misli. Jer one su još besplatne! I svakome moraju besplatno biti dostupne.

Zasluga je tih malih blogova što je rasprava o tim *online*-budućnostima tako jezgrovito sažeta. I uopće: tko se više zanima za *online*-zajednice, tu će pronaći pomna rezoniranja bez PR-blebetanja. U tradiciji blogovske filozofije napisali bi: "Dobra ideja, zgodna knjiga: *Online*-zajednice, weblogovi i ponovno društveno osvajanje Mreže".

S njemačkoga prevela Sanja Demšić.
Pod naslovom SchreibenLesenSchreibenLesen
objavljeno u e-časopisu changeX *3. prosinca 2003.*
www.changex.de

Blog je prava avangarda

Katarina Peović Vuković

"Weblog, što njegovi klevetnici kritiziraju, često je određen prizemnim, banalnim, ponekad neugodnim sadržajem osobnog karaktera, čak štoviše, često pomiješanim s komentarima o politici ili kulturi, čineći osobno, javno i političko nerazdvojivim upravo na onaj način na koji je to avangarda zahtijevala." – Steve Himmer

Mit o transformirajućoj tehnologiji

Neki smatraju kako je blog avangarda današnjice, još jedna "umjetnost svakodnevnog života" u redu za anarhističku komunikacijsku post-revoluciju. Kako su još neki novomedijski žanrovi kandidirali za tu titulu, trebalo bi ispitati stvari.

David Bolter je u svojoj početnici digitalne pismenosti hipertekstualnu fikciju proglasio "najvažnijom avangardom danas". Iako se činilo da će nelinearna fikcija zamijeniti tiskanu knjigu, "kraj knjiga" koji je najavljivao, priželjkivao ili osporavao Robert Coover, nikad nije stigao. Hipertekst je u velikoj mjeri ostao na marginama kanona postmodernističke književnosti, pa je usprkos strategijama koje redefiniraju tekst, autora i ulogu čitatelja ostao određen pridjevom "eksperimentalan".

Jedan od mitova vezanih uz tehnologiju jest da je tehnologija transformativan element društva. Kompjutori, kako je zaključio Lev Manovich, utječu na sve stupnjeve komunikacije, uključujući baratanje, manipulaciju, pohranjivanje i distribuciju, kao što utječu i na sve medije (tekst, sliku, pokretne slike, zvuk, prostorne konstrukcije itd.). Zbog toga je riječ o najdramatičnijoj "remedijaciji" kako promjenu tehnologije pisanja naziva Bolter. Trauma u kojoj se nalazimo određena je činjenicom kako stariji mediji nisu imali utjecaj na sve oblike i žanrove.

Iako je riječ o revolucionarnom trenutku, treba imati na umu kako sama tehnologija nije "otkriće" koje pokreće stvar. Blog je određen tehnologijom, ali forme multilinearnih, dehijerarhiziranih, postknjiževnih djela postojale su kao mogućnost koju je tehnologija samo učinila vidljivom. "Tehnologija ne može učiniti ništa do nadovezati se na ono što mi već jesmo" priznao je jedan od najvećih tehnoloških determinista Marshall McLuhan. Zbog toga u intenzivnoj potrazi za novomedijskim žanrom kao pravom avangardom današnjice treba imati na umu da su sve novomedijske forme samo neke od mogućnosti. Blog se neprestano mijenja i postoje beskrajne mogućnosti korištenja bloga. Zapravo definiranje bloga je težak posao.

Sadržaj ga ne određuje – postoji bezbroj blogerskih žanrova od najstarijih programerskih blogova na kojima se razmjenjuju informacije o računalnim jezicima, do pravničkih, znanstvenih, informativnih, književnih, itd. Blogove određuje njihov oblik – najrecentniji zapis nalazi se pri vrhu. Obrnuta kronološka struktura bloga čitatelja tjera na "otkrivanje autora". "Kako su postovi građeni na točkama uvedenim ranijih dana, čitatelji se moraju aktivno uključiti u proces "otkrivanja" autora, otkrivajući od fragmenta do fragmenta tko im govori, i zašto, i odakle, bilo geografski, mentalno, politički ili bilo kako drugačije" (Steve Himmer). Ali čitateljska aktivnost (karakteristična za sve cyber-tekstove) uključuje i sudjelovanje u kreiranju teksta. Blog određuje praksa citiranja i komentiranja, čitanja i pisanja.

Sadržajno je nemoguće pobrojati blogove – svaki blogerski krug izraz je klasične "skupine afiniteta", a tih je skupina beskonačno mnogo. Koliko je mnogo životnih stilova koji se umnažaju.

Prava se revolucija zbiva na Internetu

Osim mita o transformativnoj tehnologiji, blog treba prevladati još jedan novomedijski mit – mit visoke kulture. Ako su tehnološki nabrijani postmodernisti poput Roberta Coovera, Stuarta Moulthropa i Michaela Joycea, ostali usamljeni u svojem otporu praksama tiskane kulture, ne znači da se čitav svijet ograničio na forme gutenbergove galaksije. Jedna od teza vezanih uz novomedijsku avangardu današnjice je da se revolucija zbiva u njedrima visoke kulture, ili da bi se tamo trebala odvijati. Zapravo istina je! Tiskane se knjige, pogotovu romani, slabo čitaju. Ako se bitka (hipertekstualna fikcija vs. tiskani romani) odvijala u krilu visoke kulture i ako su romani izgubili, to ne znači da su prakse Gutenbergove galaksije stamene i u drugim tjesnacima suvremenosti.

Prosječna pismena osoba najčešće čita tekstove u digitalnom formatu. I to što čitamo rijetko su romani. Steve Himmer u tekstu *The Labyrinth Unbound: Weblogs as Literature* (tekst je dio zbornika *Into the blogosphere*) definira blog kao avangardu: "Weblog, što njegovi klevetnici kritiziraju, često je određen prizemnim, banalnim, ponekad neugodnim sadržajem osobnog karaktera, čak štoviše, često pomiješanim s komentarima o politici ili kulturi, čineći osobno, javno i političko nerazdvojivim upravo na onaj način na koji je to avangarda zahtijevala."

Ergodičnost (čitatelj – autor)

Blog je ostvarenje beyevskog imedijatističkog sna o neposredovanoj umjetnosti – komunikacija, koja se odvija svakodnevno, uključuje autora i čitatelja u proces stvaranja teksta. Ono što je teorija isticala kao budućnost teksta zbiva se upravo sad – interlokutor – autor-čitatelj osnovao je vlastitu podružnicu na Internetu. Himmer smatra kako se popisu "cyber-tekstova", kako ih definira Espen Aarseth, treba pridodati blog.

Cyber-tekst je oduvijek imao sklonosti miješanja instanci autora i čitatelja. Ali nije riječ samo o tehnologiji. Cyber-tekstualnost potiče još od prakse ergodičnosti, kako tvrdi Espen Aarseth – nelinearni tekst oduvijek je čitatelju nudio mogućnost kreacije.

Potpunog autorstva se odrekao već autor kineske knjige I Ching (kineski tekst *I Ching ili Knjiga promjena* (1122. – 770. pr. n. e.) koja se sastoji od 64 simbola ili heksagrama binarno organiziranih u šest cijelih ili razlomljenih linija. Oulipijanski autor Raymond Queneau stvorio je jedan od prvih ergodičnih tekstova *Cent Mille Millards de Poèmes* (1961), "sonetski stroj" koji proizvodi do 10^{14} soneta. (Prema Quenauovim kalkulacijama čitatelj koji čita "jedan sonet u minuti, osam sati dnevno, dvjesto dana godišnje… trebat će više od milijun stoljeća da završi tekst").

Hipertekstovi su aktivnost čitatelja doveli na novu razinu. *Afternoon* Michaela Joycea čitatelju nudi samo parametre priče, a čitatelj crta vlastiti put po priči. Izbjeći tehnološkom determinizmu znači shvatiti kako ergodičnost, cyber-tekstualnost, nelinearnost itd. nije žanr ili stil, već komunikacijska strategija i sredstvo proizvodnje – ergodicizam se temelji na tehnici, ne tehnologiji, procesu a ne proizvodu. Blog je komunikacijska strategija. Weblog je uvijek otvoren za komentare čitatelja, a početak teksta je uvijek drugačiji (ulazi u tekst su uvijek različiti). Za razliku od linearnog teksta blog je otvoren za autorove intervencije i čitateljske komentare.

Blog i Hrvati

Kako je jedna od najjačih zajednica na blog.hr-u zajednica književnih blogera, trebalo bi joj posvetiti veću pažnju. Činjenica je kako *litblogs* predstavljaju samo segment blogerskog života. (Iako je češći informativni blog. Jedan od prvih domaćih *blogera* Blaženko Karesin (web dizajner i programer), stvarao je još od 2001. godine više-manje klasičan informativni blog *Strategic. Competitor (*http://www.arkzin.com/competitor/*)*. Njegovi tekstovi na engleskom u nas nisu stekli veću popularnost, no riječ je o solidnom projektu.)

U skladu s proklamiranim anti-tehnologizmom valja napomenuti kako su i u nas postojali književni tekstovi koji su na nelinearan način organizirali tijelo teksta. Prije pravog booma blogosfere u Hrvata, tu je praksu započela *Pušiona* blog web portala index.hr. koji je ipak imao kolumnistički karakter (http://www.indeks.hr/pusiona, a pisao ga je autor pod pseudonimom Denis Lalić). No, već su autori poput Roberta Perišića i Damira Miloša istraživali nelinearno pisanje, pa se začeci takvih tekstova mogu tražiti u Perišićevim *Iskonabulama* (kasnije pretočenim u knjigu *Užas i visoki troškovi*) ili Miloševom *Romanu o moru* (na web stranicama *Morsko prase*). Riječ je o skromnim medijskim strategijama (kod Miloša nije bilo linkanja, a kod Perišića komentiranja i sl.), ali ipak o nelinearnim književnim djelima.

Bum domaćih književnih blogova može se tumačiti kao intervencija velikog kruga autora koji se okupljaju kao protuteža književnom mainstreamu. Slična je situacija s američkom skupinom književnika okupljenih oko *The Litblog Co-Op* koji su na sceni željeli "neovisnom intervencijom" smanjiti neravnotežu u promoviranju knjiga.

Spajanje javnog i privatnog, o kojem govori i Himmer, zapravo je rezultiralo miješanjem komunikacijskih praksi, pa se teško može govoriti o čistim književnim ili informativnim blogovima. Potencijalno svaki je blog književnost. Mogli bismo navoditi niz primjera blogova na domaćoj sceni koji imaju tendenciju biti književni (Levijatan, Porto, Lebowski i dr.). No blogovi znaju biti zanimljiviji kada se pišu bez želje za stvaranjem književnih djela.

Mogu navesti samo jedan od legendarnih blogova – "Kešpičke". Philo i Selket stvarale su nepretencioznu blogersku prozu koja je koristila razne medijske strategije (Kešpičke su u medijski klinč ulazile raspisivanjem apsurdnih natječaja, kvizova i natjecanja blogera). Genijalnost ovog bloga može ilustrirati jedan od niza izvrsnih "postova":

First Reaction is Essential
A što ako sam Usamljena?
Ljudi kažu da je lakše kad neke stvari kažeš naglas. Kao "Ja sam homoseksualac", "Ja imam *tu i tu* bolest"...
Kakve je to koristi ikome donijelo osim na grupnim terapijama. Bolujem od alkoholizma. Perem ruke 200 puta na dan. Volim malu djecu.
Pomoći ćemo ti samo ako si sam pomogneš. Vječni nedojebani ultimatum. A što ćete mi onda vi?
I upravo me jedan komentar podsjetio kako je lako biti usamljen uz toliko prijatelja.
Dakle, krenimo ispočetka:
– "Usamljena sam"
– "Oraspoloži se sama"

Revolucija književnih blogova

Scott Esposito

Zbog svakodnevnih tekstova i otvorene interakcije ne samo za *blogere* nego i za njihove čitatelje, književni su blogovi okrenuli tradiciju alternativne književne zajednice u novom smjeru

U vremenu u kojemu se objavljuje više poezije, romana i priča nego ikad, gorka je ironija da može biti teško doći do književne rasprave. *Reading at Risk*, studija koju je provela The National Endowment for the Arts, izvijestila je da se ukupan broj čitatelja smanjuje, a da su oni koji čitaju izgleda zainteresirani samo za posljednji Oprahin izbor ili novi uradak Stephena Kinga. Mnogi časopisi još objavljuju kvalitetne tekstove o književnosti, ali čekati iz mjeseca u mjesec na nekoliko kapi vrijednih članaka i novosti, ne zadovoljava i frustrira. Ne čudi da je u predavanju o nazadovanju književnosti (ponovno objavljenom u knjizi *Gutenberg Elegies*), Sven Birkerts rekao da je čitanje postalo "uzaludan posao".

Osobniji, ali lošije uređeni od časopisa

Čini se da Internet to mijenja. Ako je Internet koristan za spajanje ljudi sa starudijom, cijenama avionskih karata, za političare i izlaske potencijalnih partnera, zašto onda ne bi mogao međusobno povezati književne entuzijaste? Ako ljudi mogu na Internetu raspravljati o politici, zašto ne omogućiti stimulativan forum za raspravu o književnosti? Zapravo to je moguće i to je učinjeno prije nekoliko godina. Pogledajte književne blogove, ili skraćeno *litblogs*, match.com za one koje vole književnost. Oni su za one koje zbunjuju deseci tisuća romana koji se objave svake godine. Za one koji misle da bi kvaliteta tekstova o književnosti u mainstream medijima mogla biti mnogo bolja, da bi mogli ponuditi pronicave recenzije umjesto pukih sažetaka radnje. Za one koje zanima živa rasprava o definiciji pjesničke avangarde nasuprot post-avangardi. Za osobu koja želi da se jednaki prostor daje Stevenu Dixonu i Davidu Fosteru Wallaceu. Za onoga tko želi da pristup strip-romanu bude svježiji od fraze "stripovi više nisu namijenjeni isključivo djeci!". Područje književnih blogova ima sve to, i još više od toga.

Naravno, svi ti sadržaji već su prikazani u alternativnim književnim medijima koji su procvjetali i u tiskanom obliku i u *cyberspaceu.* Književni blogovi mnogo duguju pažljivo uređivanim publikacijama od *Poets & Writers* preko *Jacketa* do, recimo, *Rain Taxija, da ne spominjemo tisuće književnih časopisa i malih tiskovina te distributere kao što su* Small Press Distribution i Consortium. Oni su desetljećima hranili legitimni alternativni prostor u izdavaštvu, i dalje donose izvrsne, redovite tekstove o književnosti. Za usporedbu, blogovi su produktivan novi projekt s dnevnim *postovima* koji su obilniji i općenito osobniji od onih u časopisima, no također i lošije uređeni i s neprovjerenim činjenicama. Književni su blogovi nesporno prigoda da čitatelji uđu u raspravu i razgovor o knjigama s drugim inteligentnim čitateljima: zbog svakodnevnih tekstova i otvorene interakcije ne samo za *blogere* nego i za njihove čitatelje, književni su blogovi okrenuli tradiciju alternativne književne zajednice u novom smjeru. S tolikom količinom *blogera* koji pišu svakoga dana i toliko čitatelja koji ostavljaju svoje komentare, ako se u svijetu književnosti događa nešto važno, književni će blogovi, po svoj prilici, to i objaviti te dati kritički prikaz.

Nova dimenzija

U novije vrijeme, nekoliko pjesničkih književnih blogova postavilo je mnogo bitnih pitanja o poeziji, pa tako i pitanja "Je li se temeljna priroda poezije s vremenom promijenila?", te "Kakva je poezija najvažnija?". Nekoliko književnih blogova temeljito je istražilo ta pitanja, čitatelji su komentirali, stvarajući žestoku raspravu. Taj potencijal za gotovo trenutno obavještavanje, za brzi zarazni razvoj priče, za konverzaciju na zahtjev, daje novu dimenziju koju ne možemo pronaći u časopisima, čak ni u novinama.

Većina najpopularnijih književnih blogova pokrenuta je tek prije godinu, dvije. Neki od najstarijih među njima – Betrice i Maud Newton – počeli su znatno ranije, ali drugi poput Return of the Reluctant i Bookdwarf nedavno su proslavili godišnjicu svojeg postojanja. Tijekom 2004., neka vrsta zajednice pojavila se među književnim blogovima, s *blogerima* koji odgovaraju na primjedbe drugih, upućujući čitatelje na posebno dobre *postove*, te povremeno surađujući u promicanju književnosti i književnih blogova.

Otkad sam pokrenuo vlastiti književni blog *Conversational Reading*, u kolovozu 2004., otkrio sam oko 50 književnih blogova koje redovito posjećujem. Svakoga radnog dana (općenito, *blogeri* ne pišu preko vikenda), mogu računati na to da će većina tih blogova donositi svježi materijal. Zapravo, toliko je materijala svaki dan da ga je nemoguće pročitati. Ponekad su *postovi* jednostavni, kao kada je riječ o naslovima dobrih članaka koje bih trebao pročitati (to je prilično korisno jer na webu svaki dan izlazi stotine časopisa). U drugom slučaju, noviji će članak biti sažet i *bloger* će dodati neki komentar. *Post* može govoriti o romanu koji *bloger* upravo čita, ili to može biti recenzija nedavno pročitane knjige. Također su česti izvještaji o događajima kao što su predavanja ili pojavljivanja u knjižarama, intervjui s piscima, knjižnim agentima, izdavačima i drugima, pa čak i dugački eseji.

Čvrsta mreža otvorena za raspravu

Obilježje koje praktički dijele svi književni *blogeri* njihov je entuzijazam u opiranju mainstream mišljenju, i zbog te spremnosti da ponude suprotno stajalište uspijevaju privući vrijednu publiku u razmjerno kratkom razdoblju. Najprometniji blogovi imaju tisuće posjeta dnevno (ponekad i desetke tisuća, ako se pojave u vijestima), a izdavačka je industrija to zapazila. Mnogi književni *blogeri* dobivaju još neobjavljene tekstove od izdavača, a anegdotska svjedočanstva pokazuju da su njihovi prikazi potpomogli prodaju knjiga i uzdignuli nove autore kao što su Sam Lipsyte i Elizabeth McKenzie. Nekoliko vrlo cijenjenih osrednje prodavanih autora – među kojima su Cynthia Ozick, David Mitchell i Lydia Miller – dali su intervjue književnim *blogerima* i neki su izdavači počeli razvijati trajne odnose s omiljenim *blogerima.*

Taj alternativni aspekt književnih blogova dobar je zato što stvara osjećaj čvrste mreže otvorene za raspravu, a ujedno je i prijetnja jednostranosti. Alternativno mišljenje nije nužno ispravno i pokušaji književnih *blogera* da budu uljudniji često donose mješovite rezultate. Baš nedavno je projekt Lit Blog Co-Op, zajednički pothvat dvadeset i jednog književnog *blogera* kako bi predstavili knjige koje se bore da budu zamijećene, izabrao *Case Histories* Kate Atkinson za svoj prvi naslov. Polemika koje je slijedila vodila se o tome je li taj naslov previše mainstream, a neke su grube primjedbe stigle s obiju strana. Ostaje da vidimo hoće li budući okršaji unutar književne "blogosfere" – o tome što je "previše mainstream" i slično, *blogerima* donijeti poboljšanje ili štetu.

Neslaganja s mainstreamom posebno su važna zato što većinu *blogera* veseli odobravanje mainstreama, bilo da je riječ o nakladniku Simon and Schuster ili o *The New York Timesu.* Drugim riječima, književni blogovi su još dovoljno novi da se osjećaju kao početnici, i priznanje mainstreama daje im potvrdu stavljajući književne blogere u čudan položaj da primaju potvrdu od onih koje kritiziraju.

Alternativa novinama i časopisima

U posljednje vrijeme izgleda da mainstream mediji tretiraju književne blogove manje kao pomodnost, a više kao stalnog pandana, no jasno je da je mainstream još prilično daleko od toga da želi proširiti cjelokupni odnos s književnim blogovima, ili čak s blogovima općenito. (Premda su neke novine dopustile svojim izvjestiteljima i kolumnistima da imaju vlastite blogove). Zapravo, nekoliko tekstova je govorilo o oštrim prijekorima upućenim književnim blogerima. Pišući u *New York Timesu* o tendenciji književnih blogova da raspravljaju o Sunday book recenzijama, Sarah Boxer smatra: "Naposljetku, većina blogerskih književnih recenzija su sažeci. Čini se da je njihova glavna svrha biti zamijećen i povezati se s mnogo popularnijim blogovima." Književni kritičar za *Charlotte News* i *Observer* J. Peder Zane je rekao: "Neki od najboljih blogova pokazuju naznake briljantnosti, no nijedan se ne može usporediti s najboljim tiskanim publikacijama po širini i dubini svojih tekstova". A u tekstu u *The Village Voiceu* književni se blogovi uspoređuju s "parazitima" koje hrane mainstream mediji. Premda oštra, ta kritika nije potpuno neopravdana. Mnogi su *postovi* neredigirani ili nabrzinu napisani, i to se vidi. Čak i najbolji književni blogovi ponekad objavljuju tipfelere i poluoblikovane misli. Također, premda književni blogovi donose znatnu količinu originalnog sadržaja, bilo bi teško zamisliti književnu "blogosferu" onakvom kakva je danas bez mainstream medija, i kao pokretača novosti i kao nadglednika za djela najuglednijih autora i kritičara. I, na kraju, dokle god književni blogovi budu imali niska očekivanja što se tiče novinarske etike, pitanja kao što je ono o njihovoj legitimnosti bit će teško odbaciti.

Unatoč tim kritikama, ostaje istina da književni blogovi i dalje drže korak kao alternativa novinama i časopisima, a pojam "alternative" usmjeravaju u uzbudljivim novim smjerovima. U svojem najboljem izdanju, dnevno čavrljanje književnih *blogera* oživljava i animira knjige, mijenjajući ih iz "ćorava posla" u portal *online*-rasprave. Blogovi su, što se mene tiče, već nadahnuli mnoge odlaske u knjižare, a čitatelji drugih blogova također dijele te osjećaje. Nadam se da će književni blogovi pronaći način kako da koegzistiraju s mainstreamom i nastaviti se razvijati ostajući vjerni svojim alternativnim korijenima i otvoreni za kritiku. Ako bude tako, književnost će biti bolja zbog njihove prisutnosti.

S engleskoga prevela Sanja Kovačević.
Pod naslovom Litblogs Provide a New Alternative for Readers *objavljeno u časopisu* Rain Taxi*, ljeto, 2005.*
www.raintaxi.com/online/2005summer/blogs.shtml

Dario Rukavina

Tko se izgubi u šumi blogova nije je ni dostojan

Maja Hrgović

Jedan od naših najistaknutijih pripadnika blogosfere govori o svim rajevima i paklovima u šalici bloga

Za Darija Rukavinu odnosno Porta čuli su valjda svi koji su ikad malo prosurfali po blog.hr-u. Na blogu *Buddha u supermarketu* Porto objavljuje pjesme i priče, od kojih su se mnoge već našle u najrazličitijim časopisima, od *Cosmopolitana* do *Quoruma* i *Vijenca*, a u Nakladi MD objavio je i zbirku poezije *Tri dana*. Popularnost koju uživa u blogosferi Rukavina samo dijelom duguje svome pismu: učinkovitijim se čini njegov angažman u organiziranju susreta *blogosvijeta* sa stvarnim svijetom kroz književne večeri u Booksi, Močvari, SC-u.

Napuklina u (prividnoj) stvarnosti

Započnimo s jednim, pomalo prozaičnim i tendencioznim, a opet neizostavnim pitanjem: Što vam znači vaš blog? (Na ovo me, ustvari, potaknuo primjer JesusQuintane kojeg dosta pratim, a koji me prije mjesec dana iznenadio promjenom dizajna: na vrh stranice postavio je natpis "My blog is my life". Nekome tko nije baš "na ti" s blogovima i blogerskom scenom, ovakvo nešto može zvučati previše drastično, možda i fanatično.) Koliko je tebi život drukčiji otkad postoji porto.blog.hr?

– Volim čitati JesusaQuintanu, no mislim da se ipak nije toliko drastično identificirao sa svojim blogom, Jesus je dovoljno slojevit, poput luka ili omiljenog mu režisera Stanleyja Kubricka, iz čijeg je filma *Full Metal Jacket* posudio prepoznatljivi motiv vojničkog šljema i poigrao se predmetnim natpisom, pa mu njegov senzibilitet ipak ne dopušta da poput onomad Milka Valenta na čitanjima FAK-a odašalje u eter mantru *odjebite paralelni idioti!!*. No Jesus ne bi bio Jesus da nam to nije poručio na svoj način.

Od kad postoji, porto.blog.hr svojevrsna je napuklina u (prividnoj) stvarnosti. Kako mu i samo ime sugerira, on predstavlja portal, vrata kroz koja se probija nešto s one strane kauzalnosti ove prirode. Je li ta senzacija svojevrsni sinkronicitet ili tek mogućnost za neplanirani susret čitatelja i čitaoca iz kojeg će proizaći nešto što će zauvijek promijeniti njihove živote ili tek početak jednog prekrasnog prijateljstva, nešto što je u današnjoj percepciji književnosti na najboljem putu da bude nepovratno izgubljeno, da izumre poput sredozemne medvjedice ili ptice dodo, ostavljam otvorenim. I zato na pitanje što mi znači blog smiješnog naziva *Buddha u supermarketu*, ne mogu a da ne odgovorim afirmacijom gore spomenute senzacije jedim zen koanom: blog je pesji drek u ripni moje cipele. Čudno miriše i budi davna sjećanja.

U "klanu" blogera koji se bave književnošću na ovaj ili onaj način, iz perspektive autora ili kritičara (Književni terorist i Knjiški moljac, na primjer) česte su rasprave o premoći blogerske nad ukoričenom prozom. Samo površnim iščitavanjem BORG-a da se zaključiti kako takve teorije zbilja stoje: koliko je veća vjerojatnost da ćete na izvrsnu priču nabasati na blogu nego na policama knjižara. Blog ili knjiga, dakle?

– Pa i blog i knjiga. Mislim da su iza nas (ne)prilike koje su do pojave bloga vladale na našoj književnoj sceni. Mladi čovjek s ambicijama u pisanju koji ima potrebu odraziti se na stvarnost i dobiti kakav-takav *feedback* svijeta koji ga okružuje, jednostavno se ne želi pomiriti s time da njegova poezija ili proza mora mjesecima čamiti u fasciklu nekog urednika, čekati na raspis natječaja, zatim na žiriranje i na kraju na eventualnu objavu. O ukoričavanju da i ne govorim. Pa taj proces traje, to je meksička sapunica ljudi moji, u kojoj kolege s bloga i ja ne želimo glumiti sporednu ulogu. I tu se blog pokazao kao idealno rješenje. Pisanjem na blogu autor može prije svega biti aktualan: priče na blogu presjek su naše stvarnosti i predstavljaju često sirov, grub materijal na kojem bi se sigurno dalo poraditi za kakvu buduću zbirku, ali u trenutku kada nastaju, u trenutku objavljivanja one imaju jednu specifičnu snagu i uvjerljivost trenutka što s jedne strane čitateljska publika prepoznaje i cijeni, a autori s bloga imaju priliku doživljavati pisanje kao jedan živ, dinamičan proces u kojem u interakciji s publikom nastaju izvanredne, nepredvidljive stvari. Tada više nema govora o pisanju za uski krug prijatelja i eventualnog urednika, granice vašeg malog književnog svijeta se šire.

Tofu i *Ekran priče*

Blogeri s književni(čki)m pretenzijama gotovo se bez iznimke nadaju ukoričenju, a blog vide kao stepenicu, odskočnu dasku, priliku da bace mamac izdavačima. Vi ste prvi probili led zbirkom pjesama* Tri dana, *sad vas slijede Lebowski i Knjiški moljac, a i autorica bloga Zrinsko pismo pregovara s izdavačima. Ostavlja se dojam da sami blogeri podcjenjuju blog, smatraju ga trećom ligom, aktivnost koja će im, budu li stvarno dobri "igrači", pomoći da se jednog dana dokopaju lige prvaka. Papirnatog izdanja, mislim.

– Izbjegao bih ovdje zamku poopćavanja. Koliko blogova, toliko autora i motiva kojim ih ispisuju. Blog je prije svega jedna mogućnost. Mogućnost za pisanje. Zašto se ograničiti? Zašto ne istražiti sve mogućnosti? No duboko u sebi reakcionarno sam konzervativan. Ne volim novotarije. Više volim osjetiti knjigu u rukama, vidjeti je na polici. Uživam u pogledu na polici. S druge strane, volim kao primjer navesti Tofua, blogera koji piše fenomenalnu poeziju. Tofua bi trebali opservirati ne kao sporadičnu, nadasve zanimljivu i svježu pojavu na domaćoj poetskoj sceni, nego kao svojevrsni fenomen u prostorima hrvatske poezije: Tofuova poezija postala je nezaobilazno štivo tisuća čitatelja koji su ga "otkrili" na Internetu, svojevrsna prekretnica u svijesti da poezija nije nešto dosadno, nerazumljivo, hermetično i knjiško, sa svim negativnim konotacijama koje takve postavke, da ne velim predrasude, mogu izazvati u recepciji u poeziju manje upućenog čitatelja. Upravo je Tofuov poetski koncept srušio tu barijeru i stupio u kontakt s čitateljem kao živo, aktualno preispitivanje kondicija čovjeka i njegova životna prostora koji je u međuvremenu spušten u Mrežu, postao virtualan. I u tome je Tofu svojevrsni pionir, koji je, za razliku od mnogih drugih koji su se u tome okušali, izgradio sebi respektabilni, da ne velim kultni status i pri tome ostao netaknut pretencioznošću, potpuno dosljedan sebi, svojem poetskom izričaju i mediju kojim ga je odlučio iskazati, za razliku od nekih od nas koji potvrdu svojih knjiških "napora" pokušavamo iznaći u izvanjskom svijetu.

Put od posta na ekranu do priče u knjizi vodi i preko natječaja za* Ekran priče. *Vi ste u žiriju aktualnog natječaja. Možete li reći nešto o natječaju i njegovoj važnosti. I je li to što ste član žirija potencijalna opasnost spram sukoba interesa? (Ovo pitam samo da mi ponovite onu odličnu parafrazu Šejna od Haustora iz komentara na Moljčevu blogu…)

– Sukob interesa? Ha, ha, vezano za natječaj spomenuo ga je i kolega Lebowski na Knjiškom moljcu. Ne znam na što je točno Leb pri tome ciljao, no odgovorio sam mu, *lebe, ja znam da život u žiriju je opasan i tvrd, al' moje ime tamo od sad znači pravda... ja čujem priču kako sa mnom sada straše puk, dok čitam drven vaše priče na rubu jada, to je šejm...*

– Naravno da su *Ekran priče* u svemu tome vrlo bitne. Nakon rezultata natječaja za *Ekran priče 03*, spontano smo na netom otvorenom forumu B.O.R.G. krenuli u prebrojavanje tko je i kako prošao. Do tada se nismo ni poznavali osim kao pseudonimi na blogu. I ustanovili smo da je u knjigu ušlo dvadesetak blogera s više od 30 priča, od čega je kolegica Lucy Fair apsolutni rekorder s pet komada u broju 03. Tada se prvi put stvorila nekakva kreativna kritična masa, spoznaja da osim što se na blogu mnogo, i dobro piše. No uočili smo i zanimljiv paradoks da ljudima nakon prvog kruga žiriranja među prvih dvjesto nisu prošle najbolje priče, što smo im s našeg čitanja u Booksi pod nazivom *Blogeri čitaju ekran priče* i poručili. I bilo je svakakvih reakcija od nezadovoljstva izlučnim izborom žirija, *online* sustavom glasanja do nezadovoljstva pobjedničkim pričama i optužbama za sukob interesa, no na kraju krajeva koji je natječaj bez toga? S vremenskim odmakom od tri godine smatram da se žiri, sastavljen od eminentnih književnika i urednika, u stvari mučio dovinuti što bi to *Ekran priče* u stvari trebale biti. Bio je to jedan spoznajni proces koji je tekao paralelno s razvojem novih medija. A ako netko zaista piše *ekran priče*, onda smo to mi, na blogu. I zato mi se poziv u žiri *Ekran priča* upućen jednom autoru s bloga čini sasvim logičan izbor, štoviše drago mi je da se i na taj način prepoznalo i potvrdilo ono što mi zadnjih godina radimo. A što se važnosti *Ekran priča*, od njegova začetka nije prošlo puno, no već mogu projekt *Ekran priča* sagledati kao jednu od međa igrališta na kojem stasaju neki novi klinici i koje osim njih čine i Blog, Ferićeva radionica kreativnog pisanja u Booksi, a u posljednje vrijeme i književne večeri u SC-u koje vodi Mirna Bačun.

Kvaliteta blogova

Kao svježi medij koji živi jako intenzivnim životom, blog stvara i svoje zvijezde. Kako se uopće postaje zvijezda na blogu? Ima li učinka bjesomučno ostavljanje komentara na što više različitih blogova?

– Pa da bi netko postao "zvijezda", valjda treba u sebi tu zvijezdu i imati. Tko zna, možda će Danijel Dragojević u sljedećem izdanju *Zvjezdarnice* dodati i zvijezdu bloga. Ostavljanje komentara, istina, može u početku pomoći da skrenete pažnju na sebe, no nije nikakav garant da ćete tu pažnju uspjeti zadržati. Često su i sami komentari, polemike koje su pokrenute zanimljivije od samog napisa, što naravno, može zaintrigirati čitateljstvo da se zainteresira za pojedinog autora i posluša što to on ima za reći. Čadežovo lansiranje *Bloga i batine* smatram logičnim završetkom jedne i početkom sljedeće faze u evoluciji kulture bloga. S Čadežove strane, to je izbijanje aduta iberom za devetku iz ruku onih, na žalost, još uvijek anonimnih kritizera koji se silno trude ostaviti dojam da nastupaju s pozicije hrvatske književne scene i čiji je argument da na blogu ne postoji objektivna književna kritika i da se sve svodi na međusobno klanovsko tapšanje, ali i onih blogera koje je takvo stanje zadovoljavalo. Sada će uz Čadeža i sve one koji će se na sličan pozabaviti blogom i blogerima, to biti malo teže.

Koliko su* Cool *i* Almost Cool *liste na naslovnici pouzdan pokazatelj kvalitete blogova? Može li uopće biti riječi o njihovoj međuzavisnosti?

– *Cool* i *Almost cool* liste specifični su urednički napor ekipe *Bloghaera* da pronađe biserje na dnu *kaljuže bloga* kako su nas u početku cijele ove priče oko bloga prozvali nerdovi iz časopisa *BUG* proročki izjavivši da s bloga ne može stići ništa dobra. Drugi blog servisi imaju neke svoje metode da istaknu ono što smatraju zanimljivim, ali da ujedno i motiviraju ljude da bolje i kvalitetnije pišu. Mislim da takve liste ne igraju preveliku ulogu u formiranju kriterija kvalitete. U doba Interneta percepcija se mijenja. Ne možete zadržati nečiju pozornost samo zato što se nalazite na nekakvoj *cool* listi. Međuzavisnost uredničke percepcije i kvalitete, nije samo problem bloga. Čini mi se da urednici općenito, a urednik sam i na portalu grupe B.O.R.G., gube *sens* za puls čitateljskog tijela, da idu često linijom manjeg otpora.

Želi li netko neupućen zaobići šumu blogova na kojima osim tričarija nema ništa (velika većina ih je pisana upravo na taj način) i doći do onih drugih, zbilja kvalitetnih blogova, kako to učiniti? BORG i* Bestseler *čine se dobrim smjernicama…

– O da, portal grupe B.O.R.G., portal blog poezije, blogerski *online* magazin *Besteler* i blog Knjiški Moljac Božidara Alajbegovića dobro su polazište, svojevrsni portal za skok u matricu, zamišljeni da budu svojevrsni servisi za literarnu destilaciju blogosfere. Mislim da se ne moramo bojati za neupućene u šumi blogovlja, usudio bih se parafrazirati riječi jednog poznatog SF pisca da budale ne putuju svemirom, niti ne surfaju blogosferom. No ovdje pojam budala nužno ne moramo sagledavati u negativnom kontekstu jer osim na blogu na budalu nalazimo i u sustavu tarota gdje označava nultu kartu, tražitelja na početku svog puta. Dakle, takav jedan *neupućeni,* prava budaletina u smislu jednostavnosti, čistoće, nezagađenosti sadržajem konzumerizma, naoružana tek *googleom* i nejasnom predodžbom o onome što on to u stvari na blogu i traži, vjerujem da će i pronaći sadržaj koji ga zanima, a da se pritom ne izgubi osnovni smisao i draž same potrage. Onaj koji u sebi ima kvalitetu, shodno tome će je i pronaći. Onaj koji je nema, neka se zauvijek izgubi u začaranoj šumi, a blog je, bez sumnje, jedna od njih. Z

Je li blog prijetnja demokraciji ili njezino oruđe?

Maja Hrgović

Blog je vrlo demokratsko oruđe, dostupno za najširu upotrebu i za sve namjene. Osmišljen tako da je sve otvoreno za svačiju kritiku i komentar, sustav funkcionira bolje od parlamenta

Ideje demokracije ne mogu se nikad sasvim provesti u djelo, kaže francuski mediolog Philipe Breton u knjizi *Utopija komunikacije*. Između propagiranih vrijednosti i njihove realizacije dubok je jaz. Zato je demokracija čista utopija, nešto o čemu besplodno sanjamo, kao što Ace Rimmer u *Crvenom patuljku* sanja o drugoj dimenziji stvarnosti u kojoj je on uspješan, hrabar i lijep. Meditirajući o uzrocima jaza između demokratskih načela i demokratske prakse, Breton na jednom mjestu spominje i *lažnu socijalizaciju* koju više od svega generira i hrani virtualni svijet, obmanjujući ljude prividom sigurnosti, a ujedno ih lišavajući privatnosti. *Nitko više ne čuva svoju privatnost*, tužno sliježe Breton ramenima. Sve mora biti izloženo, ogoljeno, a u tom ogoljavanju ljudi gube *kompetenciju za demokraciju*: bez esencije intimnosti koja je ustvari duhovna okosnica društveno aktivnog čovjeka, lišeni smo alata da na kakav konstruktivan način pridonesemo ostvarenju demokracije ili neke druge tako velike stvari. Veli Breton.

Blog – lažna ili prava socijalizacija?

Nema prikladnijeg poligona za ogoljavanje intimnosti od bloga. To su najvitalnije točke preklapanja medija, digitalne kulture i građanstva; mjesta na kojima se informacije o najrazličitijom temama dinamično sintetiziraju i analiziraju. Upute za ovladavanje tehničkim alatima tako su jasne i jednostavne da svoj blog može otvoriti svatko s minimalnim stupnjem informatičke pismenosti. A kad se domognu statusa blogera, školarcima i onima koji se tako osjećaju otvorena su vrata da obavijeste svijet o svojim prehrambenim navikama, bioritmu kućnih ljubimaca i tračevima s maturalca te da sve to fino poprate *ludim fotkama*.

Blog je bogomdan i za lažnu socijalizaciju o kojoj govori Breton. Pouzdano znam da neki od najomiljenijih i najeksponiranijih blogera - i to ne onih koji zakrčuju cyberspace tričarijama kao klinci iz gornjeg odlomka, nego oni koji na blogu vode izvrsne, dinamične i zanimljive zapisnike o *prirodi i društvu* – ne uživaju ni petinu simpatija svoje okoline IRL (za neupućene, ova kratica znači *in real life*) kao u blogosferi. Pouzdano znam da bi se neki od njih zauvijek odrekli demokratskih načela i demokratske prakse i cijele te priče o demokraciji kao utopiji, u korist komentara u kojima drugi blogeri veličaju njihov talent, hvale njihovu moć zapažanja, britkost zaključaka, sposobnost lucidne analize. I ne mogu reći da ih ne razumijem.

Rasprave o blogu uvijek su žestoke. Pobornici – a to su uvijek oni koji su se iz prve ruke navukli na postanje i komentiranje - brane ga gorljivošću križara, dok protivnici prezrivo govore o blogerima kao ljudima s ozbiljnim deficitom u socijalizaciji. (I Breton bi, slutim, u takvoj raspravi bio među ovim potonjima. Iako blog nigdje izrijekom ne spominje, on o opasnostima virtualnog svijeta govori kao o sotonističkim obilježjima na tijelu pubertetlije.) Nije pretjerano nazvati takve generalizacije licemjernima: reducirati cijelu tu priču o blogu na priču o osamljenosti zapadnog čovjeka koji manjak prijatelja i emotivnog sklada kompenzira patetičnim vapljenjem za pažnjom izvan IRL (kad već nema para da se kao zapadnjaci s bijelim ovratnikom liječe šopingom) površno je i ne drži vodu.

Istina, na blogu je, kao i na chatu, lako steći prijatelje. Mnogo je to lakše nego IRL. Dovoljno je da u nečijim postovima prepoznate ideju koju i sami zastupate, da vas gane neka rečenica, da vas zadivi nečija iskrenost, ukratko da prepoznate srodnost. Ništa lakše od toga: u obilju desetaka tisuća blogera gotovo da i ne postoji mogućnost da ostanete sami, izolirani. Privući će vas netko ili ćete vi privući nekog, a komunikacija je, zahvaljujući stalno dostupnoj opciji komentiranja, uvijek na dohvat ruke. Na stranu Bretonove meditacije o lažnoj socijalizaciji: socijalizacija na blogu je moguća, stvarna i intenzivna. Vjerojatnost da ćete u blogosferi pronaći prijatelja mnogostruko je veća od one da ćete ga upoznati u tramvaju ili knjižnici.

Radost zbog pronađenog istomišljenika zna katkad prerasti u pravu katarzu, a o tom se osjećaju lako postane ovisan. No to je sretna ovisnost.

U otvorenoj anketi koju je proveo USA International Blog server krajem 2004. godine, a u kojoj je jedino pitanje bilo "Why You Blog", najčešći su odgovori bili: "To mi je ventil za kreativnost", "To mi je ventil za frustracije", "Pisanje postova pomaže mi da bolje spoznam svoje misli i osjećaje", "Pišem jer ljudi uživaju u tome što pišem, a ja uživam u njihovu zadovoljstvu". Odgovor "Imam blog jer tako stvaram prijateljstva" bio je pri dnu podugačkog popisa učestalih odgovora. Meni je zanimljiv bio odgovor jedne blogerice koja je rekla da je blog protuotrov za sveproširenu političku indiferentnost mladih ljudi. I stvarno, baš je to ono što je Breton u svojoj knjizi previdio: blog je vrlo demokratsko oruđe, dostupno za najširu upotrebu i za sve namjene. Osmišljen tako da je sve otvoreno za svačiju kritiku i komentar, sustav funkcionira bolje od parlamenta. Autora koji je iznio svoje uvjerenje o, primjerice, potrebi uvođenja smrtne kazna, blog potiče na razmatranje i onoga što drugi o toj temi misle, a zahvaljujući brzom *feedbacku*, može o tome plodonosno polemizirati i potom korigirati ili učvrstiti svoje stavove.

Odlično je što se sve te ozbiljne stvari na blogu najčešće događaju kao nuspojava vrckavih, sasvim opuštenih zapisa koji se čitaju s većim guštom od Miljenka Jergovića, ma koliko mi šutjeli o tome. Kad, na primjer, **hybrid** piše o svojim maratonskim ljubavnim vezama, to je ujedno najživlji traktat o rasnoj diskriminaciji u Hrvatskoj. Rasprave o aktualnoj književnoj produkciji u komentarima kod **književnog teroriste** dvaput su bolje od *Drugog formata*, a kratki skok na **knjiški moljac** triput se više isplati nego odgledati *Pola ure kulture*. Uživanje u recenzijama kafića koje piše **lutajući reporter** gotovo je ekstatično, a isto je tako i s urnebesno duhovitim crticama o životu mladog homoseksualca na blogu **slavenska zemlja**. Mnogi bi se (a takvima i sama pripadam) odrekli obaju programa nacionalne televizije za **slobsove** reportaže iz Iraka. Ovdje ću stati jer se moj pokušaj objektivnog sagledavanja fenomena bloga nepovratno izlio u sasvim subjektivan hvalospjev.

Samo da zaključim: blog je ta bolja dimenzija stvarnosti o kojoj mašta Ace Rimmer.

Socijalizacija na blogu je moguća, stvarna i intenzivna. Vjerojatnost da ćete u blogosferi pronaći prijatelja mnogostruko je veća od one da ćete ga upoznati u tramvaju ili knjižnici

Anketa

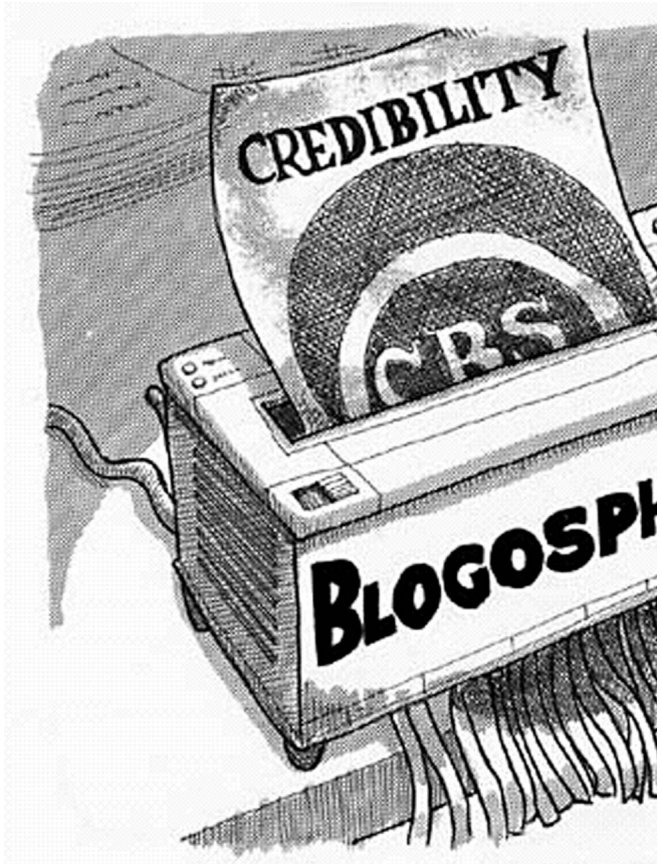

Čitate li domaće ili strane blogove? imate li svoj blog? Zašto ste ga pokrenuli? Ako ne, namjeravate li to učiniti, i zašto?

– **Mirko Petrić**: Blogove čitam isključivo iz profesionalnih razloga. Budući da se u akademskom radu bavim analizom novih medija, na akademskim blogovima povremeno nalazim vijesti iz područja, stavove koji su važni za njegovu analizu, bibliografske navode koje ponekad drugdje ne mogu naći. Od domaćih blogova čitam uglavnom samo "t-zombixa". Na "zombixove" navode za koje joj se čini da su mi zanimljivi, upućuje me obično blogovima posvećena kolegica s odsjeka. Preko nje mi i inače pristižu vijesti iz blogosfere. Vlastiti blog nemam i ne mislim pokrenuti, jer imam aktivnu i široku mrežu osobnih i profesionalnih kontakata u kojoj socijalno komuniciram i provjeram vlastite misli i stavove. Ta se mreža održava i *on-line* i *off-line*, ali ne kroz formu bloga.

– **Gordan Nuhanović**: Tek nedavno sam pročitao par domaćih blogova, primjerice, književnog terorista na koji me je netko bio uputio. Iako na blogu dominiraju pubertetska izdrkavanja, ima nekoliko sjajnih razmišljanja o književnosti te, dakako, pregršt dobrih fora. Nemam svoj blog niti ga imam namjeru otvarati, ali sviđa mi se njegova gerilska energija.

– **Tanja Dabo**: Ne čitam blogove, obeshrabruje me nekritički velika količina tekstova među kojima je teško pronaći zanimljiv ili kvalitetan sadržaj. Nemam svoj blog. Ne namjeravam to učiniti, bar ne za sad.

– **Marina Gržinić**: Kada sam se prije tri godine zaposlila kao profesor na Akademiji za likovnu umjetnost u Beču, i počela predavati u klasi koju sam preimenovala u Post-konceptualne umjetničke prakse, odmah sam shvatila da trebamo platformu koja će s vremenom funkcionirati i kao arhiv; jasno mi je bilo da ta platforma mora biti digitalna, lako dosegljiva i trošiva. Tu ideju su moji studenti i materiajlizirali. David Kellner je konstituirao naš blog koji možete čekirati na http://t4.antville.org/. U njemu smo formirali nekoliko cjelina informacija i postupaka za arhiviranje različitih materijala. Naš blog je prostor, vrijeme i akcija ujedno. Manoa Free University, iz Beča, aktivističk skupina koja želi procesirati znanje na drugačiji način godine 2005. svoj je bliki/blog jednostavno isprintala i izdala ga kao opsežnu knjigu koja se sastoji od stranica bloga. Njihova, kako su tu knjigu nazvali, *ShipsLog*

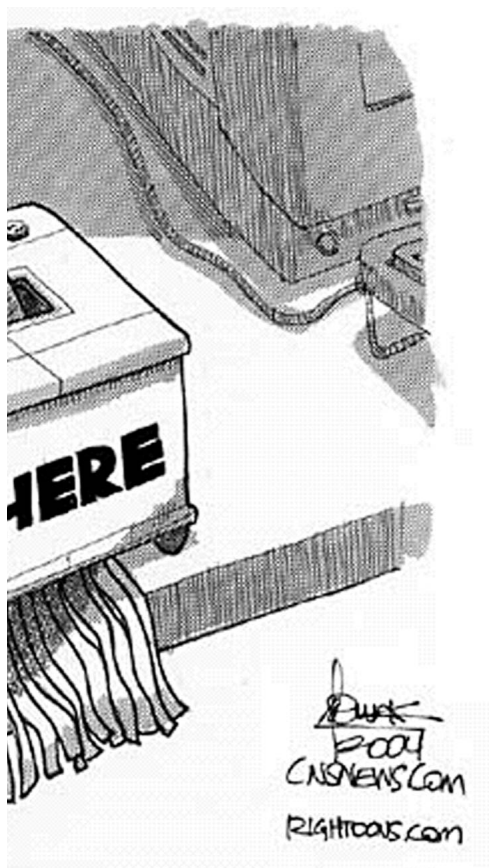

– *Wiki* http://manoafreeuniversity.org/oh_know!/, nešto je što mi daje naslutiti da ćemo i mi u nekoj bližoj budućnosti isprinati naš blog i predstaviti ga u knjizi rada, dokumentacije i promišljanja načina edukacije na Akademiji. A to upravo i želi stvoriti naš blog - platformu izmjene, politike znanje i strategiju vizibilnosti, koju gradimo i kontroliramo sami.

– **Andreja Kulunčić**: Blog koji mi se činio zanimljiv za pokrenuti je unutar projekta *inter(aktiv)*, koji radim skupa s kustosicom Silvom Kalčić i umjetnicom Nicole Hewitt, studentske radionice s umjetnicima suvremene likovne prakse. Kako je cilj radionice "demistifikacija" suvremene umjetnosti i usopstava komunikacije između umjetnika i studenata (povijesti umjetnosti, likovne akademije i arhitekture/dizajna), blog se učinio kao zanimljiv doprinos diskusiji. "Postovi" prate događanja unutar projekta, recimo nakon svake umjetničke prezentacije stavljam post o umjetniku kojega smo slušali. Studenti, i publika koja prati projekt, postavljaju pitanje ili izravno umjetniku ili međusobno komentiraju radove koje smo vidjeli. U početku, kako sam i očekivala, nije bilo puno javljanja, ali isti sam put rada na privlačenju i buđenju interesa kod ljudi prolazila i s mailing listama svojih umjetničkih projekata, te se i Silvi i meni činilo potrebnim pokloniti malo više pažnje animaciji ljudi za blog. Mnogima je to novi način komunikacije i razgovora, i treba vremena da se oslobode i prilagode (naviknu uopće kliknuti na tu stranicu), osim toga je ovaj blog na određenu temu: suvremena likovna praksa, što oduzima mogućnost pisanja dnevnika u "blogovskom" smislu. O svemu više i detaljnije na samom blogu, priključite nam se na http://interaktiv.blog.hr/

Tomislav Čadež

Blog je u trendu

Maja Hrgović

Nitko prikladniji od Tomislava Čadeža za razgovor o blogovima. Otkako se krajem prošle godine domislio da ih recenzira na web portalu *Jutarnjeg lista*, u rubrici duhovito nazvanoj *Blog i batina*, objavio je dosad jedanaest izvrsnih, iscrpnih osvrta na isto toliko po svemu raznorodnih blogova. Čadež, međutim, ne sudjeluje u blogosferi samo izvana, kao promatrač. Kao autor Društva za zaštitu Filipa Šovagovića, on je i njezin aktivni član. Koncipiran kao serija zapisa o umjetnosti i aktualnim društvenim temama (od rada nedjeljom do ptičje gripe), a prelomljenih kroz vizuru glumca čije ime nosi, taj je blog u kratkom vremenu stekao naklonost mnogih

Kako ste došli na ideju da recenzirate blogove?

– Shvatio sam naprosto da se nitko u nas time ne bavi. Mislim da je jedini prije mene ozbiljno recenzirao blogove Boris Ličina Borja, i to u jednom jedinom opširnom tekstu. No, glavni je razlog što sam tražio neki dodatni prostor za kritiku. Mislio sam, pratim kazalište, ali jednako intenzivno i književnu proizvodnju, zanima me dizajn, a zanima me i cijela ta internetska paradigma. Zašto, dakle, ne bih uplovio u nešto novo, a za što znam da me već dulje vrijeme vreba iza ugla. Uostalom, ja sam se za davnu preteču bloga, *chat*, zakačio još 1994.

Da, do prosinca prošle godine pisanje zaokruženih osvrta na blogove bila je sporadična pojava, tako da ustvari i niste imali konkurenta. (Zato je, mislim, dobro pogođen naslov rubrike* Blog i batina*.) S druge strane, baš se negdje u to vrijeme naglo povećao broj blogova; tako ih je samo na serveru www.blog.hr za Novu godinu bilo 55.000. S porastom broja blogova porastao je i interes šire javnosti za taj alternativni medij. Ukratko, radite primamljiv posao, na kojem vam zavide mnogi.

Tko može biti blogokritičar

– Na blogu.hr u međuvremenu je otvoreno još 30.000 blogova, no velika većina njih tinejdžerski su spomenari koji se brzo i pale i gase. Ipak, raste i broj onih ozbiljnih, sve je više pisaca, marketinških stručnjaka, šumara, fizičara, doktora i financijaša koji su otvorili blog. Ne vjerujem da su tome uvelike pridonijele moje recenzije. Prvo, u pitanju je globalni trend, nova anglosaksonska ludorija za sve generacije, a s druge blog je postao top tema u popodnevnim tv-emisijama za kućanice. Trend se najbolje čita po tome što je blog postao ozbiljna tema u školama. Djeca zbog bloga bivaju maltretirana u školi jer škola je ona suprotna, statična paradigma, gdje caruju papirnati autoriteti.

Ne znam koliko je taj posao primamljiv, meni je zabavan, pokušao sam eksperimentirati s vlastitim karakterom naumivši biti blag i pozitivan, sve i preko granice realnog. Ali, nisam dugo izdržao, začas sam oglašen kao zločest.

Vašu ideju o recenziranju blogova nisu baš svi objeručke dočekali. Naišla sam u komentarima i na uvrijeđeni otpor nekih blogera, povišene tonove, pitanja "Odakle sad taj Čadež" ili "odakle mu pravo da se bavi našim pisanjem" pa i na gorljive rasprave o tome treba li kritičar blogova proći posebnu edukaciju, kakve preduvjete treba ispuniti da bi stekao zvanje* blogokritičara*... Jesu li vas kad otvoreno napadali?

– Ovisi o tome što podrazumijevate pod otvorenim napadom. Mislim da je otvoreni napad kad vas netko prozove ne krijući se iza anonimnosti. Takvih ozbiljnih napada nije bilo. Oni anonimni, na blogu, obično su mi izvor veselja. Naime, ondje vježbam retoričke kate, pobjeđujem u virtualnim dvobojima, ili ih gubim, a to rjeđe.

Blog je na neki način virtualni teatar s tisućama pozornica. Ondje se, slično kao u teatru, izlaže svoje i posuđeno perje, galopiraju taštine i vlada propaganda

Književnost na blogu kvalitetnija je od tiskane

Prema kojem principu odabirete blogove za recenziranje?

– Blog mora imati određenu društvenu težinu ili određenu literarnu kvalitetu. Kad kažem literarnu, morate to shvatiti uvjetno, jer pod tim ne mislim samo na fikciju nego na bilo koji oblik ciljanog diskursa. Tridesetogodišnjak Slobs koji se javlja iz Iraka, gdje radi za američku Demokratsku stranku, jednom ili dvaput mjesečno objavi reportažu koja bi isti čas, zajedno s fotkama, mogla biti objavljena u *Timeu* ili u *Focusu*.

Većina je blogova ustvari šund, bezvrijedna literatura i isprazni dnevnički zapisi tipa "za ručak smo jeli sarmu", dok kvalitetni (formalno inovativni, sadržajno nekonvencionalni, zanimljivi…) blogovi čine samo mali postotak. Čine li vam se pretjeranim tvrdnje da na blogovima ima kvalitetnije književnosti od one ukoričene, na policama knjižara?

– Umnogome je književnost na blogu kvalitetnija od tiskane. No, u tome se krije jedna zamka. Naime, većinu tih literarno uzbudljivih blogova ljudi pišu anonimno. Na neki način, ta anonimnost je jamstvo njihove kvalitete.

I sami imate blog, otvorili ste ga na Božić. Zanimljivo je koncipiran…

– Moj je blog, koji sam posljednjih nekoliko tjedana privremeno zapustio, valjda nekovrsna društvena kronika. Društvo za zaštitu Filipa Šovagovića postoji dakako jedino u mojoj glavi, no događaji koji se kroz njega provlače vrlo su stvarni. Posrijedi je pokušaj da kažem nešto o umjetnosti, osobito kazališnoj, kroz priču o jednom nadarenom umjetniku kojeg slučajno poznajem. Budući da je blog u osnovi dnevnička forma, ona mora sadržavati aktualne, rekao bih novinarske, otponce a novinarsko je i to što ja Filipa Šovagovića zbilja gotovo svakodnevno intervjuiram, što je njemu nakon samo dva mjeseca postalo iscrpljujuće pa mi se sve rjeđe javlja na telefon. No, i to je dio projekta – kriza. Kriza u komunikaciji, kriza umjetničkog ega, kriza identiteta. Sve te krize nastojim procesuirati humorom i katkad gorčinom i lirikom.

Recenziranje blogova i pisanje kazališnih kritika čine se kao dijametralno suprotne aktivnosti. Imaju li one ipak zajedničkih točaka?

– Blog je na neki način virtualni teatar s tisućama pozornica. Ondje se, slično kao u teatru, izlaže svoje i posuđeno perje, galopiraju taštine i vlada propaganda.

Imam dojam da su vaši tekstovi u* Blogu i batini *čitaniji i od kritika kazališnih predstava koje objavljujete u novinama. Čini li se to i vama? Imate li povratnih informacija?

– Nemam nikakvih povratnih informacija, jer o tome se na webu *Jutarnjeg lista* ne vode statistike. Sumnjam da izazivaju pozornost koliko kritike, jer ipak u nas ljudi više čitaju novine negoli idu na web.

Intima za sve (diskrecija zajamčena)

Andrea Zlatar

Blogovi ostvaruju višestoljetnu čežnju klasičnih dnevnika: komunicirati intimu zakrivenoga identiteta

Istraživanja dnevničke literature uvijek su vođena dvama – implicitno ili eksplicitno prisutnim – pitanjima: zašto netko piše dnevnik i je li namijenjen drugima za čitanje. Odgovori koje tradicija daje na ta pitanja različiti su od epohe do epohe, ali i od jednog pojedinačnog slučaja do drugog. Dok su dnevnici u ranom novovjekovlju (od 16. do 18. stoljeća) bili vezani za praksu obiteljskih ili gradskih kronika, te time unaprijed uračunavali objavljivanje i "vanjsko oko" čitatelja, uspostavljanje modernoga individuuma od romantizma do danas konstruiralo je prostor intime. U tom se smislu dnevnički tekst pokazuje kao jedna vrsta autoreferencijalne komunikacije, u kojoj je jedini čitatelj ono isto "ja" koje je i autor, jedino takvo "ja" i može biti idealni čitatelj. Dnevnička praksa, međutim, nije samo pitanje nekolicine vrsnih tekstova među piscima ili umjetnicima, ona je raširena i prema generacijskim i prema socijalnim kriterijima, odabiru je pubertetlije, ali i ljudi treće dobi, domaćice i inženjeri šumarstva; statistički podaci u zemljama poput Francuske i Italije, govore da blizu 30 posto cijele populacije u jednom trenutku svoga života iskušava dnevničku formu pisanja.

Zašto ljudi pišu? Neki s namjerom zaustavljanja događaja, u bezuspješnom pokušaju fiksacije sadašnjosti; drugima je dnevnik prostor za refleksiju, ponekad jedini način komunikacije i prostor duhovne potrebe; treći žele "ostaviti trag iza sebe". O različitostima među dnevničarima najbolje govore metafore koje su, prema istraživanju Philippea Lejeunea (*Cher cahier…*, 1989.) sami odabrali kao oznake svojega dnevničkog pisanja. Dnevnik tako može biti *otok*, *zrcalo*, *laboratorij*, *kloaka*, *egzekucija*, *moja droga*, *litanija*, *probava*, *tijelo*, *masturbacija*, *bomba*, *disanje*, *mumija.* Ankete koje ispituju promjene u dnevničkoj praksi nakon ulaska osobnog računala u svakodnevicu, pokazuju da su se u prvoj fazi promijenile neke tehničke okolnosti. Dnevnik pisan na kompjutoru je čitljiv, pravopisno uredniji (uključimo li opciju ispravaka), stvara veći osjećaj sigurnosti u čuvanju "rukopisa" jer je broj kopija načelno beskrajan a mogućnosti "pospremanja" teksta pred znatiželjnim očima drugih daleko veće nego kad je riječ o bilježnicama. Usprkos nekim nepovoljnim okolnostima, kao što je smanjena mobilnost (tekica je ipak spretnija od laptopa), ili gubitak osjećaja "konkretnosti" teksta, čini se da je *dragi ekran* uspješno zamijenio stoljetnu formulu *dragi dnevniče*.

Prava revolucija u dnevničkoj praksi nije međutim u tehničkim prednostima računala, nego u iznalasku *online* komunikacije, virtualnog prostora mreže na kojoj se dnevnički tekstovi otpuštaju u slobodan i beskonačno otvoren prostor čitatelja, a da istovremeno ne mora biti ugrožen dnevnički postulat zajamčene diskrecije kad je u pitanju identitet onoga koji piše.

Odvojena spojenost

Obilježja *online* odnosa vrlo se često analiziraju kao skup paradoksalnih osobina, koja proizlaze iz temeljnog svojstva osobine *online* komunikacije koju teoretičari nazivaju *odvojena spojenost – detached attachment*, komunikacija u kojoj je vremenska blizina kontrapunktirana prostornoj udaljenosti, a komunikacijska bliskost upravo fizičkom distancom sudionika. Kako se obično kaže u analizama spaciotemporalnih odnosa u novim tehnologijama: efekt bliskosti proizveden je na temelju nedostatka fizičkog dodira tipičan je za *cyber-space*, u kojemu se preoblikuje uobičajeni, prirodni osjećaj za prostornovremenske odnose. Iako je *online* komunikacija lišena elementa odnosa licem-u-lice, ona uspostavlja nove tipove međuodnonošenja i personaliziranosti. Većina tih novih svojstava posljedica su anonimnosti kao pretpostavke komunikacije u cyber-prostoru, a koja je i psihološki gledano, pretpostavka lakšega samootvaranja sudionika. Istovremeno, efekti iskrenosti i neposrednosti mogu biti maska, rezultat konstruiranja, tj. simulacije osobnog identiteta

Sudionici komunikacije na web sajtovima, naročito kad je ona zgusnuta u neposredni oblik *online* chatiranja, imaju dojam da ih vremenska neposrednost odgovaranja-dopisivanja-razgovora potiče na spontane i "autentične" emotivne reakcije. Istovremeno, upravo u takvoj komunikaciji oni imaju priliku odgoditi (postponirati) odgovor, pa na taj način i prikladnije oblikovati svoju reakciju. Anonimnost omogućuje sudionicima da budu izravniji i eksplicitniji u *online* nego u *offline* situacijama, jednako kao što umanjuje uobičajenu razinu pristojnosti ili uglađene komunikacije. Anonimnost komunikacije pojačava stupanj osobne otvorenosti razmjerno smanjivanju ranjivosti: upravo zbog stalno prisutne mogućnosti "povlačenja", osobno otvaranje ne znači istovremeno i povećanu ranjivost u komunikaciji s drugima. Često se u analizama uspoređuje komunikacija u *cyber-spaceu* sa susretima u vlaku: fenomen "strangers on a train" upravo je fenomen iznenadne iskrenosti, gdje nepoznatoj osobi možete povjeriti mnogo toga o sebi, baš zato što pretpostavljate da je nikada više nećete sresti. (Sve to, naravno, proizlazi iz činjenice da ljudi imaju potrebu biti slušani, da mogu govoriti, da ih netko čuje, makar s minimalnim razumijevanjem.)

Specifičnost blogova tu se jasno oblikuje: dnevnički zapisi koji se (u više-manje pravilnom ritmu, iako ne mora biti poštovana logika "dan za danom") pojavljuju na webu otvoreni su dopisivanju i komentarima drugih. Većina komentara strukturirana je po istom načelu: sudionici izravno komentiraju neku od tema postavljenih u zapisu, često uspoređuju sebe i autora, a mogu postavljati nove teme na kojima se može razvijati mreža daljnjih komentara. "Primarni autor", također, može i ne mora ulaziti u direktnu raspravu sa svojim čitateljima-koautorima, ali je važno sljedeće: za svakoga tko čita pojedini blog *cjelinu* predstavlja "primarni" tekst zajedno s komentarima. Komentari su ti koji za "vanjskog čitača" zadaju semantički pravac razumijevanja i interpretacije bloga, ovisno o intonaciji komentara mijenja se i dojam primarnog teksta. Prihvaćanje emocije ili ironija, doslovnost ili pomak, odmak i duhovitost, samo su neke od opcija koje stoje na raspolaganju komentatorima. Autorstvo bloga tako postaje svojevrsno "kolektivno autorstvo", kao posljedica interkomunikabilnosti primarnog autora. Ako je u ikojoj tekstualnoj komunikaciji vidljiva upisanost primatelja i čitatelja u tekst, onda je to u blogovima. U blogovima su suvremeni dnevničari uspjeli ono što njihovim prethodnicima nije stoljećima bilo moguće: komunicirati s drugima kao sa sobom. I tako je ona krilatica dijarističke prakse koja je glasila "komunicirati sa sobom kao s drugim" doživjela svoj preokret.

A što je s "pravim" autorom?

Ostavit ću po strani u ovom trenutku moguću tipologiju blogova, ovisno o referencijalnim relacijama autora blogova. Znamo da blogove pišu i potpisuju ljudi koji su u javnosti poznati (npr. političari u izbornim kampanjama), nepoznati ljudi pod imenom i prezimenom, pojedinci koji su u kriznim životnim situacijama i traže pomoć internetske zajednice (humanitarni blogovi, blogovi bolesnika, članova udruga hendikepiranih i sl.). Za analizu *konstrukcije autorstva*, međutim, najzanimljiviju su upravo oni blogovi u kojima se susrećemo s autorom čiji je stvarni identitet na webu skriven, podložan simulaciji, tek indirektno referencijalan.

Prvi identifikacijski signal autora tekstova na forumima, u chatovima, diskusijama, u blogovima, odabrano je ime – nadimak, koji redovito nisu podudarni s imenom ili nadimkom u stvarnosti. Ime je zapravo *kôd*, izbor imena stvara iznimno veliko konotacijsko polje značenja. Uz ime postavlja se gotovo redovito neka fotografija ili ilustracija. Kao i u slučaju imena, fotografija najčešće nije fotografija te određene osobe, nego neke druge. Boja kojom pišemo, boja podloge stranice, sve je to u igri stvaranja značenja, prepoznavanja i neprepoznavanja. Ako je riječ o fotografiji nepoznate osobe, konotacijsko polje je neodređeno; ako je riječ o fotografiji ili ilustraciji koje imaju potpis (neko uz svoje "ime" stavlja fotografiju neke druge stvarne osobe, žive ili mrtve) konotacijsko polje u prostoru identifikacijskih smjernica se proširuje.

Očito je da *online* komunikacija omogućuje način samoprikazivanja koji se može odrediti na prvi pogled kao iskrenost, ali pruža mogućnost da pojedinci oblikuju sliku samih sebe drukčijih nego što jesu, onakvih kakvi bi željeli biti, kakvima bi se htjeli pokazati u javnosti. (Ta je tzv. virtualna javnost itekako stvarna!) Posebno to vrijedi za one koji u prethodnim socijalnim relacijama imaju poteškoća, teško sklapaju ili održavaju poznanstva, prijateljstva i emotivne veze. *Online* konstrukcija sebstva omogućuje u svakom trenutku jedan novi početak i prekid svega prethodnog

Primjer: staviti fotografiju Jima Morrisona ili Anne Frank, ili nekog lika iz crtanog filma *South Park*. Kao dodatni signal identifikacije daje se i horoskopski znak, u ikonografskom obliku, čija vjerodostojnost također nije provjerljiva u komunikacijskom kontekstu. Očito je da *online* komunikacija omogućuje način samoprikazivanja koji se može odrediti na prvi pogled kao iskrenost, ali pruža mogućnost da pojedinci oblikuju sliku samih sebe drukčijih nego što jesu, onakvih kakvi bi željeli biti, kakvima bi se htjeli pokazati u javnosti. (Ta je tzv. virtualna javnost itekako stvarna!) Posebno to vrijedi za one koji u prethodnim socijalnim relacijama imaju poteškoća, teško sklapaju ili održavaju poznanstva, prijateljstva i emotivne veze. *Online* konstrukcija sebstva omogućuje u svakom trenutku jedan novi početak i prekid svega prethodnog: dovoljno je otvoriti novi blog, pod novim imenom, promijeniti sajt na kome se razgovara/dopisuje, ili šifru-nadimak pod kojim se netko pojavljuje. Pitanje je, naravno, što se u *online* komunikaciji može simulirati a što ne? Mogu se davati krivi identifikacijski podaci (godine, spol, rasa, etničko porijeklo, socijalni status); teže se, međutim, mogu simulirati – smatra Aaron Ben-Ze'ev (u knjizi *Love Online*) "konstitutivne osobne crte, kao što su ljubaznost, smisao za humor, duhovitost i osobni interesi koji se pokazuju u *online* razgovorima". Ono, zapravo, što čini sam tekst, njegovu osobitu, ili točnije, *osobnosnu* tekstualnost. z

Preporuke za čitanje i prevođenje: *Philipe Lejeune,* "Cher écran…". Jornal personnel, ordinateur, Internet *(1998.); Aaron Ben-Ze'ev,* Love Online. Emotions on the Internet *(2004.); Zygmunt Bauman,* Liquid Love. On the Frailty of Human Bonds *(2003.); M. T. Whitty,* "Liar, liar! An examination of how open, supportive and honest people are in chat rooms", Computers in Human Behavior *(2002./18); Gilles Garcia,* "Comment peut-on être diariste virtuel", La Faute à Rousseau *(2000/23.).*

Kandidati za Blog & Batinu (hrvatski Blooker)

Izbor domaćih blogova isklesanih u krvi, znoju i suzama

Hybrid stuff

hybrid.blog.hr – Autor mu je 27-godišnjak iz Novog Zagreba, neobično rječit, duhovit, ironičan, beskompromisno sarkastičan u osvrtima na društvena zbivanja. Najčešće ipak piše o svojoj svakodnevici; svađama s djevojkom Julie i izlascima sa živopisnim prijateljima (Honda Civic likom, swingerima iz Drniša, Gejpederom i njegovim partnerom Nježnim). Zbog toga što se ne libi otkriti o sebi i one stvari koje drugi blogeri, želeći se svidjeti, izostavljaju, hybrid je u blogosferi obožavan od mnogih.

1. ožujka 2006.

Misli pred spavanje kojeg nema

jebemu...
Ogame mi ne radi...
kaj cu sad?
znam.
idem ukljucit heroes of might & magic IV
da, to ce me maknut od realnosti
i ucinit kojih sat dva starijim

sat vremena kasnije

gotovo
uh...
fala bogu vec me guzica pocela boljet od ovog sjedenja....
idem lec i gledat tv
o to je onaj neki film s michael douglasom
kako je meni taj majkl odvratan
tak cu ja nekak svinjski uskoro izgledat

frajer mi je odvratan.

(...)

dobar je film bio.
sad ce ziher pustit plodove zemlje il neš

ma idem spavat

pol ure kasnije

kvragu ne spava mi se

sad cu ziher pocet razmišljat o glupostima
kao ono kaj da sad radim sa zivotom
neka nova sranja i ideje
isuse kako sam ja jadan
di mi je nestalo samopouzdanje i uobraženost koju sam imao?
i kakav je ovo dan?
ima li kakve razlike između jucerašnjeg dana i današnjeg?
joooj da.
ima...
jucer se nisam posvadao s julie

(…)

ja se debljam svaki dan sve više i više,
posao ne tražim dok ona samo to i radi
mora da time vrijedim manje od nje
da
možda bi i vrijedio neš u njenog glavi
kad bi se mrdao malo
umjesto da glumim crnogorsku zmiju
bar neki rezultat kraj sebe
ali ne, ja se debljam.
smrdim doma po cijele dane
i ne ucim niš

evo, zašto sad ne ucim?
ionak mi se ne spava...
jer sam smrdljiva ljencina
ah jooj da
i jer nemrem izac na ispit
kako nisam upisan na faks uopce
cim nabavim 4 iljade kuna
da ga platim, onda cu moc izac na ispit
super

evo sad cu ja to skupit
sva sreca da nemam ni za kavu
isuse kak sam dosadan više
ajd odi spavat
daj razmišljaj o necem ljepšem...
o moru
kak se kupam il neš
hm..

4 iljade + 2 i pol kaj sam dužan
to su dva mjeseca rada
baš sam si fino sve zasro
2 mjeseca.
moram nac posao
jooj imam mali problem.
ja ne znam niš radit
mogao bi bit konobar
opet...
da
baš me zanima dal neko želi 27-ogodišnjeg frajera
isuse i za to sam vec malo prestar
licim na govno
izgledam s tim usranim podocnjacima
kao da su mi sve lade potonule cak i kad sam dobre volje
isuse kakve su ovo misli uopce
isuse kakav zivot...
kakvo razdoblje...
kakav moral...

daj više da napravim nešto u pičku materinu
ajd bar da poslušam julie i da smršavim
one njezine fore tipa.....
"ja bi da ti smršaviš zbog sebe, ja ne pušim mišice ni niš"
su stvarno prozirne.
kad bi popušio nešto takvo brijem da bi si oduzeo život.
odma

(…)

o cemu ja to razmišljam uopce?
isuse vec je pol 6 ujutro
kaj se cudiš uopce
u totalnom si kurcu
mrzis se do jaja
i ne radis kurca

eto ti majmune
nek te zdrobi savjest

jadan si skroz shvati
imao si iste misli i prošli tjedan
i pretprošli
i svaki prije
ovo je samo nova noc
ružan si gade crni
nitko se više ne okrece za tobom
ne znaš radit ništa i totalni si nitkogovic
cak te ni ne šljive vise pet posto na blogu
potrošio si se totalno
jadnice

i mama te se srami kretenu
prijateljicama nema kaj lijepog rec za tebe
samo jedeš i seres govno jedno parazitsko...

(…)

od onog dana kad je propao kafic
do dana danasnjeg
ja se osjecam kao obicno govno
4 mjeseca sam govno
a sad kad dode toplije vrijeme
na mene ce slijetati muhe
zelene i masne
još da nisam toliko ružan bio bi barem malo optimistican

najnoviji osjecaj koji se cesto javlja u meni je zavist
konzumiram zavist cesto
precesto
abnormalno previse s obzirom da
nisam poznavao taj feeling još pred godinu dana
na sve i svasta sam zavidan
cim cujem da neko ima posao,
da si je kupio bilosta
i sve varijacije na sve i svasta
pitam frenda di si bio za vikend
a on meni da je bio s komadom u rijeci
kao ono otišli likovi za vikend u hotelcic

a ja.
ja bi to.
al nemrem
da naprimjer imam za hotel
najvjerovatnije bi mi julie rekla da nemre
a da kaze da moze
ne bi imao auto
a da imam auto
ne bi imao za benzin

gledam druge kako pune lovicu u stambenu stednju
a ja razmisljam o tome kako vise bas i ne drkam
svi neš rade svi nes stjecu
a ja dobivam bore i dlake bi rastu po nosu
sve mi zivo izgleda kao slijepa ulica
ne zelim se vratit konobarenju
zelim bit veci i jaci a manji sam od makova zrna
ovaj si kupuje stan
ova si je kupila kabrio mazdu na kredu

a ja
ja lezim tu u polumraku i prozivljavam prijašnju vecer .
misli pred spavanje kojeg nema.

Korektivni čekić

korektivni.blog.hr – Autor mu je Neven Vulić, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu, rođen 1983. godine. U životopisu ističe pohađanje radionice pisanja kod Rade Jarka te Ferića u *Booksi*. Objavljen je na stranicama *Bookse* i *Knjigomata*. Njegov blogerski staž gotovo da je zanemariv – postoji tek nekoliko tjedana. Zanimljivo, blog je posvetio dvojici drugih popularnih blogera, Levijatanu i Lebu.

13. 3. 2006.
O blogu i registru
Čitajući, čovjek kojega to zanima nailazi na razne stvari. Loše romane, dobre, zanimljive, samo dobro napisane, remek djela. Potpunih sranja nema. Netko negdje, pa makar i sam autor voli ponekad pročitati ono što je napisao. Postoje neki normativni, financijski i vrijednosni kriteriji.

Sa druge strane, blog može otvoriti baš bilotko, pisati bilošto, vrijeđati bilo koga. Netko poput mene tko nije nikada ništa napisao, ne mora stajati iza svoga djela i može bez problema izvrijeđati nekog velikana suvremene hrvatske prozne stvarnosti, npr. Edu Popovića i reći mu da je loš pisac i da je peder.

Za razliku od Roberta Perišića, a on zna što piše i što radi i tko je Agatha Christie, neki potpuni anonimac može napisati da je npr. Marinko Koščec introvertirani ekstremni emotivac i da smrdi. A to ne drži vodu.

Zašto? Zato što Roberta Perišića plaćaju da piše velike riječi, da ih bira, bere poput cvijetova, i napiše «ja sam super, i kada ne plačem kritiziram hrvatske knjigice i romane i romančiće i važan sam». I to vrijedi oko pet stotina kuna za našu elitnu kritiku. Jer on zna što radi.

Opet, neki bloger će reći "Miljenko Jergović nema muda i knjiga mu je loša, ne sviđa mi se kraj". Možda to zapravo piše Velimir Visković i podmuklo se smije ispred svog novog plasma ekrana, ali ne, to je uistinu onaj isti anonimni masturbator koji između skidanja pornografije i čekanja odgovora na mail poslan nekoj djevojci prije šest dana ipak pronađe vremena, i budimo realni, češće od nekog Velimira Viskovića, da napiše ono što zaista misli. To što on misli krivo, što je nesvjestan da je glup, neobrazovan i ne zna ništa ni o čemu, nije njegova krivica, krivo je društvo i Sanader.

Blogerima, a ta riječ je nasilno nelegitimno uvedena od strane lijeve prevlasti

blogovi

medija, blogerima bi se trebalo zabraniti bilo kakvo izražavanje, ili ne daj bože pisanje, jer treba očuvati krhko hrvatsko nakladništvo, i knjiga kao i novina.

Jer ako netko umjesto Perišića, ili gđe. Crnković napiše recenziju neke knjige, a budimo realni, ta recenzija mora biti barem duplo lošija od Perišićeve, i lišena barem isto toliko multikulturalnih konotacija i poveznica, Peršić će ostati bez posla, Koščec više neće pisati jer ga jako voli, Visković će od tuge ugasiti uzbuktali plamen svoje edicije knjiga gdje on kao velemajstor i preciozna duša bira za sve nas, i sve to pokreće lančanu reakciju u kojoj se gasi Profil kao izdavačka kuća zbog manjka profita, drastično manje se pune državne blagajne, i na kraju država bankrotira i propada. Što uopće nije toliko nemoguće ako se malo bolje sagleda sveukupna situacija.

Uglavnom, blogeri su državni neprijatelji i treba ih pobiti, u najmanju ruku poslušati ministra Kirina i zabraniti anonimno blogersko dojavljivanje.

Blog je inferiorno sredstvo izražavanja zbog samih korisnika koji su također sami inferiorni, mješavina geekova sa dozom srednjovjekovlja koje piše dnevnik u kojem se jadaju na svoje ispunjene živote i obilje prevažnih događaja.

Iz prostog razloga zbog kojeg se može otvoriti blog imena dinamo666 ili kantica-u-usta, blog pripada u drugi registar izražaja, pogotovo književnog, u kojem tek nekolicina piše nešto vrijedno, u svakom slučaju tek nešto vrijednije od dnevnopolitičke pažnje.

U književnom svijetu ne vlada demokracija, nego ustajala selekcija i nepotizam, što je pozitivno radno okružje, za razliku od bloga gdje se lako utopiti u tolikom broju santi leda kojima fali onaj dio ispod površine, i ostatku još lošijih blogova.

Rješenje probitka je u inferiornoj sferi nađeno rano, samo treba uporno ostavljati puno komentara na strateški odabranim mjestima boljih blogova, koji su naravno i posjećeniji, i naći kritičnu masu retardiranih, uspavanih srednjoškolaca i srednjovječnih koji su prefrustrirani za rad, te radije čitaju kako se mijenjaju žarulje i kako se odvijaju tuđi životi.

Za izdavanje knjige ipak treba nešto napisati, nešto opipljivo, sa početkom i krajem, bolje od većine, vrijedno rušenja drva i ljepljenja korica. Nije dovoljno napisati što si radio i ostaviti komentar na korici. Za pisanje bloga treba imati internet, te relativno razmjeran odnos irealne važnosti osobe i slobodnog vremena na poslu, školi, životu.

Uspoređujem:
Blog: Loš, bezvrijedan;
Knjiga: Trajna, Robert Perišić.

Mislim da blog gubi, a knjiga dobiva. I šteta što nemam dvije lezbe za po doma.

Ovo je dokaz da se bilošto može napisati na glupavim blogovima.

Lucy No Fair Play

Lucy Fair - olifant.blog.hr - Lucy (Inga K. Jarec) osvježavajuće je lucidna i elokventna mlada žena i majka dvoje djece koja se svojim feljtonima-crticama bez dlake na jeziku i uvijek bogato argumentirano osvrće na hrvatsku društvenopolitičku zbilju na lako probavljiv i dopadljiv način, često kroz usputne epizode iz obiteljskog života ili kroz dijelove razgovora s vrckavom prijateljicom Marki.

utorak, 31.05.2005.
Ja živim u blozima koji se šire
Bez obzira na izvjesno nezadovoljstvo koje će površni umovi iščitati iz mojeg prethodnog posta, ja volim blog. Sviđa mi se sama ideja - da ljudi pišu. Drago mi je što sudjelujem u tome. Štoviše, dolazim na pomisao da svoj blog i potpišem, svim svojim imenima i prezimenima.
"Si ponorila?", spočitne mi moja frendica Marki, "hoćeš da ti se svi smiju?"
"Marki, ionako već mnogi znaju moj identitet..."
"Ne znaju svi. Dakle, neki te još donekle poštuju."
"Znam da nikad neću dobiti Nobelovu za književnost, ali mislim da ipak ne pišem toliko umobolno dosadno, da bi se svi trebali zgrazati!"
"Ne, pišeš zanimljivo! A ispadaš umobolna, jer objavljuješ besplatno. Da bar trtljaš nekakve njanja nebuloze tipa 'jutros dok sam prala zube, primijetih dvije muhe kako se ševe na mojem novom bojleru, ako ne vjerujete - evo vam fotke' ili 'zašto mi srce rani, ti roso moga jutra, zašto mi ostavi tugu za jučer, za danas, za sutra'? Bilo bi razumljivo - takve bljuzge nitko neće objaviti, pa ti jedino preostaje blog. Ali ne! Ti pišeš cjeline koje imaju glavu i rep, priče! I to priče o meni! Da te honoriraju, mogla bih tražiti postotak, ali ovako...Preostaje mi samo da se snebivam i sažaljevam nad tobom!"
"Ali, Marki, meni se baš sviđa što ljudi imaju priliku da me besplatno čitaju... Osim toga, takav sustav me oslobađa odgovornosti, mogu pisati štogod želim, bez cenzure!"
"Ma nemoj, lumenko moja, hajde napiši koliku dobit ostvaruju vlasnici bloga, pa da vidimo hoćeš li biti cenzurirana?"
"Kako da napišem, kad ne znam?"
"A zašto ne znaš? Zajedno sa ostalim blogerskim luzerima sudjeluješ u stvaranju njihove zarade, a nemaš pravo čak ni saznati kolika je? Vidiš da si poremećena! Što ti vrijedi talent i trud, kad si kreten!"
"Marki, bum te zviznula!"
"Kaj se odmah ljutiš? Nije mi namjera da te uvrijedim, nego ti velim u prijateljskom smislu da si kreten. Mjesecima piskaraš i zamisli samo - čak si dospjela na kul listu, bogati! I sad, da vam bar daju nešto - nagradno putovanjo u Donje Sračkovce, pakete čokoladica, fini-mini juhe? Da vam dogovore deal s nekim izdavačem ili bar povremeno tiskanje postova u časopisima? Ne, vi ste nagrađeni time što ste na listi, kuuul!! Blavooo!!! Mi smo djeca malena, u glavicu udalena! To je kao kad gospon Malnar iskorištava one deklasirane čudake u svojoj takozvanoj TV-emisiji. Tako vlasnici bloga iskorištavaju vas! Mogu zamisliti kako se grohotom smiju na vaš račun!"
"Marki, meljeŠ bez veze! Uopće ne razumiješ o čemu baljezgaš, blogere nosi entuzijazam, blog je način života. Uostalom, neki autori su, pišući blogove, došli u kontakt s ljudima od utjecaja i dobili stanovita obećanja, u smislu mogućeg objavljivanja..."
"Buahahahaha, dobili obećanja! Obećanje je veoma primamljivo platežno sredstvo za budale! I ne podliježe oporezivanju. Super! Koji skandal, taj blog! O tome treba obavijestiti javnost, upozoriti roditelje maloljetnika i skrbnike mentalno poremećenih osoba, da pripaze na tu pošast! Budem ja dignula opću uzbunu, čim potegnem svoje veze u medijima!"
"Koje veze? Izbacili su te iz svih novina, u kojima si surađivala, a na TV-u si morala dati otkaz, zbog stanovitih indiskrecija na mojem blogu, što je, priznajem, bilo nezgodno ali s druge strane dokazuje da su blogovi itekako čitani. Dakle, kak misliš djelovati na javnost?"
"Svim sredstvima! Usmenim, pismenim i nepismenim putem. Tam-tamom i dimnim signalima. I na kraju krajeva, ako bude trebalo - otvorila bum svoj blog!"

Lucy Fair, vaša dopisnica iz Zone sumraka

Pijana Boo

peekaboo.blog.hr Peekaboo piše riječka studentica koja se predstavlja kao Jasna Legović. Voli pisati pijana, i na tome gradi stil. Postovi joj zato znaju biti kaotični i hermetični, no uvijek su lako probavljivi i jako zanimljivi.

12.10.2005., srijeda

jabuka u tepihu karamel u termoakumulacijskoj peći

Sjedili smo tamo, moj ožujskotravanjski dečko i ja, i pili smo travanjsku pivu. Bilo je lijepo, jer smo to bili moj ožujskotravanjski dečko i ja, a bilo je tužno jer je sada listopad.
Htjela sam napisati nešto lijepo.
A imala sam tužne našminkane oči u autobusu i dva velika prišta od jastučnice.
Ovo su moje riječi koje sada pišem i ja sad mogu napisati bilo što bilo što.
Jeste li svjesni da možete napisati bilo što bilo što?
JABUKA OKOLNA CRNI OD DUŠE. JABUKA JE SOTONIST. JA MISLIM DA SU U SREDNJEM VIJEKU TREBALI SPALJIVATI JABUKE. POKUŠALI SU PA SU DOBILI KARAMEL. OKO POTNO KAVKAZ. ĆULIM UŠI ĆUMEZ. ČULIM. ČULIM. TEPIH KO SPALJEN TERMOAKUMULACIJSKOM PEĆI. PUTOVALI SMO ANTENAMA I VRŠILI NUŽDU U ZRAKU KO PTICE. i onda samo hojtu komolo čučulućulu.
Možete napisati bilo što ali mozak vam šalje rečenice, glupe rečenice, rečenice koje sjede u crkvi i hladno im je u zimskim cipelama, rečenice koje bi trebale raditi nešto ali samo gledaju samo gledaju.
Reci mi da sam lijepa i poljubi me, hoj!
Tako zvuči kad izađe iz usta misao koja je bila nesložena.
Rekao je da sam smršavila i poljubio me.
Bilo je smiješno i bilo je tužno. Jer to nije travanjski dečko. Jer sam imala lažne našminkane oči.
Jer nije nikad bio saft od šnicle pa da ga se napijem. I od loja ko šivaća mašina na ugljen napišem što je bilo
Nije bilo ništa
Tako ide
Ovo su moje riječi koje sada pišem
Ali vi ih razumijete jer mi se mozak posložio u rečenice
Vidim livadu s travom koja je niknula. Vidim pticu. Vidim krovove i cestu. Spekla sam se na tepsiju jer sam pekla kilavu pizzu. Tako zvuče rečenice. Nema tu ničeg dubokog.
Tamo smo sjedili moj ožujskotravanjski dečko i ja, i pričali o vremenu pričali o fakultetu pričali o muzici.
Ja sam htjela reć OVO JE VRIJEME KOJEG NEMA OVO NISMO TI I JA OVO JE SMIJEŠNO I MI SAD TU SJEDIMO RECI MI DA SAM LIJEPA DA JE NEŠTO BILO RECI MI NEŠTO BITNO RECI MI NEŠTO LIJEPO I VELIKO RECI PENIS
ali sam prebacila desnu nogu preko lijeve, otpila gutljaj travanjske pive i rekla: imaš neku novu muziku za slušat
i on je reko da nema
I ja sam htjela reć travanjskom dečku svašta
htjela sam mu reć svašta
ali travanjski dečko je izgubio smisao
nije čak ni napisao svoje ime
ja ga vidim ja ga škiljim
i on vidi i on škilji kad nije napisao svoje ime
ovo su rečenice koje idu i normalne su, ko i moje tužne oči dok sam izlazila iz autobusa
ja sam rekla još pred dvije godine Franu Supilu, obasjanom noćnim svjetlom, da je ovo moja zadnja pjesma za njega, i moja zadnja opcija s lipama. Nataknula sam Franu Supilu na glavu praznu vrećicu od čipsa. To je bila noćna subota.
U nedjelju, glava je Frane Supila, obasjanog dnevnim svjetlom, bila bijela bila glatka bila lišena vrećice čipsa.
U nedjelju, glava je Frane Supila, obasjanog dnevnim svjetlom, bila gola.

Samuraj Tofu

Četiri slova, sinonim za poeziju na blogu? Odgovor može biti samo jedan. Tofu. Tofu je brucoš Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Iznimno plodan bloger, starosjedilac na blog.hr- u, Tofu je i najprevođeniji hrvatski pjesnik: njegovu poemu *Nokturno* drugi su blogeri preveli ne desetke raznih jezika i dijalekata. Svi ga vole i svima je duhovit.

I tako dalje

I tako dalje
Punim pedesetu
Radim na šanku Crne dvorane &TD-a
Zovu me Boro
Fino mi je ovdje raditi
Naučio sam goste da sami dolaze po piće
Svaki dan netko i nešto
A onda dođe četvrtak
Stignu mi pjesnici
I slušam ih kako istiskuju u mikrofon
Svoje zakržljale strofe
By the way, kaže ona u stihu
Kako je trljala pizdu o štangu
U tramvaju
I nije joj bilo dosadno
A ja si mislim
Kako je nekad bilo drukčije
Dok pjesnici nisu svršavali u svakoj drugoj rimi
Moje ime je Boro
If You get the point Rodyo
U 22 i 15 zaključam kasu
Zatvaram šank
I odoh ja doma
I što se mene tiče
Pjesnici mogu i da piju krv jedni drugima
Ja dnevni utržak spremim pod desnu mi ruku
A lijevom pozdravim
Bok pjesnici!
Čeka me moja Ljubica kući
I kulen me čeka
Bome me čeka

k

Monahov blog

Neven Jovanović
http://filologanoga.blogspot.com

Blog, poput svakog dnevnika, omogućava zavirivanje u nutrinu; blog je dodatno pikantan, jer se to zavirivanje odvija praktički u "stvarnom vremenu", iz dana u dan; jer možemo *komentirati* ono u što zavirujemo; jer onaj kome zavirujemo može odgovoriti na naše komentare... No, to u što zavirujemo ne mora biti nutrina ljudskog bića – može biti i nutrina radionice, laboratorija, skriptorija

Blog. Prve asocijacije: intimni dnevnik – javno dostupan. No, ako je vjerovati internetskoj predaji, blogovi u početku nisu bili dnevnici, već gole zbirke zanimljivih adresa prikupljenih tijekom surfanja, stavljane na Mrežu tako da ih i prijatelji mogu koristiti. To pokazuje i etimologija: blog je skraćeni oblik riječi *weblog*: *log*, a ne *diary*. Više "knjiga službe", "dnevnik rada", nego li "zbirka intimnih zapisa" – premda se eksplozija popularnosti blogova dogodila upravo kad su oni metamorfozirali u "javno dostupne zbirke intimnih zapisa" (i kad je broj "običnih ljudi" koji se koriste Internetom dosegao kritičnu masu, te su se pojavili besplatni blog-servisi poput Bloggera, ali to je druga priča).

Ma koliko bilo blogova-intimnih dnevnika, postoje i oni drugi, "profesionalni": mrežne stranice gdje ljudi vode bilješke o svom profesionalnom životu: "dnevnike rada". Ovdje me zanimaju blogovi ljudi čija je profesija – znanost.

Digitalna humanistika

Nije ih teško naći. Slično prastarom vicu, blogovi su kao WC-papir: nađete jedan, i on vas odvede do drugih. Pustite Google da traži kombinaciju naziva struke koja vas zanima i riječi "blog" (nažalost, najbolje na engleskom), i već ćete nekamo stići.

Velik dio znanstveno-profesionalnih blogova pišu, prilično očekivano, ljudi poput Lawrencea Lessiga (www.lessig.org/blog), pravnika koji istražuje odnos tehnologije i autorskih prava – znanstvenici čije se struke na nekoj točki ukrštaju s informatikom. U mojoj kolekciji blog-adresa najviše takvih pripada tzv. *humanities computing,* ili *digital humanities* – pokušaju humanističkih znanosti da u hodu promišljaju što ljudi i kompjutori rade jedni s drugima, i što bi mogli raditi. No, u istoj kolekciji ima – sukladno mojim interesima – i klasično-filoloških blogova (poput www.stoa.org), i nešto povjesničarskih. Dosta je, također, blogova koji se bave onime čime većina humanističkih znanstvenika zarađuje za život: sveučilišnim obrazovanjem. Ima i blogova koji su *pomagalo* u sveučilišnoj nastavi – poput blogova studenata engleske književnosti koji su slušali predmet *Oral Traditions* u ljetnom semestru 2005., na Sveučilištu u Montani.

Bolje ne dirati

Bez obzira na ovo što govorim, isto to proljeće 2005. američki je *Village Voice* mogao javiti da "akademski blogeri" u SAD-u čine nerazmjerno malen udio u brojci od desetak milijuna odraslih Amerikanaca-blogera; većini akademika blogovi nisu trebali – ili zato što već jesu "javni djelatnici", ili zato što to ne žele biti. Nešto su prašine podigle i dvije kolumne pod pseudonimom Ivan Tribble, objavljene u ljeto i jesen 2005. u *The Chronicle of Higher Education*, s upozorenjem kako vođenje bloga može odmoći diplomiranim studentima i mladim znanstvenicima pri traženju posla na "akademskom tržištu".

"Za blog su potrebni poseban stil, strpljenje, otvorenost prema nestručnjacima", komentirao je jedan profesor novinarstva (Jay Rosen, www.pressthink.org); "to je komunikacija s javnošću, a usprkos svim pričama o javnom angažmanu, malo je akademskih građana koji su na to spremni". Znanstvenici koji se odluče na tu avanturu – bavili se oni kulturalnom analizom punka (www.k-punk.abstractdynamics.org), filozofijom *(josh blog)* ili astrofizikom (skupni blog cosmicvariance.com) – doživljavaju blogove kao javnu tribinu, dobrodošlu priliku da se otvore vrata laboratorija ili kabineta.

Pitanje je, onda – što će nam u tom kabinetu pokazati?

Knjigovodstvo, ventil, novosti

Jedna je mogućnost, kao što je činio onaj pisac u romanu braće Strugacki, računovodstvo: "izradio toliko i toliko stranica"; "napravio n-ti po redu eksperiment"; "dovršio članak x o temi y". Ovo je, dakako, najmanje privlačno, i najmanje individualno. Takvi se radni izvještaji mogu podnositi u bilo kojoj profesiji. Drugi je put – blog kao ispušni ventil (upravo se tako, i samo upola iz zafrkancije, zove jedan blog književnih znanstvenika i kritičara: *The Valve*, www.thevalve.org). Blog kao mjesto za izražavanje nesputano mandarinstvom uobičajenih akademskih žanrova – i za komentiranje birokratskih besmislica, svakodnevnog profesorskog kulučenja, genijalnog sustava vrednovanja znanstvenog "učinka". Ma koliko škakljivi ovakvi zapisi bili (osobito kad ste insajder), ni oni nisu specifikum znanosti: tako možemo tračati bilo koji posao, bilo koje poduzeće i branšu.

Treće, moguće je komentirati aktualna zbivanja u svojoj struci. Kad se Hawkingove ideje o crnim rupama probiju do zadnje stranice novina ili do par minuta tv-dnevnika, publika će potražiti i astrofizičarske blogove; biolozi imaju itekakva potencijala da postanu autoriteti u vrijeme zabrinutosti zbog ptičje gripe; arheolozi će imati što reći povodom otkrića kršćanskih mozaika u Baški na Krku, lingvisti o pravopisnim reformama, a filolozi o Marulićevim bilješkama u jedinom u svijetu sačuvanom prijepisu *Trimalhionove gozbe* iz Petronijeva *Satirikona.* Varijacija je ovakva pristupa – komentiranje *općenito* aktualnih zbivanja *s aspekta* svoje struke: što onaj astrofizičar (kojeg znamo zbog ekspertnog komentara u vezi s Hawkingom) misli o dinosaurima ili kazalištu; je li filozof filozof i kad jede čokoladu?

Introspekcija, javna

Blogovi su znanstvenicima izazov već po tri gornje skupine potencijala; svaki otvara puteve u nešto drugo, nešto mimo onoga uobičajenog "kako se stvari rade"; svaki traži ovladavanje drugačijom retorikom i drugačijim načinom razmišljanja (koliko je oboje i bitno, i teško, vidimo, recimo, po broju hrvatskih znanstvenika – prirodnih, društvenih i humanističkih – koji se usuđuju makar pokušati pisati "popularno" – i po broju onih koji to uspiju). A ako to nije promjena paradigme, onda ne znam što jest.

No, za mene osobno, profesionalni su znanstveni blogovi posebno važni zbog četvrtoga: zbog mogućnosti da pratimo nešto što tek nastaje.

Ma koliko završni znanstveni "proizvod" izgledao autoritativno, ma koliko linija argumentacije bila pravocrtna, ma koliko se rezultati činili nužnima, ma koliko neznatan bio razmak između problema i rješenja – u procesu nastajanja, vjerujte mi, ništa nije bilo tako. Kao što je skok uvis za svjetski rekord rezultat bezbrojnih neuspjelih skokova, bezbrojnih minimalnih pomaka, bezbrojnih uspona i padova (i trčanja, i gimnastike, i zdrave ishrane, i tko zna čega još) – tako je i znanstveni rad, od formuliranja problema do njegova mogućeg rješenja, ishod niza krivih početaka, stranputica i ćorsokaka, napuštenih modela i neiskorištena materijala. Taj proces nastajanja ne naziva se slučajno "inkubacija": sličan je bolesti. Glava zuji od roja amorfnih ideja (uredni niz "hipoteza – eksperiment – rezultat" postoji samo na birokratskom obrascu). U takvom "drugom stanju", možda malo neočekivano, blog – profesionalni dnevnik – postaje važniji autoru nego čitaocima: postaje način samospoznavanja i njegovanja "ja" – ali *profesionalnoga* ja. Postaje, brutalno rečeno, slamka za koju se hvatamo u vrtlogu nepoznanica.

Usto, ni ideje ni otkrića nikad ne dolaze sami; tražeći jednu stvar, nabasamo na stotinu drugih, potencijalno jednako plodonosnih. Neko vrijeme mislimo "napravit ću to... jednog dana"; onda nam postane jasno da možda to i nećemo stići, da je život prekratak. Ideja je jednostavno previše, a nove izguravaju stare: pojave se, naprave nekoliko krugova, i, ako ih ne iskoristimo, puf! nestanu kao mjehur od sapunice.

Hrčkov brlog

Kad sam nešto slično ovome – o blogu kao pomagalu pri znanstvenom radu – spomenuo prijatelju, on je primijetio: "Ali meni je neugodno gledati u tuđe bilješke". Dakako, sav se intimni znanstveni život može odvijati u skrovitosti radnih bilježnica ili, ako hoćete, hard diska; možda je tako i pristojnije (optužba za narcisoidnost već ionako visi svakom blogeru nad glavom).

Što, onda, dobivamo u zamjenu za vrijeme, napor i bezobrazluk uložene u "javno razmišljanje" na blogu?

S jedne strane, vjerujem, činimo koračić ka znanosti koja nije *a priori* konfrontacija, nije traženje tuđih grešaka, opsesivno štopanje rupa u vlastitom tkanju i vlastitom renomeu, i skrivanje zamisli i podataka u vlastiti hrčkov brlog – već kolaboracija: zajednički rad, *zajedničko traženje* (uključujući i ono "gdje ja stadoh – ti ćeš poći"). Zato, mislim, uopće nije slučajno što je među "znanstvenim blogovima" mnogo kolektivnih, "zadružnih" – čak i tamo gdje su znanstvenici tradicionalno "monasi", kao u humanistici.

S druge strane, kad pišemo za čitatelja – ma i zamišljenog – pišemo drugačije nego kad pravimo bilješke; a pisanje na Internetu *automatski* je pisanje za čitatelje, čak i kad nam blog zabilježi manje od stotinu posjeta u tjedan dana. Takav je angažman težak, dakako; oduzima dragocjeno vrijeme, dakako; ali on je i vježba, trening, disciplina. Rad znanstvenika na sebi. Z

Temat priredili Maja Hrgović i Zoran Roško

Kako kupiti slušatelja?

Trpimir Matasović

Uz rizik da nas se optuži za rasizam, ne možemo ne primijetiti da Lang Langovo poimanje zapadne glazbe ostavlja dojam tek naučenosti, a ne umjetniku imanentnog proživljaja

Uz koncert Bečkih simfoničara u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog 6. ožujka 2006. i Komornog zbora Erica Ericsona u Muzeju Mimara 7. ožujka 2006.

Glazbeno je tržište oduvijek funkcioniralo na način da se pojedine glazbenike procjenjivalo po nizu različitih parametara, pri čemu oni čisto umjetnički često nisu bili jedini, pa čak ni presudni. Primjerice, u prošlim je stoljećima tehnički virtuozitet nerijetko bio važniji od umjetničke supstantnosti, a atraktivnosti je glazbenika često bitno pridonosila njegova formalna vezanost uz nekog moćnog plemićkog ili crkvenog, a kasnije i građanskog mecenu. Ništa bitno drukčije nije ni danas, premda je ulogu nekadašnjih mecena preuzela diskografska industrija. Na svjetskom je tržištu glazbenik danas gotovo nitko i ništa bez pregršti CD-a u izdanju neke velike kuće, koja za njega odrađuje i sav posao oko njegove promidžbe. Glazba i glazbovanje danas su tako sve manje umjetnost, a sve više puka roba ili, u nešto boljem slučaju – *brand*. Koliku, pak, marketing može imati prevlast nad umjetnošću dobro pokazuju i dva koncerta koja su u Zagrebu održana dan za danom – najprije nastup Bečkih simfoničara s pijanistom Lang Langom u dvorani Lisinski 6. ožujka, a potom i gostovanje Komornog zbor Erica Ericsona u Muzeju Mimara dan kasnije.

Ploče i potpisi

Bečki simfoničari već u svom imenu nose *brand* grada Beča, te slove kao najbolji bečki orkestar nakon znamenite Bečke filharmonije, koja je na istom mjestu gostovala samo par tjedana ranije. Pridodamo li im i ime Lang Langa, planetarno razvikanog mladog kineskog pijanista, jasno je da je Lisinski bio krcat do posljednjeg mjesta, a oduševljeni je prijem kod publike bio zagarantiran i prije nego što je koncert uopće i počeo. Diskografska industrija također je mogla zadovoljno trljati ruke – Lang Langovi diskovi u pauzi su se koncerta prodavali u velikim količinama, između ostalog i zato što ih je glazbenik na potpisivao na mjestu događaja.

No, što su nam u glazbenom smislu ponudili ugledni gosti? Zapravo, i ne baš mnogo. Posebno to vrijedi za Bečke simfoničare, koji su se u izvedbama Mozartove *25. simfonije* i Schumannove *Prve simfonije* pokazali kao ansambl neujednačenog zvuka i ne osobite tehničke uigranosti. Sudeći prema onome što smo tom prilikom čuli, možemo slobodno, i to čak i bez imalo lokal-patriotizma, zaključiti da, u odnosu na ovaj sastav, čak niti Zagrebačka filharmonije uopće nije loš orkestar. Da stvar bude još i gora, izvedbom je ravnao švicarski dirigent Fabio Luisi, koji je Mozartovom djelu pristupio iz posve anakrone, romantičarske perspektive, dok je u Schumannovoj simfoniji muku mučio da konce složene glazbene strukture spoji u koliko-toliko uvjerljivu cjelinu – nažalost, uglavnom bezuspješno.

U izvedbi su se pak Chopinova *Prvog glasovirskog koncerta* i orkestar i dirigent posve povukli u drugi plan, jer je publiku ionako zanimalo samo kako svira Lang Lang. Nema sumnje, riječ je o nadarenom umjetniku čija je tehnička sprema neupitna. Nije on niti sasvim nemuzikalan – dapače. No, uz rizik da nas se optuži za rasizam, ne možemo ne primijetiti da njegovo poimanje zapadne glazbe ostavlja dojam tek naučenosti, a ne umjetniku imanentnog proživljaja. Sve je tu, doduše, lijepo i uglavnom posve neprovokativno posloženo, uz poprilično dozu slatkastog virtuoziteta, ali ipak nedostaje umjetničke vizije koja bi ovog pijanista izdvajala iz mora glazbenika istog ili sličnog profila. Oni koji izravno ili putem snimki poznaju rane opuse, primjerice, Ive Pogorelića ili Evgenija Kisina, sigurno će se teško složiti s time da je upravo Lang Lang trenutačno jedna od najvećih pijanističkih zvijezda u usponu, kolikogod se marketinški magovi Deutsche Grammophona trudili izgurati upravo tu ideju.

Desetkovani zbor za ploču

Dan kasnije, gostovanje je uglednog Komornog zbora Erica Ericsona u Muzeju Mimara ostalo gotovo posve izvan središta interesa glazbene javnosti. Čak se i inače brojna publika ciklusa *Sfumato* iznenada prorijedila, a niti domaćin, Zbor Hrvatske radiotelevizije, nije bio prisutan na koncertu koji se događao

u njegovom ciklusu – pokusi za koncert koji je dva dana kasnije imao u Lisinskom bili su očito važniji od mogućnosti da se uživo čuje jedan od najboljih svjetskih zborova. Okolnosti ni inače nisu bile previše sretne za goste iz Švedske, s obzirom da se na sam koncert nekoliko članova ansambla otrovalo hranom, pa je tako zbor nastupio u desetkovanom sastavu. Pa ipak, preostali pjevači, predvođeni odličnim mladim nizozemskim dirigentom Peterom Dijkstrom priuštili su relativno malobrojnoj publici uistinu vrhunski glazbeni događaj. Pritom se išlo sve samo ne linijom manjeg otpora – izabrana djela odreda su tvrdi orasi i za izvođače i za publiku, što, međutim, nimalo nije utjecalo na angažman pjevača, ali ni na prijem kod publike.

Moglo se, doduše, proći i bez Bachova moteta *Der Geist hilft unserer Schwachheit auf*, predstavljenog pomalo beskrvno i staromodno, no, ostatkom su se programa švedski glazbenici višestruko iskupili. Posebno je pritom za pohvalu odabir dviju zanimljivih skladbi suvremenih švedskih skladatelja Ingvara Lidholma (*... a riveder le stelle*) i Thomasa Jennefelta (*Claviante brilioso*), pri čemu se (kao i u izvedbi Brittenove *Himne svetoj Ceciliji*) istaknuo i niz odličnih zborskih solista. Koncert je vrhunac doživio izvedbom Schönbergove skladbe *Friede auf den Erden*. Kamen je to spoticanja čak i najboljih zborova, kako zbog nespretnosti hvatanja intonacije u okviru izrazito kromatizirane i prenapregnute proširene tonalitetnosti, tako i zbog određenih tehničkih nespretnosti vokalnog sloga ove partiture. No, ništa se od toga u izvedbi Komornog zbora Erica Ericsona nije moglo čuti. Jer, ne samo da je partitura prezentirana besprijekorno nego su švedski glazbenici predvođeni nizozemskim dirigent uspjeli od nje stvoriti i uzbudljivu, na trenutke i upravo potresnu dramaturšku cjelinu. Cijeli je koncert tako, za razliku od onog večer prije, bio izveden na razini koja bi omogućavala da isti odmah bez problema bude snimljen i na nosač zvuka. Jedini je problem što Komorni zbor Erica Ericssona, za razliku od Lang Langa, nema potpisan ugovor s Deutsche Grammophon Gesellschaft.

Novac naprijed

Trpimir Matasović

Najveće razočaranje *Mozart. Jedna biografija* nudi onima koji će, slijedom naslova, pomisliti da će čitati sveobuhvatan životopis, iz kojeg bi mogli nešto više doznati ne samo o Mozartu nego i o, recimo, njegovoj glazbi

Dorothea Leonhart, *Mozart. Jedna biografija*; prevela Mirta Lijović; Izvori, Zagreb, 2005.

Na ovogodišnjoj 250. obljetnici rođenja Wolfganga Amadeusa Mozarta odlučili su ponešto zaraditi mnogi, pa tako i zagrebačka izdavačka kuća *Izvori*. Mudro otkrivši da na hrvatskom tržištu trenutačno nema niti jedne Mozartove biografije, preveli su upravo jedno takvo djelo. S obzirom na prividnu nedvosmislenost poruke koju odašilje već i sam naslov (*Mozart. Jedna biografija*), očito se išlo *na prvu loptu*, a potencijalnog kupca svakako bi dodatno trebao privući tekst na poleđini, u kojem se, između ostalog, tvrdi da nam je "dobra poznavateljica Mozartova života, Dorothea Leonhart, ponudila ovom biografijom novi uvid u život glazbenog genija, život pun slave i trijumfa, ali i dugova, depresija usamljenosti". Za one sumnjičave glede stručne podloge ove knjige, tu je i napomena koja bi trebala odagnati svaku sumnju u vjerodostojnost, s obzirom na to da se navodi kako je knjiga "rađena na temelju najnovijih istraživanja Mozartove ostavštine", te da autorica "na temelju točno navedenih izvora dolazi do iznenađujućih zaključaka".

Ne sumnjajući u dobronamjernost izdavača, kupac i/ili čitatelj vjerojatno uopće neće osjetiti potrebu provjeriti, za početak, tko je uopće ta Dorothea Leonhart. I možda je tako bolje i po kupca i po izdavača, jer Dorothea Leonhart jednostavno – ne postoji. Naime, riječ je o pseudonimu njemačkog novinara Rudolfa Augsteina, a o tome koliko su uistinu istraživanja na kojima se temelji knjiga "najnovija" dovoljno govori podatak da je njeno prvo izdanje objavljeno u Njemačkoj prije petnaest godina – autorovi su izvori, dakle, još stariji.

Životopis bez pola života

Doduše, ima u ovoj knjizi (odnosno barem njezinu hrvatskom prijevodu) i novijih

– glazba stoj!

podataka. Primjerice, kada se preračunavaju neki financijski iznosi iz Mozartova doba u današnje vrijednost (što je, usput budi rečeno, prilično problematičan postupak), navode se izračuni u eurima koji vrijede za 2004. Zanimljivo. Posebice uzmemo li u obzir da je prvo izdanje knjige objavljeno još u doba kad je Europom još uvelike vladala njemačka marka. Tko je knjigu ažurirao, nije nigdje naznačeno, premda je realno pretpostaviti da to nije učinio sâm autor – on je, naime, preminuo 2002.

Ipak, najveće razočaranje *Mozart. Jedna biografija* nudi onima koji će, slijedom naslova, pomisliti da će čitati sveobuhvatan životopis, iz kojeg bi mogli nešto više doznati ne samo o Mozartu nego i o, recimo, njegovoj glazbi. Naravno, sve bi bilo mnogo poštenije da se zadržao izvorni naslov iz 1991. (*Mozart, ljubav i novac*), no tu je riječ o marketinškom triku ne hrvatskog, nego njemačkog izdavača, koji je naslov promijenio u kasnijim izdanjima. (Je li možda hrvatski nakladnik mogao smisliti rješenje kojim bi se izbjegla rogobatnost prevođenja njemačkog neodređenog člana hrvatskim brojem jedan, drugo je pitanje.) Jer, Augsteina uopće ne zanima Mozartovih prvih dvadeset godina života (dakle, više od pola!), a glazbe se dotiče tek usputno. K tome, i kad nešto više kaže o nekom konkretnom djelu (što je rijetko), čini to ili iz površne romantičarske perspektive (primjerice, tumačeći dvije verzije arije Don Ottavija iz *Don Giovannija* iz perspektive skladateljevih osobnih osjećaja) ili čak zanemarujući najnovija istraživanja na koja se pozivaju njegovi izdavači (*Kyrie u d-molu* smješta tako u doba Mozartovog boravka u Münchenu, premda se danas smatra kako je to djelo vjerojatno skladano tek kasnije, u vrijeme prvog posjeta Pragu). Augsteina, naime, zanima samo jedno – novac. A tu je njegova poanta vrlo jasna – Mozart nije bio siromah, dapače, zarađivao je jako dobro, ali su sve njegove prihode spiskali njegova supruga Constanze i njegova punica Cäcilia Weber.

Žrtva manipulacije ili bezočni lažac?

Pristup je to koji je, naravno, posve legitiman i, u krajnjoj liniji, intrigantan. Naime, njime se temeljito ruše uvriježeni mitovi o Mozartu kao neshvaćenom, od svih zanemarenom umjetniku koji jedva spaja kraj s krajem. Ruši

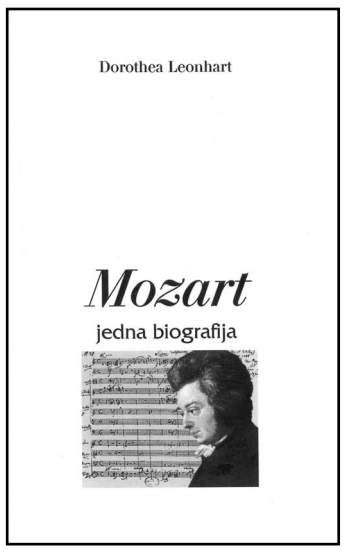

se i idilična slika njegove bračne sreće, a razotkrivaju se i sve manipulacije koje je obitelj Weber radila s Mozartom i oko Mozarta – kako za njegovog života, a još i više nakon njegove smrti. Tako se, recimo, ističe kako je netragom nestao velik dio Mozartove korespondencije koji bi mogao kompromitirati Weberove, a podcrtava se i činjenica da je prvu, vrlo utjecajnu Mozartovu biografiju napisao drugi muž njegove udovice Georg von Nissen – pišući je, naravno, iz njene perspektive. Međutim, Rudolf Augstein tu upada u drugu zamku. Naime, u svojoj biografiji salcburško-bečkog majstora on Mozarta prikazuje kao naivnu i nevinu žrtvu manipulacije ženine obitelji, premda se višekratno navode izvori koji to odmah demantiraju. Jer, nije ni Mozart baš bio nevinašce, što najbolje potvrđuju pisma u kojoj svom ocu i brojnim dužnicima upravo bezočno laže o svom financijskom stanju.

Naposljetku, i takva bi biografija još i bila koliko-toliko prihvatljiva (uostalom, riječ je o vrlo intrigantnom štivu) da hrvatski izdavač nije svom dijelu posla pristupio, blago rečeno, površno. Jer, dok se nenavođenje identiteta pravog autora djela može smatrati previdom, prijevod Mirte Lijović pokazuje kako se izdavanju prišlo po načelu "što brže – to bolje". Da ne bude zabune, nije taj prijevod ni sasvim loš – prevoditeljica očito dobro vlada njemačkim jezikom, a hrvatski je prijevod uglavnom tečan, bez "uglatosti" na koje se inače često nailazi kod slabijih prevodioca s njemačkom. No, taj je prijevod ipak trebalo lektorirati, jer vrvi gramatičkim i pravopisnim greškama, a još i više *tipfelerima*. Nije to ništa što dobar lektor ne bi mogao ispraviti i tako tekst dovesti do sasvim zadovoljavajućeg oblika. Ali, to nitko nije napravio. U knjizi je, doduše, navedeno da je za korekturu odgovorna Jasna Paunović, premda nije jasno što je to ona ovdje "korigirala" – ako uopće i je išta. Šteta. Jer, malo je nedostajalo da *Mozart. Jedna biografija* u svom hrvatskom prijevodu bude ipak sasvim respektabilno izdanje. A ne tek površan prijevod jedne knjige kojoj površnosti ne nedostaje niti u izvorniku.

Boemska rapsodija

Tihomir Ivka

29 je posljednji i najbolji od tri Adamsova albuma iz 2005. Ne lagan za slušanje, zapravo najteži dosad – tmasta je to, ali i genijalna definicija alt. country glazbe, vrlo slična onome što je radio na prvom solo albumu, kad ga se uzdizalo opisima da je svijet napokon dočekao dostojnog nasljednika Grama Parsonsa

Ryan Adams, *29*, Lost Highway/ Aquarius, 2005.

Je li Ryan Adams tek hiperaktivni lunatik kojem trebaju uredničke uzde, ne bi li svoj neosporni talent kanalizirao izbacujući svake dvije godine pomno pripremljen uradak? Ili je jedan od posljednjih Mohikanaca koji ne kalkuliraju, niti žele čuti za riječ kompromis? Van Morrison i Neil Young desetljećima izbacuju albume iz godine u godinu, testiraju živce vodećim ljudima u matičnim diskografskim kućama i živo im se fućka što će o njihovih novih deset pjesama reći kritika, te hoće li novo djelo otići u tristo tisuća ili tri milijuna primjeraka – oni samo prate vlastiti poriv za stvaranjem. Za Adamsa je još prerano reći hoće li po opusu pratiti dva spomenuta velikana moderne glazbe, no pristup je vrlo sličan – samoživ i iskren.

Raspustivši svoj matični bend Whiskeytown na vrhuncu, Adams je od debitanstskog, genijalnog *Heartbreakera* 2000. radio tempom da svake godine ponudi jedan uradak – sve do prošle godine, kad je objavio čak tri. *29* je posljednji i najbolji. Ne lagan za slušanje, zapravo najteži dosad – tmasta je to ali i genijalna definicija alt. country glazbe, vrlo slična onome što je radio na prvom solo albumu, kad ga se uzdizalo opisima da je svijet napokon dočekao dostojnog nasljednika Grama Parsonsa. Ako klasificiramo Parsonsa kao country glazbenika s rock senzibilitetom, onda znamo pobliže što to Ryan Adams u glazbenom smislu izvodi.

Sofisticirano i višeslojno djelo

I to što stvara, stvara nevjerojatnom lakoćom ili, možda, prikladnije rečeno – sklada impulzivno. Nakon drugog solo izleta s *Gold*, turneje i teških osobnih gubitaka (smrt djevojke i neizlječiva bolest majke), Adams je krenuo u New Orleans raditi na novom djelu. Krivo. Kako je sam poslije rekao, to je najgore mjesto za stvaranje: "New Orleans je dobar samo za dvije stvari – opijati se i umrijeti". Ploča se zvala *Love Is Hell*, no u njegovoj kući Lost Highway smatrali su da bi s tako depresivnom, sporom glazbom ubio vlastitu karijeru i odbili je izdati. Bio je izvan sebe, no nedugo nakon "košarice" iz diskografske kuće otišao je s ekipom u studio i za samo jedan vikend skladao i snimio čvršći *Rock'n'Roll*, koji je ukazivao da mu ni osamdesete nisu strane. Račun za studio od pet tisuća dolara platio je karticom na licu mjesta.

Gotovo jednako *ad hoc* nastao je *29*. Adams, stari suradnik Ethan Johns kao producent i glazbenik, te JP Bowersock (poznat po tome što je gitari učio Strokese i bio im neka vrst gurua) zatvorili su se u studio i, kako je precizno navedeno na ovitku, između 2. i 14. kolovoza 2004. snimili i smiksali novi album, koji je iz nekog razloga izašao tek posljednjih dana prošle godine. Manje od dva tjedna za jedno sofisticirano, perfektno izvedeno i višeslojno djelo u današnje je vrijeme presedan, ako izuzmemo White Stripes, koji, figurativno, izađu iz studija s gotovim materijalom prije negoli u njega uđu.

U devet pjesama na *29* samo su dvije bržeg tempa. Uvodna, naslovna, blues je koračnica nervozne atmosfere, u kojoj Adams u ispovjednom tonu rezimira svoje dvadesete na izmaku u velikom gradu, poniranja u svijet u kojem se noću ne spava i pleše sa smrću u društvu alkohola i teških droga. *Strawberry Wine* je suprotnog ugođaja – predivna nježna balada s teškom temom prelaska na tamnu stranu života. Adams svojim falsetom podsjeća na Neila Younga, a kad se pridoda tema, ova bi se pjesma mogla proglasiti pandanom legendarne Youngove *Needle And Damage Done*. S klavirom i tihim metlicama na bubnju u *Nightbirds* otkrivamo po prvi put i jazz senzibilitet.

Naturalistička, springstinovska priča

Središnje mjesto albuma zauzima *Carolina Rain*, jedna od najupečatljivijih melodija uopće u Adamsovom, sad već prilično debelom katalogu. Otpjevana je strasno, južnjačkim akcentom, začinjena pedal steel detaljima, pratnjom mandolina i minijaturama električne gitare JP Bowersocka. Kao da je pred vama Gram Parsons glavom i bradom, a prati ga na gitari Jock Bartley i ostatak Parsonsonovog Fallen Angela, tada oficijelnog pratećeg benda kralja Elvisa. Priča je naturalistička, springstinovska, s puno imena i naziva mjesta. I melankolična također, s temom neostvarene ljubavi i vrletima života. Na kraju, gorko predivna. *Carolina Rain* je točka u kojoj i posljednje zrno sumnje kako Ryan Adams u svojoj hiperaktivnosti gubi na kvaliteti pada u vodu. S ovakvim pjesmama ne treba žaliti što nam ovaj boem s dvadesetim godinama iza sebe ne priušti slatki osjećaj iščekivanja slijedećeg albuma, s obzirom da novi već čuči negdje iza ugla dok se starog nismo ni zasitili. Samo neka štanca. Uostalom, netko je davno kroz pjesmu mudro poručio: "It's better to burn out, than to fade away."

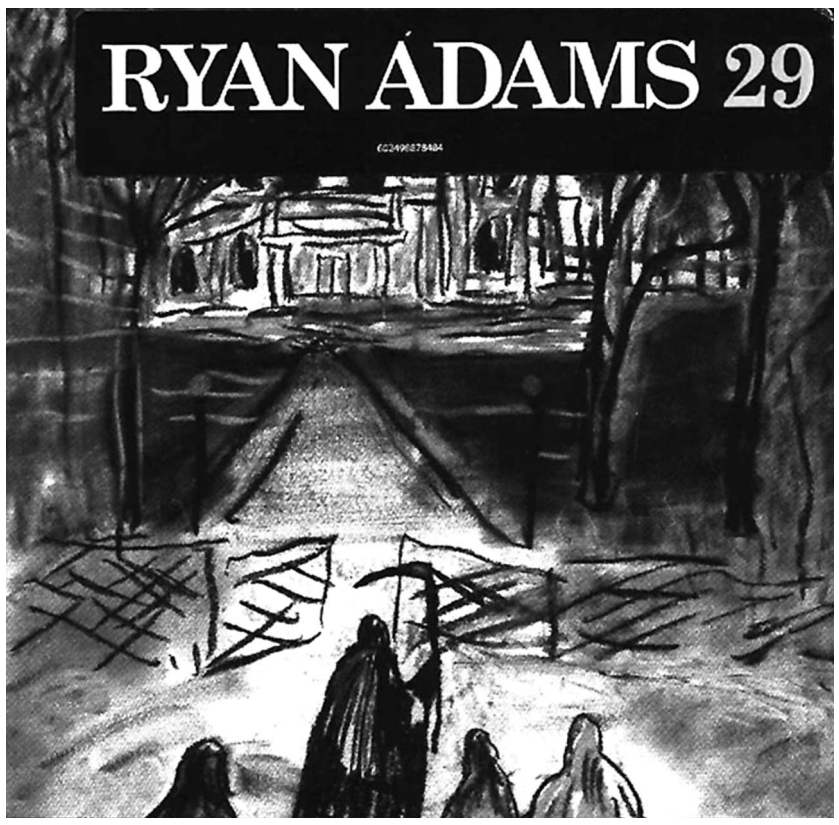

Glumački fokus: Božidar Boban, Jerko Marčić

Nataša Govedić

U glumi koja rastače rampu ima mnogo toga poželjno besramnog i zahtjevno nečuvenog: *to je sram gole kože, ogoljelog života*, bilježi Grotowski 1972. u tekstu *Swieto*

U ovom tekstu želim pisati o dvije vrlo različite glumačke osobnosti i dva različita istraživanja nesigurnosti. Ne želim ih suprotstaviti, nego pokazati da svaki izvedbeni talent vlastitim kazališnim izričajem odabire znatno više od žanra, uloge, redatelja ili ciljane publike

Kritike se već dugo i nepravedno pišu o redateljskom teatru: o adekvatnoj ili neadekvatnoj podjeli uloga, o *konceptima*, dijalogu pisca i redatelja ili performera i aktualne ideologije, o načinu na koji je nečijom "centralnom inteligencijom" usklađen ili rasut čitav niz scenskih mehanizama. Kazalište, međutim, ni izvedbeno ni recepcijski ne trpi tu vrstu hijerarhiziranja. Glumačka izvedba otima se i redateljskoj i kritičarskoj "disciplini". U glumi koja rastače rampu ima mnogo toga poželjno besramnog i zahtjevno nečuvenog: *to je sram gole kože, ogoljelog života*, bilježi Grotowski 1972. u tekstu *Swieto*. Sram je doista suprotan klišeju: u "općem mjestu" izvedbe nitko ništa ne riskira, ali nema ni mogućnosti obostranog preobražavanja izvođača i publike. Taj "neugodni", uznemiravajući, drski, nepredvidljivi prostor preobražavanja često ostaje izvan dosega predstave jer mnogi od nas, kako na pozornici, tako i u gledalištu, preferiraju "mirnu" (akoprem i gorku) rutinu nad "slatkim" (inzulinski šokovitim) adrenalinom istraživanja. No, kad god smo na sigurnom, daleko smo od teatra. U ovom tekstu želim pisati o dvije vrlo različite glumačke osobnosti i dva različita istraživanja nesigurnosti.

Lice koje vapi

Božidar Boban kao gospodin Simić sjedi na pozornici, zagledan u gledalište. Dlanovima steže starinsku kožnu torbu. Nisu mu na raspolaganju ni riječi ni geste ni *znakoviti kontekst* ni glumački partneri. Jedino što ima u prvom prizoru predstave *Skakavci* (redatelja Janusza Kice) jest zagledanost u publiku. Ne znamo što se događa tom čovjeku, ali znamo da je duboko poražen, na isti način na koji je Edip istovremeno živ i *ubijen* kada razabere vlastito rodoslovno, bolje reći rodoskrvno stablo. Božidar Boban glumi čovjeka koji je "nitko i ništa, nikome ništa", kaže autorica Biljana Srbljanović u opisu protagonista. Način na koji sjedi, potpuno mirno, malo pogureno, zgrčeno, s pogledom koji se uvrće prema nutrini, ali kao da je u svakom trenu spreman ustati i nekamo potrčati, pokazuje da nekoga *čeka*; pred nečim je zaustavljen. U njegovom tijelu postoji i poslušnost i "vrebanje" momenta u kojemu će se pokrenuti. Ipak, mirovanje traje i traje. Vremenom doznajemo da čeka akademskog kolegu, kao i da su u torbi koju tako čvrsto drži na koljenima njegove vlastite knjige. U torbi je čitava jedna "karijera", a u sobi pred kojom sjedi upravo se odlučuje hoće li mu biti dodijeljen status akademika (neće, nitko nije podržao kandidaturu). Božidar Boban igra čovjeka koji je cijeli život mirno sjedio i cijeli je svoj radni vijek pristajao na sve što se oko njega događalo. *Znao* je kada osobno krši zakon, znao je veoma dobro i za tuđi kriminal, no mislio je kako nema smisla postavljati granice. On je "gutač žaba" i osoba koja je fizički i psihički propala mrzeći se zbog prešućivanja nepravde. Simićevo je disidentstvo ipak jasno iscrtano na glumačkom licu, kao duboko nezadovoljstvo, kao očaj i kao gađenje, kao žalost i gubitak bilo kakve samosvijesti. Potiskivanje je bilo uzaludno, odnosno disidentstvo je ostalo *vidljivo* usprkos svim pokušajima mimikriranja. U tome je izvrsnost, složenost i ogromna tragička kompetencija Bobanove uloge: Simić, naime, nije samo žrtva niti je tek jedan od ispravno optuženih *licemjera.* Božidar Boban uspijeva odigrati stupor krajnjeg poraza osobe koja se *ipak* još ima snage sramiti onoga što je postao, samim čime, nekim "čudom", ili *mukom* savjesti, počinje njegova unutarnja transformacija. Kada Simićeve obraze dodiruje prijateljski, gotovo dječji poljubac Nadežde (Nataša Dorčić), glumac na trenutak polagano zatvara oči, utonuvši u omamljujuću, za njega uistinu šokantnu, nestvarnu milinu trenutka. Čini se da ga u toj gesti srdačnosti nešto oživljava, otpočinje mogućnost jednog sna, povezanosti koju lik do samog kraja drame somnabulno slijedi, katkad nalikujući na Nadeždina tihog progonitelja. Ali ne samo na neželjenog ljubavnika nego i na nesuđenog oca: jedinu roditeljsku figuru u čitavom komadu koja odabire izravno, brižno intervenirati u život bližnjega i snositi posljedice za istinu koju otkriva. Bobanovo lice je iz prizora u prizor nova paleta koncentracije čijoj se sumornošću barem donekle iskupljuje hinjena ili stvarna ravnodušnost ostalih likova. Njegovo lice budno je i preplavljeno svim onim bolnim emocijama koje ostali protagonisti negiraju, potiskuju, preokreću u bijesna urlanja, surova podbadanja ili u nasilje cinizma. Pred sam kraj komada, kada prelazi u ozareni osmijeh (ništa od glumačkih izbora koje navodim nije sugerirano u tekstu Srbljanovićeve), gospodin Simić ne mijenja "kvalitetu" svoje budnosti, samo mijenja njezin predznak: sada postaje pomiren s vlastitim životom; prihvaća ga na isti način na koji prihvaćamo zelene prste podzemnog klijanja na humcima sahranjenih.

Raskršće

Mladi glumac Jerko Marčić nedavno se predstavio dvjema velikim ulogama: u Kunčevićevoj režiji *Triju sestara* (HNK Zagreb) glumi brata Andrjušu Prozorova, dok u Raguževoj inscenaciji *Shakespearea na EXit* jednoga od trojice ismijavatelja Shakespeareova opusa. U obje je predstave lucidan, uvjerljiv, emocionalno precizan, nijansiran, duhovit, izrazito senzibilan i na neki neobičan način nenametljiv, scenski velikodušan, lišen *poze* glumca te u pozitivnom smislu glumački besraman, neinhibiran, "bezobrazan" (posebno u momentima perceptivnog ismijavanja hrvatskih glumačkih kolega ili redatelja). Ipak, razlika u načinu na koji Marčić igra smušenog, stidljivog, srdačnog, sebičnog i životno uništenog Andreja nasuprot čitavom nizu općih mjesta zabavljaštva u *Shakespeareu na EXit* uistinu je zamašita. I to ne zato što bi se "tragedija" i "komedija" trebale razlikovati po dubini ili intelektualnim dosezima, nego zato što Marčić u Čehovu istražuje kontradikcije i ambivalencije svog lika, dok u EXIT-ovoj predstavi u prvom redu nastoji zabaviti publiku: imitirati i dodatno "učvrstiti" socijalne stereotipe. Pred sobom tako imamo izrazito darovitog glumačkog umjetnika koji može birati između frustracije Kunčevićevom antimodernističkom predstavom (u kojoj briljira) i narcizma EXIT-ove premijere koja je sračunata na onu mjeru vulgarnosti koju glumci postižu puštanjem vjetrova i "strahom" od poljupca u kojemu bi se pred publikom trebala sresti muška i muška usta (uz komentar kako je *tako nešto* bilo moguće za elizabetansko gledateljstvo, ali ne i "ovo naše"), dakle govoriti nam je o dva s razlogom razdvojena glumačka puta ili o dvije teško spojive estetike. U onoj *frustrirajućoj*, glumčev je temeljni kriterij studioznost. Uloga se radi bez obzira na publiku, redatelja, recepcijska očekivanja. Prolazak kroz izvedbu je prolazak kroz vlastitost kako svijesti, tako i savjesti, iz kojih nikada nisu isključene sumnja, nesigurnost i pogreška, ali ni važna mjera autentičnosti. U EXIT-ovoj, pak, ili marketinškoj varijanti, glumac se mora *prodati publici* na isti način na koji joj Marčićev Tit Andronik u predstavi *Shakespeare na EXit* prodaje "set noževa za Osvetu". Gledalište se smije. Je li to uspjeh? Grotowski: *Mnogi ljudi odbijaju povjerovati u svetost glumačke umjetnosti, čak se osjećaju obveznima smiješiti dok nam prodaju zubnu pastu. Ali zašto ih to naknadno čini toliko tužnima? Možda su nešto propustili?* I tako se još jednom vraćamo na Bobanovo lice, na lice čovjeka koji ništa ne prodaje, ništa ne kupuje i ništa ne propušta. Ono je toliko "nenormirano" da u gledateljima izaziva tjeskobu. Nismo spremni na lica koja zrače sav taj "višak" nesreće. No na živo se kazalište ionako nemoguće *naviknuti*; kao što se nemoguće "pripremiti" za lica s kojima privatno razbijamo tabue. Ali moguće se suočiti, *izdržati* pogled čovjeka koji od nas ne traži naklonost, već nešto mnogo, mnogo udaljenije od svakodnevice.

Poštovanje prema poraženima.

I tako se još jednom vraćamo na Bobanovo lice, na lice čovjeka koji ništa ne prodaje, ništa ne kupuje i ništa ne propušta. Ono je toliko "nenormirano" da u gledateljima izaziva tjeskobu. Nismo spremni na lica koja zrače sav taj "višak" pogođenosti. No na kazalište se ionako nemoguće *naviknuti*; kao što se nemoguće "pripremiti" za lica s kojima privatno razbijamo tabue

Sedmorica protiv Tebe ili zaljubljenih kauboja?

Ivana Percl

Vođena aktivističkim erosom, uz rizik da i sama zazvučim pretenciozno, u onome što slijedi osvrnula bih se na dva *usporediva* djela i (ne)uspjeh prenošenja poruka njihovih autora. Mogu li se sedmorica boriti protiv Tebe, a u isto vrijeme voditi bitku i s dvojicom kauboja, protiv kojih je ionako cijeli svijet?

Bilješke uz predstavu *Sedmorica protiv Tebe* Olivera Frljića te film *Brokeback Mountain* Ang Leeja

Što nas to ponekad nagoni u *(ne)moguće misije* uspoređivanja naizgled neusporedivih pojava, događaja ili djela koja se nazivaju umjetničkima? Odgovor bi se moglo potražiti u motivima koji pokreću ideje koje u realizaciji prenose ili pak, u nepoželjnom slučaju, ne prenose određenu poruku. Ključ je dakle na dohvat ruke i može se otkriti već i blažom intuicijom, ako pretencioznost pokušaja prenošenja poruke ne zamagli samu poruku. Vođena aktivističkim erosom, uz rizik da i sama zazvučim pretenciozno, u onome što slijedi osvrnula bih se na dva *usporediva* djela i (ne)uspjeh prenošenja poruka njihovih autora.

Mogu li se sedmorica boriti protiv Tebe, a u isto vrijeme voditi bitku i s dvojicom kauboja, protiv kojih je ionako cijeli svijet?

Na obje predstave sjedila sam u zadnjem redu, u mraku i tišini, i čekala. Na obje predstave došla sam relativno (ne)informirana, dovoljno da im se prepustim i iskusim ih "neposredno". Određene predrasude su, naravno, uvijek uključene, to ne treba skrivati. Možda je – pitam samu sebe – forma ovih dviju predstava utjecala na formiranje mojih dijametralno suprotnih emocija i stavova? No, u svakom slučaju, emocije su i kod jedne i kod druge bile intenzivne, bilo da se radilo o šoku i nevjerici, prihvaćanju i odbijanju ili o ambivalentnosti i mirenju sa situacijom.

Sedmorica protiv sedam (tj. osam)

Predstava *Sedmorica protiv Tebe*, nakon uvodnih, smirujućih, koliko i ironično kontekstualiziranih tonova Antonyjeve pjesme *Hope There's Someone*, počela je sugestivnim, imperativnim, gotovo nasilnim pokušajem dijaloga glavne glumice s publikom, repetitivnim dominantnim i zastrašujućim ali *besciljnim* pitanjem: *Can you feel it?*. Ne znam koliko je to trajalo, koliko je puta glumica ponovila to pitanje. Čekalo se *da radnja krene*. Znalo se da redatelj hotimice sugerira njezin "zastoj". Gledajući glumicu razmišljala sam kako je važna energija komunikacije; s jedne strane, u kontekstu prenošenja poruke, a s druge strane, u želji za povratnom informacijom. Svaki imperativ izaziva prvenstveno negativan efekt – odbijanje, a potom i smanjenu zainteresiranost za predmet zahtjeva.

Žene na sceni, njih sedam – u stvari, 7+1 – izazivale su tjeskobu tako ugurane u uvijek nezahvalan odnos moći i nemoći. Iako je predstava, udaljavajući se od Eshilova predloška, imala namjeru propitati *mogućnost suspendiranja onih praksi koje konstituiraju političku svakodnevicu, njome normiranu komunikaciju i njezino simplificirano moraliziranje*, meni se postavilo jednostavno, ali za koncept predstave važno pitanje: zašto su (opet) žene na sceni izazovno obučene, zašto su uopće tako obučene i zašto kombinacija tih kvazi-izazovnih polukombinezona naglašeno ugrožava tijela i egzistenciju likova? Vjerojatno u svrhu prenošenja neke poruke. Ali izostanak manje ili više eksplicitne kritike ponukao me da pomislim: ne, dosta je toga, teško ću se s time pomiriti! I dok glavna glumica dramatično izgovara tekst, urlajući komunicira s golišavom sedmorkom, uspostavlja vlast i autoritet – gle čuda! – njih sedam erotiziranih vojnikinja (poput *Laibachovih back*-vokala) poslušno se baca na posao, *pravi ženski* posao, te peru i lašte po pozornici. Kako bi poslušnice zadovoljile autoritet vođe (iliti voditeljice), pribjegavaju rodno ispravnim ulogama, ide prema očitim spolno pripadajućim funkcijama. Rodno normirano, seksualno uzbudljivo…

Kako se isprepliću priče, tako žene sve više *muški* odrađuju uloge, testosteron im se pojačano luči ili barem sve skupa tako izgleda. Dobronamjerno gledajući, autorova bi se namjera mogla, iako u tragovima, shvatiti kao kritika *muškocentrične militarizacije* nasuprot *ženskoj mirovnoj politici*. No, ono što redatelj kao autor ne uviđa (ili barem to ne pokazuje) jest činjenica da bi takva kritika trebala ciljati na *radikalnu promjenu sustava*, a ne na ironiziranje putem puke zamjene uloga spolova. Niti su žene miroljubivije od muškaraca, niti su muškarci manje miroljubivi od žena, niti je u tom slučaju kombinatorika uopće bitna. Bitan je patrijarhalni model kao takav, pa i njegov militantni segment koji je u ovom slučaju opet stereotipno prikazan. U predstavi su, nažalost, svjesno ili nesvjesno, žene opet postavljene kao objekti provođenja nečijih tuđih ideala, daleko od bilo kakva propitivanja modela koji onemogućuje ravnopravnost. Ne želeći imputirati autoru sljepilo za te probleme, moram reći da se notu takve kritike ipak nije moglo zapaziti. Ali, još i više od toga, na koncu je ostao dojam nejasne poante, isprazne (re)interpretacije, dojam da je autor predstave imao namjeru da puno toga kaže, iako je na kraju ostala samo stereotipna magla… U knjižici predstave piše: *Kroz problem identiteta kao pretpostavke za elaboriranje i realiziranje političkog interesa ova predstava ulazi i u polje kazališne reprezentacije i njezinog kompleksnog odnosa spram političke reprezentacije*... Nakon predstave ovo zvuči kao zavodljiva pretencioznost, koja možda ne govori ništa o samoj ideji, ali svakako govori o njezinoj realizaciji.

Iz aktivističke perspektive (napominjem da ovdje govorim kao aktivistica, a ne kao teatrologinja!), čini mi se da je ključ umjetničkog djela povezivanje sadržaja i izvedbe s društvenim pitanjima, efekt izvedenog u društvenom kontekstu. Proces kroz koji prolazi ideja od svoga začetka do realizacije teatrološko je pitanje, ali rezultat također ne smije biti zanemaren. Na nesreću, čini mi se da se predstava *Sedmorica protiv Tebe* zaplela u mrežu pretencioznosti, s krajnje *anti-motivirajućim* rezultatom, za razliku od jednog *holivudskog* djela koje, iako također tematski vrlo zahtjevno, svojom jednostavnošću pokreće mnogo toga.

Dvojica protiv svih

Priču o dvojici kauboja, tamo nekih šezdesetih godina prošlog stoljeća, krenula sam pogledati jedne ugodne večeri, noseći sa sobom veliku skepsu, ambivalentna očekivanja, pa i predrasude. Bojala sam se holivudskog filma o ljubavi dvojice muškaraca, progovaranja o (ne)heteronormativnim odnosima u području visokoprofitne industrije koja teško krši ustaljene konvencije. Napeta, u očekivanju *trulih stereotipa*, bila sam spremna na razočaranje. Ali…

Radnja filma krenula je spontano, ritam i ton glazbe pretakali su se i u slike, priča se bezbolno uhodavala. Odmah mogu reći: jedna od nekoliko najljepše opisanih ljubavnih priča ikad. Glavni likovi pojavljuju se u neveselim životnim okolnostima, svaki iz svojih razloga bježi u loše plaćeni posao, u kojem je od sukobljavanja s vremenskim (ne)prilikama daleko važnije sukobljavanje s vlastitim demonima iz prošlosti u predstojećoj civilizacijskoj osami. Prepušteni razmišljanjima o životu koji nisu sami birali, međusobnom upoznavanju i dugim razgovorima u mačističkom alkoholnom obrascu *overdosea*, ta dvojica muškaraca, dotad neznanaca, polako isprepliću svoje živote, daleko od heteronormativnih pogleda, te otkrivaju spontanost zabranjenih modela komunikacije i bliskost koja im je cijeli život bila omeđena birtijskim zidovima između kojih je sve osim pijanih prepričavanja muško-ženskih ljubavnih zgoda i uspjeha na rodeu bilo zabranjeno. Ennis i Jack polako otvaraju vrata svijeta neposrednosti, polako se prepuštaju potpunoj iskrenosti koja je dozvoljena i može se provoditi samo duboko u šumi ili na proplanku daleke planine Brokeback. Njihova usamljenost i zatvorenost slomljena je dijelom i pokretačkom snagom pejzaža na kojima bismo svi zasigurno otkrili neki skriveni dio sebe. Događa im se ljubav: toliko nepoželjna i neostvariva s obzirom na kontekst, ali toliko izvorna i stvarna… Prvi, iskreni i ničim osim njima dvojicom obilježeni impulsi pretvaraju se polako u borbu s vjetrenjačama homofobije i autohomofobije. Sigurnom rukom scenaristička-redateljske ekipe, cijeli proces ove transgresije prikazan je fantastično, na način koji, s utopističkim očekivanjima, predstavlja podlogu za vjerovanje u mogućnost destereotipizacije iznošenja *kontroverznih tematika*. Tim više što je ovaj rezultat dosegnut u Hollywoodu. *Za mene u* Planini Brokeback *nema ništa neobično niti kontroverzno, to je samo običan ljubavni film*, kaže redatelj Ang Lee.

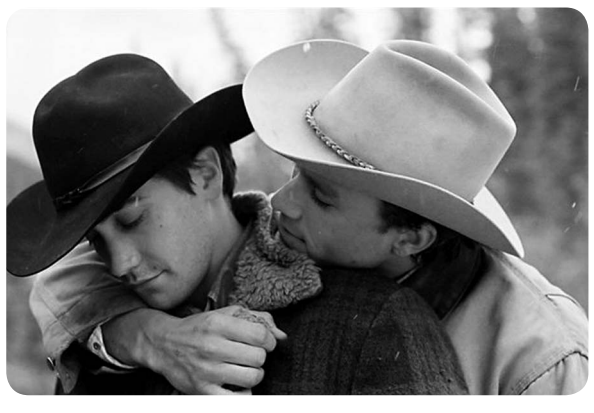

Leejevo djelo, temeljeno na priči E. A. Proulx, nuka gledatelja/icu da istraži i *drugu stranu* autorove ideje i pokretačke snage, odakle izvire, čemu teži… Leejevo djelo senzibiliziranima danima ne da mira, na javi i u snovima u kojima se pojavljuju sekvence viđenoga. Bez ikakve sumnje, mogu reći da je film *Brokeback Mountain* ispunio svrhu, nadajući se da se to ne odnosi samo na zahtjevnu, *aktivističku* publiku, na one koji se svakodnevno bori s vjetrenjačama. Naravno, nakon odgledanog filma, ostaje pitanje mijenja li se društvo, je li se od šezdesetih do danas išta promijenilo i hoće li ovaj film išta promijeniti. Priča o *zabranjenoj ljubavi* od prije pola stoljeća postavlja pitanja i o patrijarhalnom i mačističkom modelu danas.

Dvojica protiv sedam (tj. osam)

Dvojica junaka filma *Brokeback Mountain* izolirana u divljini, ali suprotstavljena cijelom svijetu, mnogo jasnije govore o bitnim stvarima nego onih sedam ili osam koji, usred kaotičnih zbivanja, pokušavaju reći nešto o tom kaosu. Ono zbog čega filma *Brokeback Mountain* maestralno uspijeva u svojoj nakani jest iskrenost u prilaženju temi, jednostavnost osnovne misli, ideje, poruke, osjećaji koji su nam svima kao ljudima bliski: želja za ispunjenošću, želja za davanjem i primanjem ljubavi, sloboda koju nam u biti nitko ne može oduzeti ako si je ne oduzmemo sami. S druge strane, veličina ambicije kod predstave *Sedmorica protiv Tebe* kao da je učinila nejasnom intenciju autora, srž ideje koja je u početku možda i bila dobra. *Sedmorica protiv Tebe* i *Brokeback Mountain*, dva naizgled dijametralno suprotna djela, tako se susreću u zajedničkom horizontu, a njihove zajedničke komponente, na koje sam nastojala ukazati, vrijedne su razmatranja. *Ljudski, suviše ljudski* elementi u jednom su djelu nepravedno i nespretno, a u drugom briljantno prikazani i iscrpljeni. Govoreći o ovom drugom, treba reći: odigrani su usprkos vječito lošim holivudskim klimatskim uvjetima, koji lako mogu utjecati i na ideju i na kvalitetu djela.

Krešo Mustać

Umjetnost narodu ili prilozi opstanku vrste

Suzana Marjanić

S riječkim performerom razgovaramo o njegovu povratku na performersku scenu nakon petnaest godina samovoljnoga umjetničkoga ukinuća, o reakcijama i zabranama njegovih performansa osamdesetih godina, ekološkom aktivizmu i socijalnim performansima za najugroženije, o povratničkom performansu Trčanje kroz vrijeme (1963.-1985.-1989.-2004.), riječkom Valu…

Prije svega, što vas je potaklo na izražavanje performansom, konkretno na vaš prvi performans* Poslije mraka *(1986.), i kakvo je vaše shvaćanje performansa?

– Kako sam nekoliko godina pisao poeziju i opijao se Charlesom Baudelaireom i Edgarom Allanom Poeom, 1985. nametnula se ideja da svoju poeziju izvadim iz ladice. Istovremeno bio sam svjestan da poezija kod publike ne stoji dobro, uostalom kao ni danas, pa sam iz nužde osmislio multimedijalno predstavljanje svojih stihova kako bih zaintrigirao što veći broj posjetitelja na mojem prvom predstavljanju javnosti u Palachu. Snimio sam videorad koji predstavlja mene u trenucima nastajanja pjesama, a i stihove sam izrecitirao uz glazbenu pratnju u studiju Radio Rijeke te snimio na traku. Cjelokupno predstavljanje nazvao sam *Lavež psa*, a ja sam, za vrijeme emitiranja video i audiorada, sjedio za stolom i gledao u publiku koja je došla u zavidnom broju. Nakon toga, moje pjesme uvrštene su u prvu knjigu Biblioteke Val – *Riječki krug redom*, urednika i pokretača Mladena Urema. Prvo predstavljanje poezije javnosti bilo je ujedno i zadnje, a nakon mene krajem osamdesetih na identičan je način svoje predstavljanje poezije počeo Igor Večerina. Početkom 1986. došao mi je u ruke beogradski *Moment, časopis za vizuelne medije* u kojem je Ješa Denegri intervjuirao Marinu Abramović i Ulaya, i to je bio inicijalni intervju koji me doveo do Josepha Beuysa, Tomislava Gotovca, Željka Jermana, Vlaste Delimar, kao i niza drugih umjetnika koji su se izražavali performansom. Shvatio sam da je performans način mojeg izražavanja i oslobađanja. *Lavež psa* na neki način bio je moj prvi performans. Sama ideja za prvi "pravi" performans *Poslije mraka* došla je u snu; sanjao sam snažan potres u uvali Martinšćica kraj Rijeke na prostoru brodogradilišta "Viktor Lenac". U zastrašujućim slikama potresa vidio sam brusilice, iskre koje nastaju brušenjem metala te ljude koji su pomagali spasiti živote jedan drugome. Probudio sam se užasnut snom koji sam netom odsanjao, i nekoliko trenutaka kasnije znao sam da će moj prvi performans imati u sebi slike koje sam vidio u snu. Ime *Poslije mraka* nametnulo se logičnim slijedom. Zanimljivo je da je Krešimir Dolenčić, slučajno ili ne, 2004. režirajući dodjelu diskografske nagrade "Porin", koristio brusilicu na isti način kao i ja u performansu *Poslije mraka*.

Performans je oblik akcijske umjetnosti, prošireni medij koji omogućava da sve što radiš ima neko puno značenje. Performans ukida granice između života i umjetnosti, a performer je umjetnik koji jednostavno bivstvuje i djeluje, ne preko objekata – slika, skulptura nego preko vlastite energije. Joseph Beuys je rekao: "Svaki je čovjek umjetnik" (normalno, ne smijemo ga doslovno tumačiti). Mojim sljedećim performansom, koji ću izvesti 24. ožujka u Galeriji O.K. MMC-a, odajem poštovanje tom velikom umjetniku. Performans se zove *Joseph Beuys 1921.–1986. –2006. Rekonstrukcija Krešo Mustać*, gdje prve dvije godine znače rođenje i smrt Beuysa, a treća je moja današnja rekonstrukcija djela i lika Josepha Beuysa.

Striptiz i samoukinuće

Krajem 1989. svojevoljno prestajete s javnim umjetničkim djelovanjem. Što je utjecalo na navedeno samoukinuće, kao i na to da se nakon petnaest godina samovoljne umjetničke "neaktivnosti" aktivirate performansom* Trčanje kroz vrijeme *(1963.-1985.-1989.-2004.) u neformalnom dijelu FONE 2004.?

– Posljednji performans iz tog razdoblja – *Striptiz* izveo sam 30. prosinca 1989. Na samoukinuće mog javnog umjetničkog djelovanja u velikoj mjeri utjecala su politička previranja i nagovještaj ratnih zbivanja na našem prostoru, a jednim manjim dijelom i privatne i egzistencijalne okolnosti. Uostalom, to je bilo vrijeme kad se puška držala u ruci i branilo ognjište, u čemu sam i osobno dao doprinos. Godine 1991. postao sam otac, te sam se posvetio mojoj Anji koja je sada učenica 1. razreda jezične gimnazije. Imati dijete najveći je izazov u životu; svaki dan se mijenja i napreduje, a roditelj se treba prilagođavati tim mjerilima.

Damir Čargonja-Čarli, direktor i vlasnik MMC-a, po Branku Cerovcu poduzeća u kulturi, odigrao je ključnu ulogu u mojem povratku na umjetničku scenu. Pri jednom slučajnom susretu na riječkom Korzu Krešo Kovačiček, voditelj i kustos Galerije O.K., pozvao me na sudjelovanje na neformalnom dijelu FONE 2004. pod nazivom "Riječki angažman". Čarli kao vješt govornik uspio je u naumu da me ponovo aktivira. Također, veliku ulogu imao je cjelokupni rad MMC-a Palach pod Čarlijevim vodstvom i njegovo nastojanje da kontinuirano predstavlja riječkoj kulturnoj javnosti, kako već etablirane tako i alternativne likovne umjetnike kojima su institucionalne galerije zatvorene. Dogovorili smo se da izvedem novi performans, a kako je "Riječki angažman" predstavljao umjetnike i radove riječkih osamdesetih, nametnula mi se ideja za performans *Trčanje kroz vrijeme (1963.-1985.-1989.-2004.)*, kojim je 12. lipnja 2004. počeo neformalni dio Festivala nove umjetnosti – FONA 04., a ujedno i moje ponovno umjetničko aktiviranje. Nakon *Trčanja kroz vrijeme* do danas sam izveo performanse *Malus/jabuka*, *Solanum tuberosum/krumpir*, *Snovi* i *Insomnia/nesanica*, a za izvođenje imam u pripremi još nekoliko radova. Performans *Trčanje kroz vrijeme* izveo sam i na otvorenju izložbe "Nova riječka scena" u Umjetničkoj galeriji Dubrovnik 5. studenoga 2005. u organizaciji Muzeja moderne i suvremene umjetnosti Rijeka, a na poziv višeg kustosa MMSU-a, profesora filozofije i povijesti umjetnosti Branka Cerovca, ujedno i pisca predgovora katalogu *Trčanje kroz vrijeme* u izdanju MMC-a i Galerije O.K..

Kod performansa *Solanum tuberosum* socijalno najugroženiji, dakle penzioneri, bez ustručavanja punili su vrećice krumpirom, a krumpir je nestao u manje od sata. To samo dokazuje da, kad je riječ o osnovnoj biološkoj potrebi za preživljavanjem, nelagoda i stid nestaju

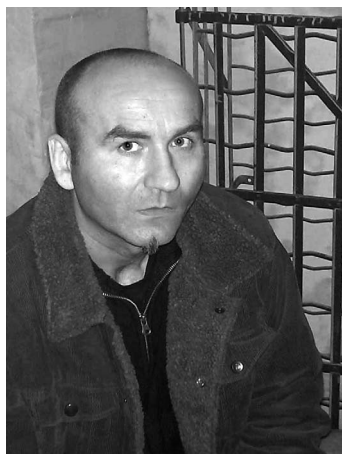

Zabrana *Zone sumraka*

Kao što navodite u spomenutom katalogu, performans* Zona sumraka *(1987.) pokušali ste nakon Čakovca izvesti i u Rijeci, ali je odlukom ondašnje vlasti izvedba spriječena. Kakve su bile reakcije slučajnih prolaznika u Čakovcu na vas kao performera kada ste nepomično ležali u mrtvačkom sanduku dva sata na Trgu i koja je obrazloženja zabrane navela gradska vlast u Rijeci?

– U Čakovcu se održavao festival alternativnih kazališnih grupa s područja Hrvatske, a kako sam u to vrijeme performanse često izvodio na raznim kazališnim festivalima, bio sam pozvan da i tom prilikom izvedem performans. Reakcije slučajnih prolaznika, "običnih" ljudi, bile su različite. Atmosfera na trgu oko mene je bila morbidna, kao i sam performans; ljudi su plakali, komentirali kako se *to* – da umru i njima može desiti, a neće imati ni za sprovod; neki su ostavljali i novac kao pomoć za sprovod. Odavali su počast mirnim i tihim zaustavljanjem ispred odra.

Zonu sumraka namjeravao sam izvesti i na Gradini Trsat u Rijeci, ali, nažalost, u tome me spriječila ondašnja politička elita s obrazloženjem da svojim činom aludiram na propast socijalističkog uređenja i tadašnje države Jugoslavije, te kao takav, rad nije za javno izvođenje. Išlo se tako daleko da su upozorili direktora komunalnog društva Kozala, koje upravlja grobljem, da će dobiti otkaz ako mi ustupi mrtvački sanduk na korištenje.

Vaši prvi performansi aludiraju na stanje mraka. Naime, riječ je o spomenutom performansu* Zona sumraka *i performansu* Poslije mraka, *koji ste izveli, primjerice, i na 27. SKAH-u u Filip Jakovu 1987. Kako su kazališni krugovi doživjeli navedeni performans "buke i destrukcije"?

– Moji su performansi društveno angažirani, a tadašnje društveno uređenje bilo je doista mračno i destruktivno. Stručna komisija 27. SKAH-a Filip Jakov 1987., koju su činili Dalibor Foretić, Anatolij Kudrjavcev i Miro Gavran, odabrala je, prema preporuci Borislava Ostojića, novinara i književnika iz Rijeke, moj performans *Poslije mraka* za izvođenje u informativnom dijelu susreta. Kako se susret održavao četiri dana, a moj nastup se desio drugog dana, ostatak susreta protekao je u sjeni mog performansa. Postavljala su se pitanja je li *to* kazališni čin. Na okruglim stolovima vodile su se žučne polemike za i protiv. Na kraju je prihvaćen zaključak teatrologinje Sanje Nikčević kako *Poslije maraka* nije predstava već slika.

***Kako je izgledala riječka performerska scena osamdesetih? Primjerice, jedan članak objavljen u* Valu *(20. siječnja 1989.) nosi naslov* Krešo Mustać, jedini riječki performancer.**

– Rijeka osamdesetih prošlog stoljeća nije imala performersku scenu; doista, bio sam jedini u gradu angažiran kroz izričaj performansa. Mogu reći da sam imao i svoju publiku koja me pratila, i to u velikom broju, a moj rad je bio i valoriziran na mnogobrojnim festivalima na koje sam bio pozivan širom tadašnje države. Rijeka je tada bila grad rocka. Slobodno mogu reći da sam utjecao na lagano buđenje riječkih rokera da počinju osmišljavati svoje nastupe izvan klasičnog

rock-koncerta. Najdalje su otišle *Strukturne ptice*, koje su činile, između ostalih, i članovi grupe *Let 3*, kad su 1987. u Opatiji izveli happening *Krug*. Nažalost, ubrzo su nestali sa scene. Nešto kasnije svoj glazbeni i pjesnički izričaj kroz performans prezentirala je Marija Štrajh.

Ekološka agitacija: 90 kilometara pješice

Ekološki aktivizam počinjete performansom* Romeo i Julija *1987., u kojemu ste uvrstili dijapozitive s motivima zagađene prirode. Kako procjenjujete ekološku svijest svojih sugrađana danas u odnosu na navedenu godinu? Ujedno, u navedenom performansu sudjelovala je i striptizeta; naime, završetak performansa određen je završetkom njezina striptiza. U kakvom se simboličkom kontekstu nalazi njezino razodijevanje u odnosu na vas koji se nalazite u položaju/ulozi obješenoga čovjeka?

– Ekološki aktivizam tada su dirigirali razni "komiteti", a sve kako bi se zadovoljile forme, a ekologija je bila najmanje bitna. Danas ekološke udruge, zaista, u prvi plan stavljaju brigu za očuvanjem okoliša, a što je i najbitnije, te uspijevaju zaustaviti i projekte kao što je *Družba Adria*, s obzirom na to da su svjesne kako bez čiste i zdrave okoline ni čovjek ne može opstati. *Romeo i Julija* doista je imao ekološke komponente u sebi, a striptizeta je predstavljala kroz nago žensko tijelo ljepotu koja nas okružuje, a mi je uništavamo. Dijapozitivi s motivima zagađene prirode jasno su pokazivali kamo nas vodi nedostatak svijesti za očuvanjem okoliša, a moj čin vješanja simbolizirao je moje neslaganje s takvim svijetom oko mene. Pritom, *Romeo i Julija* bio je i ljubavni performans.

Svoj pretposljednji performans* Adriana *iz 1989., a prije spomenutoga vašega performerskoga samoukinuća, koncipirali ste kao ekološku agitaciju/aktivizam. Naime, performans ste počeli u Budvi na Trgu pjesnika sjedenjem za sklopivim stolom, razgovorom s građanima i agitacijom protiv zagađenja Jadrana te skupljanjem potpisa za ekološku peticiju. Agitaciju ste nastavili u Kotoru, Herceg-Novom i Dubrovniku, a udaljenost od 90 kilometara prešli ste pješice. Kakve su bile reakcije i zbog čega niste uspjeli ostvariti cjelokupnu akciju kojom ste namjeravali propješačiti cijelu obalu?

– Reakcije su bile pozitivne; građani, a i turisti, podržavali su moja nastojanja da skrenem pozornost na potrebu da ekološki mislimo i posvetimo veću brigu zaštiti Jadrana kao i cijele čovjekove okoline. Krajnji cilj je bio podizanje razine ekološke svijesti kod građana, ali i poticanje konkretnog djelovanja onih društvenih institucija koje su izravno odgovorne za očuvanje i oplemenjivanje čovjekove okoline. Imao sam i veliku podršku medija koji su opširno pratili moju akciju. U namjeri da propješačim cijelu obalu, ponovo su me zaustavili politički moćnici koji su tada bili zaokupljeni planiranjem budućih krvavih događanja, te im nikakva javna događanja druge vrste nisu išla u prilog. Prekid akcije i politička previranja utjecala su na moje samoukinuće, i već sam tada predosjećao što će se dogoditi nekoliko mjeseci kasnije.

Performerska Nova godina

Osobno sam oduševljena vašim performansom* Nova godina na Korzu, *u okviru kojega ste sjedili na stolcu, nepomično i nezainteresirano za događanje oko sebe, u noći na prijelazu Stare u Novu godinu od 22 sata 31. prosinca 1987. do 1 sat 1. siječnja 1988. na Korzu. U katalogu navodite kako su reakcije bile različite – od pogrda do donošenja šampanjca i kolača. Možete li se prisjetiti nekih konkretnih intervencija?

– Radio Rijeka kroz svoj novogodišnji maraton moj je performans preko etera približio građanima, te su jako dobro bili upoznati s događanjem na Korzu. Snažan dojam na mene je ostavio jedan stariji gospodin iz Delnica, koji se u novogodišnjoj noći posvađao sa suprugom, i čuvši na Radio Rijeci za moj performans, došao je u Rijeku, i uz mnoge druge Riječane, koji su pristizali na Korzo, ispratio moj nastup do kraja. To je bilo prvo spontano javno okupljanje građana Rijeke u novogodišnjoj noći u Rijeci. Već sljedeće godine na prijedlog tadašnjeg predsjednika zajednica općina Rijeka Željka Lužavca organizirao se javni doček Nove godine na riječkom Korzu, i to traje i danas.

Povratničkim performansom* Trčanje kroz vrijeme *(1963.-1985.-1989.-2004.) ponovo upozoravate na ekološku problematiku. Naime, u spomenutom katalogu ističete sljedeće: "(…) ako nastavimo eksploatirati svijet ovako kako to već dugo činimo, uskoro ćemo nestati kao dinosauri". Međutim, nije li riječ o pomalo antropocentričnom ekologizmu? Naime, ne upozoravate kako su brojne životinjske i biljne vrste već nestale zbog našeg specističkog odnosa prema drugim vrstama. Ipak, u intervjuu objavljenom u* Valu *7. studenoga 1986. (broj 219) u povodu vašeg "ljubavnoga" performansa* Poslije mraka *navodite kako svijet "može sasvim dobro opstati i bez umjetnosti, ali još bolje može opstati i bez čovjeka".

Radio Rijeka kroz svoj novogodišnji maraton moj je performans preko etera približio građanima, te su jako dobro bili upoznati s događanjem na Korzu. Snažan dojam na mene je ostavio stariji gospodin iz Delnica, koji se u novogodišnjoj noći posvađao sa suprugom, i čuvši na Radio Rijeci za moj performans, došao je u Rijeku, i uz mnoge druge Riječane, koji su pristizali na Korzo, ispratio moj nastup do kraja

– Ne mislim da je riječ o antropocentričnom ekologizmu, kako navodite, jer promjenom u nama samima, a zatim promjenom prema okolini koja nas okružuje, zajedničkim snagama poboljšavamo naše životne uvjete, ali istovremeno poboljšavamo i uvjete životinjskim i biljnim vrstama. Zemlja/svijet, životinjske i biljne vrste svakako mogu opstati bez čovjeka, ali čovjek ne može opstati bez Zemlje, životinja i biljaka. Bez obzira na inteligenciju, razum i tehnologiju, čovjek je u većoj opasnosti da nestane od životinjskih i biljnih vrsta.

Performans za najugroženije

U okviru ciklusa performansa* Prehrambeni i neprehrambeni proizvodi *u performansu* Solanum tuberosum *2004., kao drugom performansu iz tog ciklusa, na Korzo ste dopremili 250 kilograma krumpira. Naime, svaki prolaznik, namjernik od vas je mogao dobiti vrećicu, napuniti je krumpirom i odnijeti kući. Koliko su socijalno najugroženiji bili zainteresirani za jestivu instalaciju navedenoga performansa i koliko ste uspjeli poništiti moguću situaciju nelagode, stida?

– Kako suvremene umjetničke ideje mogu riješiti globalne probleme – glad, siromaštvo, bolesti… i može li se umjetnost približiti narodu, postati životna, a ne elitistička? To su pitanja koja su me vodila kod osmišljavanja ciklusa performansa *Prehrambeni i neprehrambeni proizvodi*. Kod performansa *Solanum tuberosum* socijalno najugroženiji, dakle penzioneri, bez ustručavanja punili su vrećice krumpirom, a krumpir je nestao u manje od sat vremena. To samo dokazuje da – kad je riječ o osnovnoj biološkoj potrebi za preživljavanjem – nelagoda i stid nestaju.

Kao jednu od sljedećih akcija u okviru ciklusa performansa* Prehrambeni i neprehrambeni proizvodi, *koliko mi je poznato, namjeravate dijeliti svježe piliće (usp.* Novi list, *21. rujna 2004.). Koliko je navedena socijalna gesta prikladna, s obzirom na to da je ipak riječ o životinjama kojima smo namijenili samo nemilosrdnu, nehumanu industriju klanja?

– Nemojmo biti dvolični, čovjek je svejed od postanka ljudskog roda, a da bi mogao preživjeti – treba hranu. Da skratim, iz toga proizlazi da imamo mesnu industriju. A pitanje je koliko puta mjesečno penzioneri i nezaposleni (a što je jadno, i neki zaposleni) imaju mogućnost jesti bjelančevine koje nisu jaja. Ljudima treba kruha i igara. Drugo je pitanje kako se odnosimo prema životinjama na farmama ili životinjama općenito. Zar životinje ne ubijaju jedna drugu radi opstanka (jači ubijaju slabije) na čemu se temelji cijela prirodna ravnoteža. Svjestan sam činjenice da je čovjek kao intelektualno superiorno biće jači i da ako pretjera u iskorištavanju prirodnih resursa može izazvati i izaziva neravnotežu. Isto sam tako svjestan da je sama priroda superiorna u odnosu na čovjeka i da će djelovanjem prirodnih sila i sam čovjek biti poništen kao što je već više civilizacija nestalo s lica Zemlje. To je kompleksno pitanje. Granica naše slobode trebala bi biti barem granica opstanka drugih živih bića.

Riječki *Val*

Poznati ste i kao glavni urednik* Vala, *koji ste obnovili 2004. Što je novo u odnosu na onaj "stari"* Val *koji je prestao izlaziti 1990.?

– Stara edicija *Vala* služila je generacijama mladih novinara za učenje novinarstva, otvorila je prostor mladima za razvoj kreativnosti i slobodnog mišljenja te afirmirala mlade u medijskom i kulturnom prostoru. *Val* je za više generacija bio vrlo utjecajan list i njegovim gašenjem 1990. nestao je bitan dio riječkog kulturnog života jer je *Val* u jednom smislu bio inkubator scenske, književne i glazbene produkcije Rijeke. Nikako se nisam mirio s činjenicom da *Vala* više nema, i stoga sam Damiru Čargonji-Čarliju predložio da ga ponovo pokrenemo. Krenuli smo graditi sve ispočetka, gotovo od "nule". Kako nismo imali dostatnih materijalnih sredstava, mladi novinari radili su besplatno, na čemu im – na pokazanom entuzijazmu ovom prilikom zahvaljujem. Ponovo se u Rijeci pokazao pionirski alternativni duh koji je pokretač događaja. *Val* je i dalje beskompromisna, hrabra novina; u njemu možete čitati tekstove koje drugi ne žele objavljivati jer su "prevrući". *Val* je svjež, drukčiji i otvoren list. I dalje ruši tabue, pomiče granice i nameće se kao relevantni kulturni čimbenik. Oko *Vala* se stvara nova jezgra pozitivne i kreativne energije, što me čini ponosnim i sretnim.

Ono što povezuje stari i novi *Val* je kultni Palach i stari *valovci* koji su dali podršku kao Savjet lista. Dakle, jezgra riječke alternativne scene i mladih koji stvaraju list je novi *Val*. Novo u odnosu na stari *Val* je društveno uređenje – izdavač je MMC, zatim način financiranja – danas *Val* funkcionira na tržišnim osnovama. Mislim da sam uspio *Val* postaviti na čvrste noge, i stoga sam uređivanje prepustio mladim snagama. Njegova je budućnost u mladima koji su ga prihvatili i koji se kroz njega realiziraju. Danas je glavni urednik Marin Tomić, a ja ostajem prisutan kao član Savjeta lista. Trenutačno radim kao glavni urednik i izdavač besplatnog časopisa za marketing *Auto Burza*.

Krešo Mustać (Zagreb, 1963.) od 1980. živi u Rijeci. Izveo petnaestak performansa, npr. *Zona sumraka, Poslije mraka, Romeo i Julija, Kavez slobode, Armance, Anđeo, Vizualna higijena, Nova godina na Korzu, Jecaj, Adriana, Striptiz, Trčanje kroz vrijeme (1963.–1985.–1989.–2004.), Malus, Solanum tuberosum, Snovi* i *Nesanica*. Performanse samostalno izvodio u Ljubljani, Velenju, Beogradu, Budvi, Kotoru, Herceg-Novom, Dubrovniku, Poreču, Čakovcu, Zagrebu i Rijeci. Godine 2004. ponovo pokrenuo *Val – list za kulturu mladih* u izdanju MMC Rijeka. Osnivač i vlasnik časopisa za marketing *Auto Burza*.

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

Mmedia GOSPODARSTVO

ČETVRTKOM

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

HRVATSKA EUROPA&SVIJET

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTVvodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 69 / Faks: 61 61 709 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

k

Kako da te uvjerim da je tvoj moral loš?

Boris Postnikov

Knjiga je uvod u problem moralnog relativizma – koji ističe ovisnost moralne istine o fundamentalno različitim kulturnim standardima, tako da je principijelno nemoguće utvrditi koji bi bio "bolji" ili "napredniji" – ali i (doduše neuspješan) pokušaj njegova rješenja

Neil Levy, *Moralni relativizam*; s engleskoga preveo Neven Dužanec; Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

Prošlo je nešto manje od 25 godina od legendarnog nastupa Montyja Pythona u Hollywood Bowlu. Pajtonovci su tada izveli klasičan *nonsense* skeč o britanskom profesoru političke filozofije koji dolazi predavati na odsjeku za filozofiju nekog fakulteta u Australiji. Uglađeni akademik pristiže na prvi sastanak s kolegama da bi u uredu zatekao hrpu neobrijanih, razdrljenih ispičutura koji, s nogama na stolu, otvaraju novu bocu piva, svi do posljednjeg se zovu Bruce, a poneki, pored predavanja iz logičkog pozitivizma, ima i obvezu čuvanja zajedničkih ovaca. Nesretni je učenjak, naposljetku, potpuno izbezumljen dok sluša veselu napitnicu, *Bruce Song*, kojom njegovi novi kolege slave alkoholičarske navike velikana filozofske povijesti, od Sokrata, preko Hegela i Nietzschea, pa do Wittgensteina.

Prosječni hrvatski čitatelj zainteresiran za teorijsku literaturu, nadam se, ne dijeli takvo pitoreskno viđenje filozofiranja na australskim sveučilištima. Međutim, ako se ograničio tek na suvremenu domaću prijevodnu produkciju, teško može znati što se zbilja događa na fakultetima i institutima u Melbourneu ili Sidneyju. Uostalom, pomalo je preuzetno očekivati od tržišta koje oskudijeva nebrojenim značajnim djelima čak i najuže shvaćene "velike tradicije" filozofijskog mišljenja da ukaže osobitu pažnju jednom tako "egzotičnom" miljeu.

Barem dva naslova, ipak, u posljednjih su godinu-dvije promijenila to pravilo. O *Terorizmu i pravednosti*, zborniku radova nastalom pod okriljem Centra za primijenjenu filozofiju i javnu etiku Sveučilišta u Melbourneu, na ovim je stranicama već bilo riječi. Odnedavna, pak, možemo čitati i knjigu posvećenu problemima moralnog relativizma, autora Neila Levyja, stručnjaka za etiku i političku filozofiju te osnivača Centra za primijenjenu filozofiju i javnu etiku pri Sveučilištu Charles Stewart.

Moralni skepticizam, relativizam i apsolutizam

Pored te kuriozitetne, geografske podudarnosti, ta su dva djela povezana i jednom kudikamo značajnijom: nastanak oba, naime, velikim je dijelom isprovociran terorističkom akcijom 11. rujna. Rušenje Twin Towersa, kao i američki "rat protiv terora" (a ne "terorizma", kako se u nas gotovo beziznimno prevodilo), koji je poprimio globalne razmjere, do krajnosti je zaoštrio jedno od najurgentnijih pitanja suvremenog svijeta, pitanje odnosa prema drugim kulturnim krugovima te moralnim sustavima koji počivaju na njihovim standardima. Ono, dakako, nije postavljeno prvi put u povijesti. Svijest o moralnim razlikama prisutna je u pisanoj tradiciji naše kulture od njezinih početaka: Herodotovi povijesni zapisi, Montaigneovi *Eseji*, moralna razmatranja Davida Humea, neki su od značajnijih primjera. Zanimljivo, sve do početka dvadesetog stoljeća i porasta zanimanja za antropološka istraživanja, pozicija moralnog relativizma (koji, najjednostavnije rečeno, zastupa ovisnost moralne istine o fundamentalno različitim kulturnim standardima, tako da je principijelno nemoguće utvrditi koji bi bio "bolji" ili "napredniji") rijetko je bila razlikovana od stajališta moralnog skepticizma (koji iz uvida u moralnu raznolikost izvodi tvrdnju da moralna istina ne postoji). Danas je situacija kudikamo jasnija, a opozicija relativizmu detaljno razrađena u okviru tzv. moralnog apsolutizma.

Osobito posljednja desetljeća bilježe snažan rast interesa za problematiku (ne samo moralnog) relativizma: filozofijska refleksija sve je učestalija, kao i političke rasprave. Nasuprot nivelirajućoj, militantnoj ekonomskoj globalizaciji, razvijaju se, dobro je znano, šaroliki pokreti lijevo orijentiranih, mahom mladih ljudi koji zagovaraju poštivanje Drugog, uvažavanje i slavljenje kulturne raznolikosti, toleranciju. No, jesu li morali uistinu nesvodivo, fundamentalno različiti? Je li poštivanje drugoga aksiom koji suspendira kritičko promišljanje, odmjenjujući ga refleksnim, ali ne i refleksivnim zazivanjem postmodernističke relativizacije svih vrijednosti? Slijedi li, naposljetku, iz dosljedno relativističke pozicije nužno i tolerantan stav prema drugim i drukčijim, kao što se na prvi pogled čini?

Odnos moralnog relativizma i tolerancije

Levyjeva knjiga upućena je prvenstveno početniku (kao što *reader-friendly* dizajn naslovnice nedvosmisleno sugerira) zainteresiranom za ta i bliska pitanja, čitatelju koji sluti kako se ispod masmedijski kristalizirane, nepromišljene antinomije hantingtonskog sukoba civilizacija s jedne i tolerantne, otvorene multikulturalnosti s druge strane, krije zapravo gust i zamršen splet pitanja i argumenata.

Na samom početku Levy uvodi nekoliko temeljnih distinkcija. Prva je vezana za autorove intencije: knjigu je zamislio kao uvod u problem moralnog relativizma, ali i pokušaj njegova rješavanja. Prva zadaća, pokazat će se, riješena je kudikamo uspješnije od potonje. Druga značajna distinkcija metodskog je karaktera: Levy analitičkim rezom razlikuje pitanja koja se tiču istinitosti odnosno neistinitosti moralnog relativizma, tzv. intelektualni aspekt (ovdje su ključna pitanja plauzibilnosti pozicije i koherentnosti sustava) i ona vezana za implikacije koje prihvaćanje odnosno neprihvaćanje toga sustava ima po moralnost (je li riječ o tolerantnoj doktrini ili, možda, takvoj koja podržava *status quo*, potpomažući promoviranim uvažavanjem vrijednosti drugih kultura održavanje nepravednih odnosa unutar istih tih kultura). Oba su aspekta, dakako, nerazmrsivo povezana, ali njihovo privremeno odvajanje omogućuje da raspravi pristupimo "hladne glave", neopterećeni ostrašćenim stavovima koji se temelje na često nepromišljenim moralnim preduvjerenjima. U suprotnom, teško je očekivati čak i pokušaj premošćivanja jaza između onih koji zapjenjeno napadaju relativizam tvrdeći kako pristajanje uz relativistička stajališta nužno otvara put opravdanju zločina poput, primjerice, holokausta, i onih koji odgovaraju jednako oštrim invektivama pozivajući se, recimo, na zla proizašla iz višestoljetnog eurokolonizatorskog "kultiviranja" naroda koje se držalo nedovoljno razvijenima.

Dobar primjer koristi koja za raspravu proizlazi iz razlikovanja "intelektualnog" i "moralnog" aspekta je već najavljeni problem odnosa moralnog relativizma i tolerancije. Upravo težnja zauzimanju tolerantnog stajališta spram drugih, smatra Levy, motivira najveći broj ljudi na prihvaćanje relativističke pozicije. No, implicira li moralni relativizam uistinu toleranciju? Odgovor je, nasuprot sugestiji intuicije, negativan. Naime: moralni relativizam, za razliku od, primjerice, epistemičkog, ne vodi paradoksu, jer nije autoreferencijalan. Stav "nema apsolutne istine", formuliran u okviru potonjeg, sam pretendira na status apsolutno istinitog i utoliko je u kontradikciji sa samim sobom. Stav, pak, "nema apsolutne moralne istine" ne iznosi *moralnu* istinu, pa je paradoks izbjegnut.

Međutim, kada se u raspravu uvede problem tolerancije, nailazimo na poteškoće. U zapadnoliberalnoj tradiciji tolerancija je, dakako, shvaćena kao nešto ispravno i poželjno. Padnemo li sada u zamku da zahtjev za toleriranjem moralnih sustava drukčijih od našeg izvodimo iz pretpostavljene činjenice da nema apsolutne moralne istine (dakle: ne možemo tvrditi da je naš moralni sustav bolji od bilo kojeg drugog, pa nemamo prava nametati svoje istine i vrijednosti drugima), naposljetku dolazimo do tvrdnje da je moralna obaveza toleriranja drugih sustava apsolutna istina, što je u kontradikciji s polaznom premisom.

Pluralizam vrijednosti

Levy će pažljivo istražiti neke suptilnije varijante argumentacije koja, na ovaj ili onaj način, povezuje problematiku moralnog relativizma i tolerancije. Oslanjajući se na tzv. argument simetričnosti (pojednostavljeno: kroz uvid u strukturnu jednakost naše i suprotstavljene joj pozicije, jednakost u nemogućnosti uvjeravanja onog drugog u vlastite polazišne stavove, trebao bi biti uspostavljen određeni nivo međusobne tolerancije), pokazat će da moralni relativizam, doduše, pruža snažnu *potporu* zauzimanju tolerantnog stava; o nekakvoj *implikaciji*, koja bi motivirala na prihvaćanje relativističke pozicije ne može, međutim, biti govora. Time je postignut najavljeni cilj analitičkog razlikovanja "intelektualnog" i "moralnog" aspekta problemskog sklopa. "Uklonimo li žestinu spora oko relativizma", smatra Levy, "lakše ćemo donijeti sud o njegovoj istinitosti."

Konačno, treći značajan skup distinkcija Levy uvodi kako bi uspostavio klasifikaciju raznoraznih "relativizama". Riječ je o uobičajenim razlikovanjima, a neka su nagoviještena u osvrtu na pitanje odnosa tolerancije i relativizma. Prije svega, treba razlikovati moralni od epistemičkog relativizma. Istinitost potonjeg podrazumijevala bi istinitost prethodnog, pa bi najveći dio daljnjeg istraživanja bio nepotreban. Premda su filozofi koji zastupaju poziciju epistemičkog relativizma u uvjerljivoj manjini, dojam je da je Levy, upravo zbog navedenih dalekosežnih posljedica, trebao uvjerljivije argumentirati njezino odbacivanje.

Unutar samog polja moralnog relativizma moguće je distingvirati tri njegova tipa: tzv. *deskriptivni relativizam* (koji jednostavno tvrdi postojanje različitih moralnih sustava, što se na prvi pogled ne čini problematičnim, ali nailazimo na komplikacije postavimo li pitanje kriterija relevantne razlike), potom tzv. *relativizam moralnih zahtjeva* (koji smatra da se moralni zahtjevi što ih pred pojedince postavljaju razne skupine, društva ili kulture međusobno fundamentalno razlikuju) i, naposljetku, tzv. *metaetički relativizam* (unutar kojeg se formulira tvrdnja kako moralni sudovi nisu ni apsolutno istiniti ni apsolutno neistiniti).

Svi ovdje naznačeni momenti *Moralnog relativizma* odnose se na propedeutičku ravan izlaganja. Tu se Levyju ne može mnogo toga zamjeriti: pregledan je i jasan, minuciozan u obrazlaganju argumentacije suprotstavljenih stajališta, vješto koristi ilustrativne primjere. Kada se, međutim, odvaži da i sam pridonese rješavanju spora, dojam se uvelike kvari. Premda se njegova konačna pozicija – neka vrsta "trećeg puta" tzv. *pluralizma vrijednosti* koji, smatra Levy, predstavlja inačicu relativizma, doduše značajno ograničenog postuliranjem nekih temeljnih vrijednosti kao kriterija svake moralnosti – čini prihvatljivim rješenjem, osobito onima koji su u mišljenju skloni kompromisu (što bi, bojim se, svakom tko pokušava filozofirati trebalo zvučati gotovo poput uvrede), neki od koraka koje na tom putu poduzima su, najblaže rečeno, dubiozni. To se prvenstveno odnosi na njegov "obračun s njima" – mislim, naravno, na zastupnike moralnih vrijednosti utemeljenih na učenjima islamske religije.

Čitatelj već na prvim stranicama knjige, pročitavši autorovu suverenu tvrdnju kako živimo u svijetu u kojem transcendentalno utemeljenje moralnosti nedvojbeno predstavlja anakronizam, bespotrebni atavizam kojem nema mjesta u ozbiljnijim razmatranjima, naslućuje da će se nesposobnost refleksivnog prevladavanja zapadocentrične uvjetovanosti vlastita mišljenja pokazati nerješivim problemom. I doista: raspravljajući o problemu nesumjerljivosti, Levy bez ikakva obrazloženja uzima izrazito neuvjerljiv i slabo argumentiran rad *Role of Muslim Woman in Society* izvjesnog Afzulara Rahmana, implicitno ga promovira u relevantnog zastupnika islamske doktrine i potom kreće "topom na zeca", dokazujući bez većih problema svoje teze. To je, dakako, tek ekstreman primjer autorove nedosljednosti ("Analizirat ćemo najjače argumente obiju strana…", obećava on u uvodu), ali ne i jedini. Dodamo li tome projiciranje vlastitih predrasuda na zastupnike drugačijih stajališta i povremene terminološke nejasnoće (oboje je moguće uočiti, recimo, u spominjanoj raspravi o toleranciji), Levyjeve pretenzije na rješavanje kompleksnih problema moralnog relativizma pokazat će se neopravdanima. Netko tko se bavi ovako osjetljivim područjem morao bi pokazati više suptilnosti pri pokušaju razumijevanje pozicije Drugog. U suprotnome, tek je nekoliko koraka udaljen od stereotipova sličnih, na primjer, montipajtonovskom viđenju australskog profesora filozofije.

Netko ironičan zaključio bi, možda, da ovo i ne mora biti tako loše, barem za pretpostavljenog čitatelja-početnika: osiguravši mu solidan uvod u problematiku, autor mu odmah potom omogućava i vježbu u argumentiranom kritiziranju ne osobito jakih stavova.

Bogomoljka koja proždire samu sebe nakon onanije

Darija Žilić

Zbirka pjesama u kojoj se otvoreno izražavaju lezbijske vrijednosti. Lirska junakinja pritom hrabri žene da se bore za "naše zastave i povijest" i da ostave trag u društvu iz kojeg su izmještene

Sanja Sagasta, *Sapfino ogledalo*, AGM, Zagreb, 2005.

Sanja Sagasta dosad je objavila jednu zbirku pjesama *Igre ljubavi i ponosa*, prvu lezbijsku knjigu poezije u Hrvatskoj, a kritičar Miloš Đurđević uvrstio ju je u izbor iz novije hrvatske poezije (temat časopisa *Riječi*, 1-2/2004, MH Sisak). Sada se pojavljuje s drugom zbirkom *Sapfino ogledalo*. Sagasta je dobra poznavateljica književnosti, a potom i ženske književne tradicije. To nam indicira već sam naslov, potom i složena struktura ove zbirke. Naime, ona piše sonete, spominje antičku dramu, evidentan je i utjecaj Whitmana na njezino pjesništvo, osobito u strukturiranju stihova. Spominjanje Sapfo važno je zato jer je riječ o poznatoj pjesnikinji s otoka Lezbosa iz antičkog doba na koju su se pozivale brojne teoretičarke i književnice. Tako je i nastao termin "safička seksualnost" kao oblik izražavanja seksualnosti u ženskom pismu koji je posebno karakterističan za francuske autorice. Još jedna značajka takve seksualnosti je otvoreno izražavanje lezbijskih strasti, a to se svakako može povezati s pjesništvom Sanje Sagaste.

Odnos Boga i lezbijki

Pjesnička zbirka ima složenu strukturu. Započinje invokacijom, a zatim nalazimo organsku trilogiju kao ljudski način bivanja (riječ je o krivnji, patnji i spoznaji). Sagasta ispisuje i lezbijske sonete. Jedan je ciklus strukturiran oko ogledala i prstenja, a zbirka završava nekom vrstom propitivanja odnosa Boga i lezbijki u kojem se ponajviše očituje pjesnikinjina fascinacija Whitmanom. Lirska junakinja traga za vlastitim identitetom, on je u negaciji, pa ističe "muškarac nije moj identitet". Ona se osjeća povezana s nebom i zemljom, daje sebi ime Pčela. Ponekad se identitet otkriva kroz igru pretvaranja. Ona se pretvara da je oličenje ponosa i mamina djevojčica, ali iz nje stalno izbija prijekor prema samoj sebi, jer lezbijke optužuju same sebe, srame se "svog lika i prstiju", one same sebe ponekad određuju kao bolest i naglašavaju neispunjenost majčinstvom (jajnik je tek "cista bez funkcije"). U pjesmi *Bogomoljka* ističe da je bogomoljka "koja proždire samu sebe/nakon onanije".

Nerijetko se spominju suicidi koji se umnožavaju i zato se nikad ne može stići do smrti. Naprotiv, ona ističe da nakon svakog suicida "uvijek postoji", a besmrtnost postaje trulež. Česte su pjesme s opisima tijela koje je u truleži, pa se možemo prisjetiti Monique Wittig koja je u knjizi *Lezbijsko tijelo* također naturalistički opisivala tijelo, da bi ga lišila općenitosti i idealiziranja. Nasuprot tijelu koje truli i smrdi, Sagasta supostavlja plastiku, govori o porađanju iz plastične čahure. A sva ta rađanja koja spominje ne nose ništa jer "ovaj prasak neće poroditi novu galaksiju/niti će se od posteljice itko najesti". Od života češće spominje razne negacije života – neživot, mrtvu djecu, nezemlju, nevodu.

U opisivanju jastva često su korišteni izrazi poput dubine, praznine, izdvojenosti. Sama pak spoznaja stvara se iz činjenice da se bez kauzalnosti ne može ostvariti, pa se tako "iz tamne noći, najbolje vidi dan". Ona u invokaciji zaziva nadzemaljska bića, vilenjake, Boga. U zazivanju opisuje svoje pisanje kao "estetiku ružnoće".

Poziv ženama da uznemire svemir

Uz društvo povezuje laž; laž je "dobra heteroseksualna žena". Referira i na laž na kojoj je sazdana bivša država; "posljednja laž je amputirana/zajedno s Maršalovim nogama". A svijet je metaforički predstavljen kao vojska crva koja ulazi u mozak. Na svakom je crvu neka zapovijed koja kazuje kako se treba ponašati u životu – roditi, jesti, spavati. Lirska junakinja Sanje Sagaste odbija te imperative i preispituje sebe i svijet, gotovo da bismo mogli reći kako samoj sebi naređuje: Lezbijko, misli! Ona želi stvoriti vlastiti jezik. Umjesto zastava raznih država, govori o zastavi svog mozga, vagine, našeg govora, našeg pisanja, njezina srca. Upravo isticanje "našeg" ukazuje na povezanost sa ženama i potrebu da izrazi i bivanje u društvu. Tako često u pjesmama poziva na borbu, ali ne na rat, već na borbu za slobodu, dostojanstvo, poziva žene da uznemire svemir, da ispljunu navike, da se odmaknu od uljudnosti.

Ona spominje okvir i to u dva značenja. U pjesmi *Izvan okvira* dok opisuje vođenje ljubavi, poželi "izlaženje" iz vlastita tijela. Naime, kosti su okvir prostora i ona želi biti "izvan njih" kako bi se stopila s voljenom. No već u drugoj pjesmi želi odmaknutost od voljene, poželi da ljubavnica ostane u "lijepom zlatnom okviru" da bi ona mogla ostati u svome svijetu i "sanjati svoj život". I postoji potreba da se u životu ostavi znamen, neki urezani trag, jer voda je istekla, a pijesak je iscurio kroz prste. Zato je nužno upisivanje u povijest, pa "lezbijke pišu povijest u nadi da će zapisati sebe za nju u /Vječnost".

Nužno je reispisivanje starih mitova, ponovno ispisivanje priče o Evi – "ispišimo pad silovane Eve samo zbog glupog/nabreknutog uda koji se mora gurnuti". Svijet trune, vrijeme je kad se "penisima mjeri svijet", pa poziva žene da obuku povijest, da tkaju tekstove i da ušutkaju glasove starih mudraca. Zato smjelo traži da se Platon i Aristotel pozovu na sud i da se izgradi tradicija koju će ispisati vještice, pisarice i paučice. Naime, spominjanje vještica je važno jer su one bile nositeljice alternativne ženske tradicije, one su djelovale na granicama jezika i kulture zajedno s ludim ženama i histeričarkama. Lirska junakinja hrabri žene da se bore za "naše zastave i povijest" i da ostave trag u društvu iz kojeg su izmještene. Uostalom, jedna pjesma i ima naziv *Izvještaj s margine društva*; pjesme bivaju izvještaji s tog ruba na kojem se ne može zaraditi, na kojem ne možeš unajmiti stan, pa si u "istom košu s narkosima, kurvama i kriminalcima".

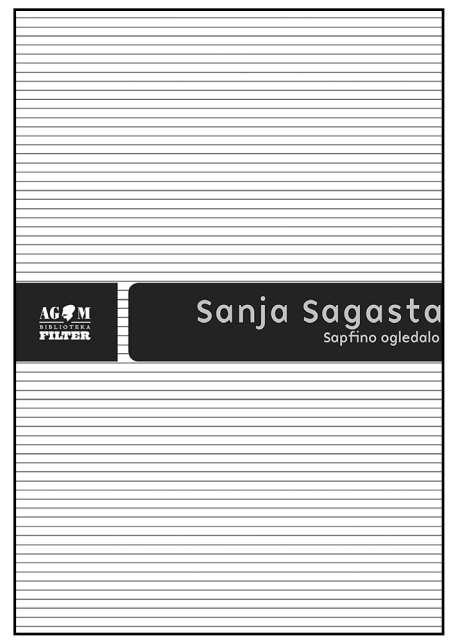

Umjesto zastava raznih država, govori o zastavi svog mozga, vagine, našega govora, našeg pisanja, njezina srca. Upravo isticanje "našeg" ukazuje na povezanost sa ženama i potrebu da izrazi i bivanje u društvu. Tako često u pjesmama poziva na borbu, ali ne na rat, nego na borbu za slobodu, dostojanstvo, poziva žene da uznemire svemir, da ispljunu navike, da se odmaknu od uljudnosti

Život je "fašistička svinja"

Lirska junakinja ponekad je izmještena iz konteksta, strši u svemiru, uvijek sama. Život je za nju "fašistička svinja", a u Svemiru je isto – i samoća i praznina i mrak i odbljesak tuđe svjetlosti, pa piše o "mojoj praznini". Ona ne govori samo o teretu lezbijke, nego svih podređenih žena – crnkinja, Židovki. No zanimljivo je da ne idealizira lezbijke, nego u nekim pjesmama šalje poruke homofobičnim lezbijkama, a jednu pjesmu posvećuje i "svima onima koji misle da nasilje u lezbijskim vezama ne postoji". Jedan je ciklus posvećen ogledalima – ljubavi, rasapa, kruha, ptice selice i prevare. U *Vlastitoj sobi* V. Woolf pisala je kako se žene ponašaju kao lik u ogledalu, odražavaju muškarce i povećavaju tako domenu muškosti. Suvremena feministička psihoanaliza smatra da narcistička upotreba žene pridonosi njezinu definiranju kao Drugosti. Tako se u ogledalu ljubavi odražavaju lica ljubavnica, njezina utopija dobiva oblik "ogledala rasapa", a kraj ljubavi metaforički je predstavljen kao ogledanje sad već bivše u ogledalu koje nije ona; "ja nisam bila to ogledalo ni ptica ni glista".

U posljednjem ciklusu obraća se Bogu, spominje Isusa i nanovo ispisuje Božje riječi stvaranja. Tako Bog izgovara "neka bude njezino vino", "neka bude tuđa poezija". Na jednom mjestu ona uvodi opoziciju realnost-apsolut i pritom ovo prvo biva manje značajno. No na kraju konstatira da Boga nema i ne zna se tko izgovara njegove riječi. A ženi je u tom stvaranju uzeta riječ i nastavlja se "igra besmisla".

Zato treba pobjeći od šutnje, jer ona "grize", pjesnikinja nam poručuje da treba govoriti u snu, jer će nam šutnja "ionako prerezati vratove". A poezija je za Sanju Sagastu kao i za poznatu američku pjesnikinju i aktivisticu Audre Lorde, izlaženje iz šutnje, imenovanje bezimenog.

U braku "gine" više ljudi nego na prometnicama

Dario Grgić

U ovome zborniku dvadeset i šest žena različitih dobi pišu o tome kakav je to osjećaj, i što dovodi do njega, kada supruga ili partnerica samu sebe doživljava kao kučku, kao izdajnika

Cathi Hanauer, *Dežurna kučka*; s engleskoga prevela Suzana Sesvečan; V.B.Z., Zagreb, 2005.

U filmu Stephena Daldryja *Sati*, snimljenom prema romanu Michaela Cunninghama, jedna od junakinja s *Gospođom Dalloway* Virginije Woolf u ruci okreće se prema prijateljici i kaže joj nešto u stilu kako čita knjigu u kojoj glavnoj junakinji upravo sviće da život koji vodi nije život. Taj fenomen žive smrti sjajno je "obradio" u jednom od svojih mikroeseja Danijel Dragojević napisavši kako su naši stari kužili da je moguće hodati, jesti, piti i svejedno biti – mrtav. On kaže: stoga su se oni zazivali s "jesi li živ". "Tome se danas", piše dalje Dragojević, "daje značenje: kako si? kako zdravlje? I slično". No veliki hrvatski pjesnik misli da se iza takva pozdrava krije nešto magijsko, neko dubinsko znanje koje vidi ispod površine: smrt može preuzeti vlast nad tijelom, čovjek se može muvati među nama, ali tebe cijelo vrijeme progoni osjećaj kao da on nije tu. Dragojević se pita gdje je raskrižje, što čovjek mora učiniti da od jednog trena pa nadalje postane posjednut smrću.

Potpuna razdvojenost u zajedničkom životu

Cathi Hanauer nije tako radikalizirala stvari. Iako je u srži svih tekstova ove knjige teza kako nas zapravo više "gine" u brakovima nego na prometnicama. Kod nje je u prvom planu iščašeni život koji je moguće riješiti nekim od poznatih psihosocijalnih terapijskih puteva; mi doduše ponekad zalutamo u onoj šumi koja je Dantea odvela do pakla, ali, za razliku od ovog čudnog tipa, koji je zapilio sve do devetog kruga, sjednemo, popričamo i, dok si lupio dlanom o dlan, već smo *out of the blue*. Spomenuta spisateljica Virginia Woolf skovala je sintagmu "anđeo u kući", a u ovome zborniku tekstova dvadeset i šest žena različitih dobi (od dvadeset četiri do šezdeset šest godina) pišu na temu dijametralno suprotnu stanju koje je iritiralo Woolfovu: kakav je to osjećaj, i što dovodi do njega, kada supruga ili partnerica samu sebe doživljava kao kučku, kao izdajnika. Hanauerica ne piše s feminističkih ishodišnih točaka. U srži njene knjige nije nikakva pobuna ili redefiniranje klasičnih bračnih odnosa; to se redefiniranje već dogodilo, nego je ovdje prije riječ o frustraciji, o osjećaju nemoći uslijed mnogima znanog fenomena potpune razdvojenosti tobože zajedničkog života.

Ova tridesetdevetogodišnja spisateljica i urednica, koja je uz to i majka dvoje djece, pitala je svoje znanice na koji način rješavaju novonastale okolnosti, prije svega činjenicu da žene nisu imale nikada veća prava nego danas – bilo deklarativno, bilo kroz mogućnosti napredovanja i kroz karijere – te kako ih usklađuju s uobičajenim patrijarhalnim postavom što ih, bez obzira na te proklamirane vrijednosti, dočekuje kada se vrate doma. Karijera s jedne, brak s druge strane "bodljikave žice". Na što sliči uobičajeni povratak žene doma s posla? Da pojednostavnim: sve ističu da uglavnom zatiču nered, ostatke prehrambenih aktivnosti, s lijenim mužjakom koji u fotelji čita novine, mirno vareći hranu i samozadovoljstvo u pozi lava u savani. Dva su puta, ističu "kučke": a) podnositi do smrti takav mužjački nabusito/lijeni stav; b) odvaliti lava po glavi, to jest kopitom po donjem dijelu leđa, pa neka se izležava na nekom drugom mjestu. No postoje i brojne podmogućnosti, od uzimanja ljubavnika, do rađanja djeteta s ljubavnikom, samostalnog, tj. odvojenog života i tako dalje.

Bezizlazne situacije

U *Dežurnoj kučki* ima svega od svega toga pomalo. Neke vam priče zbilja mogu okrenuti stomak, npr. ono što se dogodilo spisateljici Veronici Chambers. Priču je posložila oko poslovice: čemu kupovati kravu kad mlijeko možeš dobiti besplatno. Kaže, "zgrozila me činjenica da me uspoređuju s kravom". S druge strane, zapisuje kako je pomislila da seks i nakon djevičanstva ima cijenu. Zbrojimo li tome krizu izazvanu pogledom na većinu svojih poudavanih kolegica, možemo i sami zamisliti Chambericu kako upada u klopku koju je sama skovala vlastitom emocionalnošću: ona je primila na stan, hranu i sve ostalo mladog umjetnika koji godinama doslovce prstom nije mrdnuo, dok ga jednog dana nije pogodilo spomenuto kopito na spomenuto mjesto te je ovaj nestao iz njezina – sad naravno – oslobođena, pročišćena, maltene sjajna života. No, pažljivi će čitatelj osjetiti kako u njenoj priči netko fali i da bi je najradije upitao "jesi li živa." Takav je stav vjerojatna posljedica moje skepse prema tipičnoameričkom stavu prema životu "ima za sve lijeka". Mudri Tin Ujević ima stih: "gledamo se blijedi/falimo mi sami", a i sam iz iskustva znam da su situacije uglavnom bezizlazne i da ih je nemoguće slomiti, ali jest otopiti. Dobra stara ljubav ukombinirana s razumijevanjem može čuda, a savjeta nema, ne postoji recept prema kojem se "to" radi. Činjenica jest da na sam spomen muke i odricanja partneri uglavnom bježe glavom bez obzira, bilo u izmaštane svjetove, bilo u najdoslovnijem smislu, izbjegavajući tako vjerojatno jedinu životnu situaciju iz koje je u ovako popisanom i izograđivanom životu moguće doći u kontakt sa životom samim. Avantura je uvijek negdje drugdje. Žene nisu kučke, muškarci nisu lavovi, i sve do Indije u tom smislu. A porobljeni su oboje. Dežurnoj je kučki idealan partner dežurni papak. Pun ih je grad svake subote ili nedjelje prijepodne. Stvar se utoliko promijenila što "kučke" očito mogu i znaju uzvratiti udarac, a njegovu snagu bolje da ne osjetite na svojoj koži. Da ne bi kasnije bilo nismo znali. Počnite s ovom knjigom, i umrite, ukratko, u času smrti, a ne godinama prije toga.

Traženje izgubljenog Arnolda i nalaženje zrcala

Grozdana Cvitan

U priči o potrazi za dječakom nestalim na kraju Drugog svjetskog rata izgubljeni su više-manje svi. Nalaženje ne nadoknađuje gubitak, jer vrijeme nitko nije uspio zaustaviti. A novi gubici uvijek su mogući. Za njih nije potreban ni rat ni opasnost. Za njih je dovoljno ne primjećivanje ljudi u vlastitu okružju. *Izgubljeni* nisu roman dječjih usta, nego dječje ironije

Hans-Ulrich Treichel, *Izgubljeni*; s njemačkoga prevela Ljiljana Šarić; Hrvatsko filološko društvo – Disput, Zagreb, 2005.

Izgubljeni su prvi roman njemačkog književnika Hans-Ulricha Treichela. Objavljen 1998., predstavljao je početak zanimanja za – do tada uglavnom u Njemačkoj poznatog pjesnika i znanstvenika, autora čije će jedno od sljedećih proznih djela (*Zemaljski Amor*) biti proglašeno najboljim stranim romanom 2002. u Kini.

Stvarnost i autentičnost u književnom djelu postoje da bi se nadopunile, a autorova kreacija približavanje je sebi, otkrivanje sebe. Kreacija je to iznenađujuća, paradoksalna i trajna, a *Izgubljeni* su prvi uspješni "proizvod" tog eksperimenta. Roman-monolog ispričan u prvom licu i takoreći u jednom dahu kroz sjećanje bezimenog dječaka u pubertetu, sam je autor Treichel imenovao ponovnim izmišljanjem samog sebe, a svoju metodu nazvao *izmišljanje autobiografskog*. U priči o potrazi za dječakom nestalim na kraju Drugog svjetskog rata izgubljeni su više-manje svi. Izgubiti identitet, drage ljude, imanje, domovinu, roditeljsku pozornost, sigurnost, samopouzdanje, zdravlje pa i život – dio su mnogih mogućih gubitaka koji se pretvaraju u lanac izazvan onog dana kad je majka svoje dijete u trenutku opasnosti predala u ruke žene do sebe. Bio je to dan u kojem su seljaci iz njemačkog sela u Poljskoj bježali pred Rusima osloboditeljima. Mnogo godina kasnije roditelji će razmišljati je li opasnost uistinu bila tako velika kao što je bila reakcija majke.

Vrijeme relativizira snagu osjećaja i sumnjiči svaki postupak, a uranjanje u osobni gubitak često je toliko intenzivno da oko gubitnika stvara ozračje gubitka. U tom ozračju dobici se ne broje niti primjećuju, postojeće stanje se podrazumijeva, a fiks-ideja (u ovom slučaju pronalazak izgubljenog djeteta) postaje neiscrpno vrelo aktivnosti koje diktiraju stvarnost bitno drukčiju od one koju bi obitelj živjela da je prihvatila gubitak i s njim se pomirila.

Iz perspektive dječaka rođenog nakon gubitka prvog sina, život se pretvara u borbu s nepostojećim i nepoznatim protivnikom koja toliko zaokuplja svih oko njega da mu se čini kako su ne samo zaboravili razloge njegova dolaska na svijet nego i samu činjenicu da on postoji. Svatko u svom zaboravu i očekivanju, između prošlosti i budućnosti oni gube sadašnjost i žive premošćivanje vremena. Susret s budućnošću, nalaženje traženog, bljeskovi realnosti najmanje su očekivani rezultat koji nitko nije želio: pogubljene materijalne vrijednosti ne samo da su na broju nego su se i umnožile, ali ljudi – oni koji su uspjeli preživjeti – izgubili

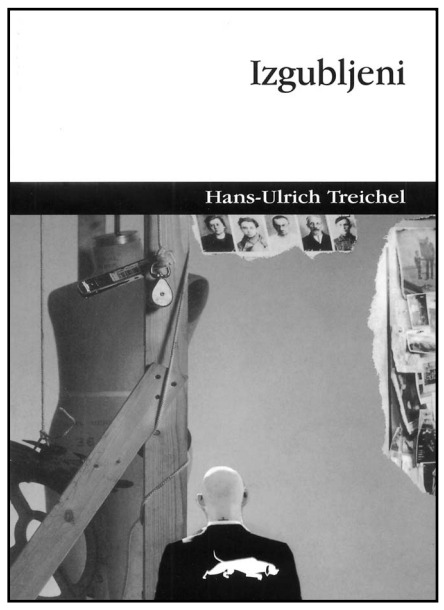

su godine i vrijednosti, izgubili su jedni druge pa i sami sebe. Nemogućnost da se vidi sadašnjost često dokida budućnost pa ostaje samo prošlost i sjećanje u koje više nije moguće intervenirati, ljudi koji više ne prepoznaju ni sami sebe, o drugima da se ne govori. Tražeći Arnolda, jedna je obitelj pronašla zrcalo. U njemu se neki više nisu znali prepoznati, drugi nisu mogli jer ih više nije bilo, a netko se sebi i bez zrcala sviđao premalo da bi za zrcalom težio.

Nalaženje ne nadoknađuje gubitak jer vrijeme nitko nije uspio zaustaviti. A novi gubici uvijek su mogući. Za njih nije potreban ni rat ni opasnost. Za njih je dovoljno ne primjećivanje ljudi u vlastitom okružju. *Izgubljeni* nisu roman dječjih usta nego dječje ironije.

Neljudska ljudskost

Steven Shaviro

Roman o vampirima nedavno preminule dive znanstvene fantastike u kojemu je riječ o temeljnim ograničenjima iskustva, ljubavi, rasizmu, preobrazbi i nemogućnosti nekonfliktne utopije

Octavia E. Butler, *Fledgling*, Seven Stories Press, 2005.

Novi roman Octavije Butler *Fledgling* priča je o vampirima. No, njezina je dinamika mnogo drukčija od bilo koje druge priče o vampirima koju znam. Vampiri su obično rušilačke sile nesvjesnoga. Utjelovljuju najmanje priznate želje i strahove. No, nema ništa atavističko kod Butleričinih Ina (kako njezini vampiri nazivaju same sebe): oni imaju kulturu sa zakonima i običajima, skupine po sličnosti, religiju, etiku i politiku, sporove i borbe za moć oko svih tih stvari – baš kao i bilo koja druga skupina ljudskih bića. Butlerova traži nešto suptilnije od naših uobičajenih (i daleko poznatijih i u ovom trenutku u robu pretvorenih) zanesenosti "tamnom stranom" (da ne spominjemo da bismo morali biti svjesniji nego što obično jesmo – ili barem bijelci jesu – rasnih konotacija fraze kao što je "tamna strana".)

Sve naučiti iznova

Fledgling počinje s pripovjedačicom koja se budi u mraku, ne znajući ni za što drugo osim goleme gladi. Ona se ne može sjetiti tko je ili što je, ne zna čak ni vlastito ime. Govori nekim jezikom, ali mnogim njezinim riječima nedostaju referenti. Ona zna da postoje i drugi, i zato se osjeća osamljeno, ali ne zna tko su ti drugi. Ranjena je, u velikoj boli; ali postupno ozdravljuje i shvaća da zna raditi ono što mora raditi: loviti, ubijati i hraniti se. Nema *tabule rasa*, nema čistog postajanja: čak i ako pripovjedačica dolazi na svijet svježa, potpuno sama i naizgled nova, tu su mreže značenja, i obaveze, i povijesti koje je okružuju i utječu na nju – iako ona ne zna za te stvari i mora ih otkriti kao da je to prvi put.

Ime pripovjedačice, kako konačno doznajemo – i kako ona konačno doznaje – je Shori Matthews. Izgleda poput crne djevojčice stare deset godina. No, u stvari, ona je vampirica stara 53 godine; iako je u vampirskim pojmovima 53 godine još predpubertetsko doba. Shori je gotovo potpuno izgubila pamćenje što je posljedica traume. Njezina je cijela (šira) obitelj pobijena, samo je ona preživjela. Nikad neće ponovo steći sjećanja koja je izgubila; ne može čak ni istinski oplakivati svoje majke i očeve, svoje sestre i braću i sve njihove voljene, jer su potpuno izbrisani iz njezina sjećanja. Njezin novi početak rezultat je gubitka onkraj gubitka, gubitak čak i mogućnosti da se gubitak osjeti. Mora sve naučiti iznova - kao da dolazi izvana - sve što je prije saznala kroz iskustvo odrastanja. Mora naučiti i o ljudskom svijetu i o svijetu vampira. Mora ponovo steći, iz druge ruke, sve referente i kontekste koji idu zajedno s jedinim stvarima koje ona još posjeduje: jezik i osjetilno-motoričke vještine.

Čitajući *Fledgling*, upoznajemo društvo Ina kao što to čini i Shori. Butlerova izmišlja cijelu biologiju i antropologiju vampirskoga života. Ina žive 500 godina ili više. Kada su ozlijeđeni, mogu se samo-obnavljati (kao i Shori) jedući crveno meso. Kada su zdravi, žive isključivo od ljudske krvi. Imaju izvanredno osjetilo mirisa, te vid i sluh oštriji od ljudskih bića; sva ta osjetila upotrebljavaju u odnosima jedni s drugima, kao i s ljudskim bićima. Ina društvo je više ili manje matrijarhalno – žene Ina moćnije su od muškaraca – i organizirano je oko rodno podijeljenih proširenih obitelji. Pare se i razmnožavaju u skupinama koje se temelje na obitelji (skupina braće pari se sa skupinom sestara iz druge obitelji). Mladi muškarci žive s obitelji svojih otaca, a žene s obitelji svojih majki. Ina također imaju složene odnose sa svojim "simbiontima", ljudskim bićima kojima se hrane.

Zajednice ljudi i vampira

U *Fledglingu* vampiri gotovo nikad ne ubijaju svoj ljudski plijen: žive zajedno s njima i s njima imaju spolne odnose, u proširenim obiteljima od sedam ili osam ljudskih simbionata za svakog vampira. Bez obzira na to jesu li muškarci ili žene, vampiri uglavnom imaju simbionte obaju spolova, a simbionti često razvijaju seksualni odnos jedni s drugima. Tako sve u svemu Ina društvo uključuje i vampire i ljudska bića, koji su uključeni u složene mreže višestrukih ljubavnih odnosa. (Vampiri kao da su strogo heteroseksualni u međusobnim odnosima, ali međuljudski odnosi, kao i odnosi između vrsta, odnosno vampira i ljudi, uključuju sve vrste rodnih sparivanja i seksualnih igara.)

Što znači biti ljudski simbiont vampira? Budući da je Shori vampirica, a ljudske misli i osjećaje vidimo samo kroz njezino pripovijedanje, teško je točno znati. Vampirska slina istodobno izaziva ovisnost i ima antiseptičko djelovanje na ljude: ljudska bića doživljavaju golem seksualni užitak od ugriza i brzo postaju ovisni o svojim otmičarima vampirima, ne zaljubljeni u njih. Ta slina osim toga rezultira njihovim vođenjem dugih i zdravih života: nikada nisu bolesni i žive mnogo dulje od običnih ljudskih bića (iako ne onoliko dugo kao vampiri). No, simbionti se moraju odreći svoje autonomnosti kako bi zauzvrat dobili ljubav, užitak, zdrav i dug život. Osoba koja je ugrizena ne može ne poslušati naredbe svog vampira. Njihovi su životi na kraju ipak životi u ropstvu. Većina je vampira dovoljno moralna da svom ljudskom plijenu ostavlja nešto malo izbora, dopuštajući im da odu u nekoj ranoj fazi njihove veze, prije nego što postanu toliko ovisni o njihovim vampirskim ugrizima da bi odlazak bio fizički nemoguć. No, emocionalna ovisnost prethodi psihološkoj ovisnosti, i tako simbionti gotovo nikada ne odabiru otići. Uglavnom simbionte biraju njihovi vampiri i gotovo nikada nije obrnuto (iako rijetko, ljudska bića koja su odrasla u Ina kulturi, sa simbiotskim ljudskim roditeljima, i sama odlučuju postati simbionti).

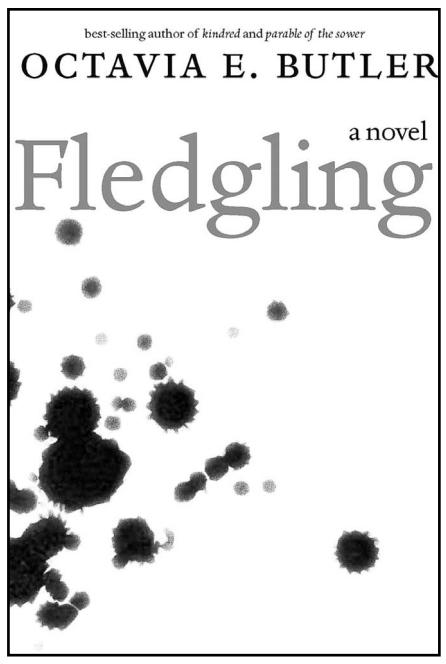

Butlerova je često pisala kako ljubav uključuje ovisnost, gubitak samostalnosti i nejednake odnose moći: čak i kada su obje strane u odnosu dale sebe Drugome bezuvjetno, one nikada nisu jednake u (samo)odbacivanju. To dovodi do paradoksa i bezizlaznosti koji su gotovo previše bolni da bi se o njima razmišljalo

Ovisnost i nesimetrija u ljubavi

Opisao sam Ina kulturu ovdje gotovo previše detaljno, dajući plošnu, sažetu i shematsku skicu stvari koje se počinju polagano razjašnjavati i postaju očite kroz roman. (A upoznavanje tih stvari postupno, kako ih Shori ponovo upoznaje, jedan je od užitaka čitanja *Fledglinga*.) No, nadam se da moj sažetak prenosi osjećaj bogatstva romana i nekih stvari koje su u priči ulozi. Butlerova je često pisala kako ljubav uključuje ovisnost, gubitak samostalnosti i nejednake odnose moći: čak i kada su obje strane u odnosu dale sebe Drugome bezuvjetno, one nikada nisu jednake u (samo)odbacivanju. To dovodi do paradoksa i bezizlaznosti koji su gotovo previše bolni da bi se o njima razmišljalo. (Levinas ima pravo kada kaže da moj odnos s Drugim nije simetričan jer uključuje moje samoodbacivanje onkraj bilo kakve mogućnosti oporavka ili povratka. No, ima krivo

Istvn Orosz

kada misli da to nestaje s odnosima moći; asimetrija između ljubavnika i ljubljenoga ne osjeća se simetrično ili na isti način, na obje strane). Butlerova je često prenosila taj bolni osjećaj ovisnosti u ljubavi sa stajališta podređenog partnera (mislim i na pripovjedača u kratkoj priči *Bloodchild* i na ljudska bića, u odnosu na njihove otmičare tuđince, u romanima *Xenogenesis* ili *Lilith's Blood*). No, ovdje pristupa istom čvoru ovisnosti i nejednakosti – koji je ipak ljubav – sa stajališta dominantnog partnera. (A to nije čak ni zato da se pozabavi uznemiravajućom činjenicom da, iz ljudske perspektive, sa stajališta ljudskih bića koja joj daju krv i imaju seksualne odnose s njom, Shori izgleda kao desetogodišnja djevojčica.)

Fledling je isto tako, poput većine Butleričinih djela, priča o rasi. Ina su europskoga porijekla (iako se roman događa isključivo u suvremenim Sjedinjenim Državama); oni su zasebna vrsta u odnosu na ljudska bića, ali žive u ljudskom svijetu tisućama godina, poput skrivene elite, s određenom sposobnošću manipuliranja ljudskim mišljenjem u svoju korist, ali i s dobro ukorijenjenim strahom od ljudskih predrasuda i mržnje. Bez obzira na to koliko moralni bili, oni su ipak u konačnici grabežljivci (ili paraziti) koji svoje društvo drže u tajnosti, dok se hrane ljudskom zajednicom koja ih okružuje. Zbog toga se čini da uvelike sliče Židovima (mislim i na Židove kakvi su u stvari bili u europskom društvu mnogo stoljeća *i* na slike o "Židovima" kako ih je prikazivalo antisemitsko kršćansko licemjerje). No, zajedno s time, Ina su noćna bića: alergični su na sunce – izgore ako izađu i psihološki su nesposobni ostati budnima tijekom dana – a njihov fizički izgled gotovo je groteskno albino. (To je jedno od malog broja obilježja koje Butlerova zadržava iz tradicionalne proze o vampirima.)

Vampirski rasizam

Shori je manjina unutar te manjine, jer je jedini crni vampir na svijetu. Doznaje da je rezultat genetskih eksperimenata koje je izvodila njezina majka: geni crnih ljudskih bića pomiješani su s njezinim inače Ina genima, što joj daje izgled kože s više melanina, a to joj omogućava da ostane budna tijekom dana, pa čak i da izdrži ograničeno izlaganje suncu. I na vidjelo izlazi da je rasizam među Inama razlog zbog kojega je njezina obitelj pobijena, a ona sama meta. Ine se drže svog jedinstvenog nasljeđa, a to dovodi neke među njima do fanatičnog vjerovanja u njihovu rasnu čistoću i superiornost. Mrze Shori jer je ona "dijelom čovjek" (iako je to s biološkog stajališta besmislena izjava), a to je još pojačano činjenicom da je "ljudski" dio nje crnački.

Sve se to također otkriva postupno tijekom romana i vodi u neke izvanredno konceptualne i emocionalne zbrke. Stvari se barem privremeno razrješuju do kraja knjige; iako razrješenje naglašeno *nije* ostvareno pribjegavanjem akciji/avanturi koja obično obavlja taj posao u većini proze ovoga žanra. Umjesto toga, ostaje strogo unutar antropološkog (vampirološkog?) okvira koji je roman konstruirao za sebe. Neću reći ništa više da ne bih pokvario onih nekoliko tajni priče koje već nisam otkrio, nego ću zaključiti s nekoliko općenitijih primjedbi.

Jedna od najvećih vrlina *Fledglinga* – kao i uostalom većine Butleričinih djela – jest što raspravu o "genetskom determinizmu" i "društvenoj konstrukciji" čini gotovo potpuno nevažnom. U Butleričnu smo svijetu obvezani i ograničeni i našim genima i našim kulturnim nasljeđem; oboje su ograničenja koja ne možemo zanemariti a ipak je oboje (pod određenim uvjetima) podložno promjeni. Zato pitanje nikada nije je li nešto "u našim genima" ili je samo "kulturna konstrukcija": sve je oboje i nema razloga gledati bilo "prirodu" bilo "kulturu" kao nešto što ograničava više nego ono drugo. Pitanje, i s kulturom i s biologijom, jest koliko smo ograničeni i koliko smo slobodni, koje su naše granice i koja prava možemo ostvarivati unutar (i unatoč) tih granica.

Iz Butleričine perspektive možemo potpuno odbaciti i hobsovski redukcionizam znanstvenika poput Stevena Pinkera i rusoovski pristup "*tabule rasa*", kojim Pinker karikira one koji ne dijele njegov uski determinizam. U prirodi kao i u kulturi sve je promjenjivo – to je dio značenja evolucije. Ali, u kulturi kao i u prirodi, snage tradicije, konvencije i tako dalje, tako su jake da je prilično teško promijeniti ih. Nikada nismo oslobođeni naših povijesti i njihovih zapleta, jer je njihova inercija najvećim dijelom ono što "nas" prije svega sačinjava. Butlerova zamišlja alternativnu genetsku *i* kulturnu povijest, podsjećajući nas da život uvijek može biti drukčiji. No, te alternative nisu "utopijske": svaka predstavlja različiti niz ograničenja i mogućnosti na koje smo naviknuti, ali ipak to i dalje *jesu* ograničenja i mogućnosti.

Nepodnošljiva emocionalna nesigurnost

Još jedna odlična stvar u romanu *Fledgling* jest što je tako snažno *afektivan* a istodobno snažan kognitivan tekst. Butleričino pisanje naginje oskudnom i opisnom, a ne stilistički razrađenom i retorički autorefleksivnom. A ipak, ima nešto u njemu što mu daje nevjerojatni intenzitet i žestinu kada evocira stanja gladi i tuge, sumnje i nade, žudnje i požude i ljubavi, čežnje, ljutnje, gorčine, bijesa i mržnje. *Fledgling* plovi strujama emocionalne nesigurnosti koju je gotovo nemoguće podnijeti, i to nas gura do granica tko i što smo (tkogod "mi" bili, ljudi ili vampiri). Roman stvara afekte koji nadilaze ljudske i to implicira nove, drukčije oblike subjektiviteta od onih koji su prepoznati u običnom životu (ili u običnoj, "mimetskoj" fikciji). Zato se, između ostalih stvari, iako Butleričini romani stalno postavljaju pitanja roda i rase, za njih ne može reći da alegoriziraju pojedina postojeća stanja rodne i rasne nejednakosti: jer oni stalno guraju hijerarhije i odnose moći roda i rase u nove oblike i strukture. Butleričina djela, kroz svoje afektivne intenzitete, ukazuju na potrebu (i mogućnost) za metamorfozom (i nadu koja s tom mogućnošću dolazi) *i* ukazuju na to da su (kako bi to rekao Žižek) trauma i antagonizam neiskorjenjivi, a ne podvrgnuti racionalnoj osudi.

Na kraju *Fledglinga* Shori je oslobođena smrtne kazne koja joj je prijetila – ako ne zauvijek, onda barem za 300 godina (iako je to u vampirskom doživljaju vremena kraće razdoblje nego što bi bilo u ljudskom), a i put je prokrčen za nju da stvori vlastitu Ina proširenu obitelj. No, ona nikada neće vratiti sve što je izgubila, niti će ikad vratiti sjećanje da je to izgubila.

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

Portugalski *dream team* grofa Talana

Siniša Nikolić

Ova antologija nevjerojatno agilnog Nikice Talana pokazuje silnu raznovrsnost i kvalitetu portugalskog poetskog pisma prve polovice i sredine 20. stoljeća. Iako opsegom velika, ova bi knjiga mogla i trebala postati vademekumom i "pjesničkom početnicom" svakog istinskog pjesnika

***U sjeni Pessoe: Antologija portugalskog pjesništva dvadesetog stoljeća*, 1. svezak, priredio i preveo Nikica Talan; Hrvatsko filološko društvo / Biblioteka Književna smotra, Zagreb, 2005.**

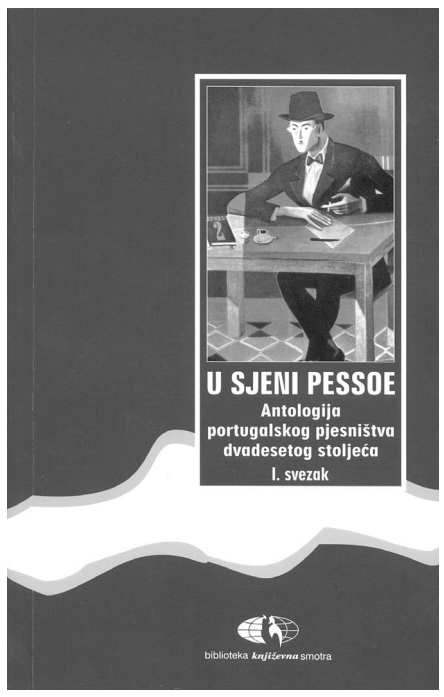

Portugalci su, kao što je poznato, nogometna, glazbena i vinska bivša kolonijalna velesila sa zapadnog ruba Europe. To da su oni i pjesnička nacija, onima koji to nisu znali, u posljednje je vrijeme sve jasnije i u našim krajevima. Ali da se sve ne vrti samo oko mitskoga Pessoe, spoznali smo među ostalima marnim radom Nikice Talana, koji prema svojoj staroj navici piše i prevodi brže i više negoli to prosječan konzument poezije može komotno apsorbirati. Nakon reprezentativnih monografija o Jorgeu de Senni i Eugeniju Andradeu te kapitalne *Povijesti portugalske književnosti*, kao i sjajne antologije brazilskog pjesništva *Raspušteni ritam*, logičan slijed je, dakako, antologija portugalske poezije 20. stoljeća. Začudo, na tom području Talanova knjiga ima izvjesnu konkurenciju. Naime, 1999. izašla je *Antologija suvremenog portugalskog pjesništva* (Ceres, Zagreb, 1999.) u izboru i prijevodu Tanje Tarbuk, podjednako agilne prevoditeljice. Ali usporedbom tih dviju knjiga, možemo konstatirati da su, barem zasad, ta dva izbora prije kompatibilna negoli konkurentna. Te se dvije knjige, naime, preklapaju tek u malom broju izabranih pjesnika (ali ne i u izboru njihovih pjesama), jer je antologija Tanje Tarbuk više orijentirana na mlađe pjesnike. Gotovo da bi se moglo reći da Talanov izbor zapravo završava tamo gdje izbor Tanje Tarbuk počinje (mislim… ne baš, ali uglavnom). Tek će se u drugom Talanovu svesku pokazati moguća konkurentnost tih dviju knjiga.

U međuvremenu, možemo se opijati čistom Poezijom na samom izvoru portugalskog moderniteta, otkrivajući obilje tamo gdje bismo to najmanje očekivali – u razmjerno malome Portugalu. Talan svoj izbor otvara Camilom Pessanhom, najpoznatijim luzitanskim simbolistom, "portugalskim Verlainom", da bi onda odao poštovanje samome Pessoi i njegovim pjesničkim inkarnacijama: Albertu Caeriu, Ricardu Reisu i Alvaru Camposu (ukupno 28 pjesama). Ali tek tada započinje pravi rock&roll, majstorski veleslalom između ukupno 35 pjesnika i tri pjesničke utvare, svih rođenih na prijelazu stoljeća ("najmlađi" i posljednji u ovome izboru je Eugenio de Andrade, rođen 1923.). U tom izboru ističu se dva pjesnika i jedna poetesa – Jorge de Senna (53 pjesme), Sophia, božemioprosti, de Mello Breyner Andersen (60 pjesama) i Eugenio de Andrade (80 pjesama), svi redom velikani pjesničke riječi ravni Pessoi. Talan si je dao truda i preveo 458 pjesama i sa 118 stranica popratnog, književnopovijesnog teksta, napisao knjižurinu od skoro 700 stranica, pa sad vi vidite. Ne treba ni spominjati da su gotovo sve pjesme noviteti na našoj pjesničkoj pozornici.

Ova antologija pokazuje silnu raznovrsnost portugalskog poetskog pisma prve polovice i sredine 20. stoljeća. Riječ je visokoj koncentraciji kvalitete, ali i dosljednog kontinuiteta jednog poetskog svemira, u kojemu su svi dijelovi fraktalno svjesni jedni drugih i konstituiraju se s obzirom na cjelinu. I baš je to ukazivanje na veliku i neobičnu razvedenost portugalske pjesničke prakse, ali i ovom prilikom neizbježno "jedinstvo u raznolikosti", glavna odlika ovoga antologijskoga izbora. Zapravo ova velika, ali nekako "zgodna" i praktična knjiga za imati je i nositi je sa sobom, mogla bi, a i trebala, postati "pjesničkom početnicom" svakog istinskog pjesnika i pjesništva uopće.

I što sad? Ako nadležni Portugalci "nemogućem" Nikici Talanu ubrzo ne uvale kakvu prevoditeljsku nagradu, plemićku titulu, ili barem posjed u bivšim prekomorskim kolonijama, crno nam se piše. Treba prvo dočekati i čitati drugi svezak ove, predležeće nam antologije, a onda kako nam bog da. Kad bolje razmislim, pomalo se bojim za Talanovu budućnost, jer našoj učmaloj, hm, kulturnoj sceni postavlja nemoguće standarde. Zavjere lijenih i nesposobnih nikada ne treba podcjenjivati. Uostalom, malo zdrave paranoje nikad nije na odmet.

Posljednji stupanj prisnosti

Ivan Klíma

Donosimo ulomak iz romana *Posljednji stupanj prisnosti* Ivana Klíme kojega zapadna kritika smatra njegovim najboljim ostvarenjem u kojemu pripovijeda prije svega o ljubavi, odnosno o žudnji i potrazi za pravom, velikom ljubavi koja je "posljednji stupanj prisnosti", ali i o kušnjama što ih takva ljubav donosi, vjeri koji jedni gube a drugi pronalaze, a da pritom ne zanemaruje ni društvenu pozadinu obojenu nevoljama i previranjima tranzicijskog društva. Roman uskoro izlazi u izdanju Hrvatsko filološkog društva i Disputa a u prijevodu Sanje Milićević Armade

Blizina smrti uvijek me pogodi. Ponavljam Pavlove riječi: On nas je oslobodio od tolike smrtne pogibli i opet će nas osloboditi... *A i njegovu poslanicu Rimljanima:* U nadi da će se i samo stvorenje osloboditi ropstva raspadljivosti da sudjeluje u slobodi slave djece Božje. *A ipak osjećam tjeskobu. Možda jače nego što je osjeća većina ljudi. Većina ljudi povodi se za Spinozinim:* Homo liber de nulla re minus quam de morte cogitat.

No propovjednik koji tumači Pismo stalno se bavi smrću. Jer pitanje uskrsnuća početak je i kraj naše poruke. Ponekad pomislim: nije samo Duh Sveti pomogao da se kršćanstvo, usprkos svom proganjanju, proširi svijetom i nadvlada sve poganske kultove, jednako tako snažno pomoglo je i obećanje vječnog života. U trenutku kad smo oslobođeni iz zagrljaja smrti, od zakona kojemu bez iznimke podliježe sve živo, cijelo naše postojanje dobiva drugu perspektivu. Otjerana je, ili barem ublažena, tjeskoba što je osjeća stoka koju vode na klanje, možda čak i muha koja se nađe u paukovoj mreži. Korim sam sebe zbog svojih sumnji. Ali, zar nisu ponekad sumnjali i sami apostoli, svjedoci čuda koja su se dogodila? Zar nije Toma poželio dodirnuti Kristove rane ne bi li povjerovao? (…)

***

Trebao bih otići u bolnicu. Stalno mislim na mamu, strašno je što, iako je još živa, u sebi već mislim na nju u prošlom vremenu. Uvijek je bila stroga, a pritom dobra. Rijetko bi me poljubila ili zagrlila, ali nikad nije bila neljubazna, prije će biti da se stidjela pokazivati svoje osjećaje. U tome sam na nju.

Kad su zatvorili tatu, izbacili su je iz škole gdje je predavala i na kraju je našla posao u knjigovežnici. Jednom mi je donijela krasno uvezanu knjigu – životopis Komenskog. Rekla je: Po ovu knjigu nitko nije došao već više od godinu dana. Ili su ga zatvorili, ili je umro. Za početak, možeš je pročitati. U knjizi nije bilo štivo koje bi me zaokupilo, bilo mi je jedva devet godina, ali sviđao mi se taj neobičan, očaravajući jezik. Zvučao je kao glazba. Zbog toga jezika-glazbe sam ga zavolio. U uredu imam sliku Komenskog, iako uopće nisam sklon štovanju svetaca.

Htio sam da se mama preseli k nama, ali odbila je to. U posljednjih pola godine posjećivao sam je najmanje tri puta na tjedan i brinuo se za nju. Kupovao sam joj, kuhao, na kraju je i hranio. Govorio sam da se molim za nju, ali nisam joj mogao reći da je volim. Ni Hani to ne mogu reći. Kao da u sebi imam stijenu na koju bih se prvo trebao popeti. Još s Jitkom penjao sam se na prave stijene, ali ovu ne uspijevam savladati.

Vjeran sam, ali ne umijem biti prisan. Možda s Njim da, ali s ljudima ne. Ni s mamom, ni s djecom, ni s Hanom. A prisnost je prvi stupanj vjernosti.

Ili obrnuto: Vjernost je prvi stupanj prisnosti?

***

Jedna od mojih prvih uspomena. Hrpa pijeska koju su istovarili pred našom kućom. (Tada smo još stanovali u vili u četvrti Střešovice, odakle su nas iselili kad je tata zatvoren). Bio sam sretan što se mogu igrati na pijesku. Odjednom se preda mnom pojavilo golemo pseto. S razjapljenom gubicom i iskeženim zubima. Protrnuo sam, nisam se mogao ni pomaknuti, vjerojatno sam počeo plakati, više se ne sjećam, sjećam se samo onog elementarnog straha, osjećaja ugroženosti koji ima korijene ne u osobnom iskustvu, nego u iskustvu roda. Onda su se odjednom pojavile spasonosne ruke, mamine ruke, i podigle su me uvis. Mamin glas koji tješi kao glazba, kao molitva, kao pjev anđela. Utočište u sigurnosti i ljubavi.

Te me ruke već odavno ne bi mogle podignuti, ja sam mamu podizao i u posljednjim tjednima nosio je u kupaonicu i na krevet uz prozor, kako bi se mogla nadisati svježeg zraka. Ali ipak su te ruke, do neprepoznatljivosti naborane i pune žila, još žive i mogu gladiti. Kad ne budu žive, nestat će utočište u sigurnosti i ljubavi.

***

Kratko prije nego što je umro, tata je ležao u bolnici. Budući da je bio liječnik, imao je vlastitu sobu i mogli smo ga bilo kad posjećivati. Svaki dan sam odlazio k njemu. Razgovarali smo o sasvim običnim stvarima i izbjegavali svaki spomen smrti. Tata je htio živjeti, ali bio je liječnik, dakle znao je da će njegovo srce uskoro prestati kucati. Jednom sam se ipak odvažio i rekao sam mu da smrću njegovo postojanje neće prestati, da duša neće umrijeti, nego da vječno živi.

Gledao je u mene, imao je vrlo lijepe tamnoplave oči koje još nije obilježila starost niti ih je zasjenila blizina smrti. Šutio je. Čak mi se učinilo da se smješka. Prvo sam to pripisao tome što je u mojim riječima ipak otkrio neku nadu, ali onda sam shvatio da šuti jednostavno zato što me ne želi povrijediti, ne želi se pred kraj prepirati sa svojim sinom koji je već odrastao i treba poštovati njegovo stajalište.

Htio sam reći još nešto o Božjem milosrđu, ali odjednom nisam mogao ništa reći, i ja sam šutio, samo sam uzeo tatinu ruku u svoju i neko je vrijeme držao.

Tata je zatvorio oči i osjetio sam kako se udaljava u neke nepoznate prostore. Onda je iz čista mira rekao: "Vječnost! Što je to vječnost?"

(…)

Nedavno sam razmišljao o svojoj sposobnosti za prisnost. Ne uspijevam biti prisan s ljudima koji su mi najbliži, onda odjednom neznanki govorim o svom ocu. Govorim stvari o kojima ne razgovaram ni s Hanom. Jesam li razgovarao o tome samo zato da joj se odužim što me povezla? Ili zato što me podsjetila na Jitku?

U jednom trenutku želio sam reći kako je otac živio dovoljno dugo da kod njega u bolnici upoznam Hanu, ali zaustavio sam se. Zbog straha od prisnosti, ili nisam htio spomenuti svoju ženu?

Imam potrebu razgovarati o tati od trenutka kad sam ga pronašao na popisu. Šokirao sam se kad sam pročitao njegovo ime i podatke među imenima i podacima potkazivača. Prvo što mi je palo na pa-

Vjera, nevjera i grijeh ljubavi

Ivan Klíma imao je četrnaest kad je izašao iz logora Terezín, a to mu je iskustvo dalo snage i strpljenja da preživi i sve druge nevolje koje su ga poslije pogodile u životu. Na Karlovom sveučilištu u Pragu završio je književnost i odmah se aktivno uključio u književni život. U razdoblju 1963-67. Klíma je bio izvršni urednik glasila Češkog društva pisaca, *Literární noviny*. Tako je i bio u skupini pisaca koja se zalagala za reforme i predvodila pokret Praškog proljeća. Međutim, za razliku od mnogih koji su nakon sovjetske okupacije i brutalnog gušenja Dubčekovog "socijalizma s ljudskim licem", otišli u emigraciju, Ivan Klíma se iz inozemstva vratio u domovinu o čemu je sam u intervjuu za hrvatske novine rekao: "Za pisca je emigracija vrlo riskantna, jer ga osuđuje na život u okolini koja mu je uvijek pomalo strana. Najvažniji doživljaji i temeljne spoznaje svakoga od nas dolaze, naime, iz vremena koje su grubo omeđili školovanje, studij i prva ljubav. Premda sam dvadeset godina bio potpuno zabranjen kod kuće i nisam smio raditi nikakav kvalificirani posao, nisam žalio zbog svoje odluke o povratku. Većinu knjiga koje su postale poznate u svijetu napisao sam upravo u tih dvadeset godina, kad sam živio u neslobodi, ali ipak u svojoj domovini."

Nakon Baršunaste revolucije, Klíma je doživio slavu i u Češkoj – njegove stare knjige tiskane su u nakladama od sto pedeset tisuća primjeraka, a ljudi su u dugačkim redovima čekali na ulici kako bi ih što prije kupili. Od 1989. do 1993. bio je predsjednik Češkog centra PEN-a, a dobitnik je Medalje za posebne zasluge za Republiku Češku te međunarodne književne nagrade Franz Kafka. Kada je njegov prijatelj Václav Havel došao na vlast, odbio je sve ponuđene mu položaje, ali svojim perom i opažanjima nove češke zbilje i dalje britko ukazuje na društvene anomalije: "Ljudi su očekivali čuda, da će se u slobodi obogatiti i biti sretni, sa svime što postoji na zapadu. No, naravno, to je bio samo san."

Tako se i u romanu *Posljednji stupanj prisnosti* negdje u pozadini prelamaju brojne nevolje, boljetice i previranja tranzicijskog društva u kojem ljudi uglavnom nisu našli ni bogatstvo ni sreću. Međutim, kako to najčešće biva kod Klíme, u prvom planu je ljubav ali i tjeskoba, strast ali i krivnja, vjernost ali i izdaja, sloboda ali i odgovornost, ufanje ali i sumnja. Glavni junak romana je evangelički svećenik Daniel Vedra, drugi put oženjen i otac troje djece, koji se upušta u ljubavnu vezu s udanom ženom Barbarom Musilovom, drugi put udanom i majkom dvojice sinova. Oboje su cijeloga života žudjeli za nekom pravom, velikom, sveprožimajućom ljubavlju, za ljubavlju koja je "posljednji stupanj prisnosti" i kad su je doživjeli u svojoj vezi našli su se pred golemim kušnjama. K tome, lajtmotiv romana je i propitivanje vjere: iako vjeruje, Danijel ima sumnji, iako ne vjeruje, Barbara će se uteći Bogu. Osim što je bolno precizna slika dramatične ljubavne priče, *Posljednji stupanj prisnosti* je i izvrsna psihološka studija ljudskih odnosa – bračnih, obiteljskih, prijateljskih, ljubavničkih... Kompleksan u svim svojim slojevima i sa zapanjujuće plastičnim likovima, od glavnih do sjajnih sporednih, pisan u dinamičnoj izmjeni romanesknog tijela, pisama koje razmjenjuju protagonisti i Danijelovog dnevnika, ovaj je roman zapadna kritika ocijenila kao najbolje Klímino književno postignuće.

Snagu velikog romana teško je ilustrirati s nekoliko ulomaka, ali dijelovi iz dnevnika glavnog junaka i njegovo pismo ljubavnici, možda će barem malo dočarati tu složenu priču. Roman Ivana Klíme *Posljednji stupanj prisnosti* u prijevodu Sanje Milićević Armade bit će uskoro objavljen u biblioteci *Na tragu klasika* Hrvatskog filološkog društva i Disputa.

(Jadranka Pintarić)

proza

met bilo je da to mora biti greška. Koliko je ljudi, koji su tako tražili svoje bližnje, pomislilo isto? Što znamo o tajnim problemima čak i onih najbližih? Vjerujem da svjesno nije učinio ništa nečasno, barem ne na tom polju, ali ne znam jesu li u to uvjereni i drugi. Progoni me misao da svi znaju za to, čitali su popis, zapazili njegovo ime i sad pogledavaju u mene i očekuju neko objašnjenje. Na meni je da ga obranim. Ali što im mogu reći kad sam nisam imao pojma o tome?

Na popisu sam našao i nekoliko članova svoje crkvene općine. Među njima je i brat Kodet, koji mi se uvijek ljubazno smješkao – i prije i sad.

***

Jučer sam vikao na Hanu jer je tražila da odnesem smeće u trenutku kad sam pripremao propovijed. Čemu služi propovijed o ljubavi Božjoj kad ne znam biti pun ljubavi prema najbližoj od ljudi? Sad rijetko razgovaramo. Možda je to zbog umora ili nedostatka vremena. Ili zbog moje nesposobnosti za prisnost? Sigurno nema ničega što skrivamo jedno od drugog, barem ne od onoga što činimo. Ali istodobno kao da izbjegavamo spomenuti bilo što važno u našem životu. Kao da do toga nikad ne stignemo.

Trebalo je skoro godinu dana da se odlučim reći joj kako sam našao tatino ime na popisu. Kad me obuzmu sumnje u ono što radim, u što vjerujem, nikad joj to ne spomenem. Možda ono što je meni bitno, njoj nije važno. Želi da djeca budu zdrava, s Magdom obilazi doktore zbog njezina vida. Marek je kao mali imao angine, ustajala je zbog njega nekoliko puta tijekom noći, jednako kao i zbog Eve kad je bila bolesna. Ustajala bi sigurno i zbog mene, ali ja nikad nisam bolestan. Prema mojoj majci ponašala se kao da je njezina, posebno u posljednjoj godini, kad je majka već bila nemoćna, pomagala mi je brinuti se za nju koliko je god mogla. Djecu uzorno odgaja. Uči ih da rade, budu pristojni, govore istinu, da budu skromni i mole se. Djeca su najvažnija u njezinom životu. Odmah poslije njih sam možda ja. Brine se da imam čistu odjeću, da nikad ne budem gladan i da se zdravo hranim, da se osjećam zadovoljnim. Zna da volim glazbu i predlaže mi da idemo na koncerte, iako na njima obično zaspi. Kad vidi da čitam neku knjigu, upita me o čemu je, jednako kao što se raspituje o čemu smo razgovarali na župničkom tečaju. Kad joj počnem govoriti o tome, sluša me, ali osjećam da to ne dopire do nje, dopiru sam pojedine riječi i rečenice, a ono o čemu govorim nije joj zanimljivo, ne tiče je se, ili je se tiče samo zbog mene. Raduje se što mene nešto raduje, muči je što mene nešto muči, ali uzroci tih osjećaja su joj ravnodušni i ja brzo navodim razgovor na nešto što joj je bliže.

Jitka i ja smo se ljubili: tijelom i dušom. Hanu volim i zahvalan sam joj što je uvijek sa mnom dijelila dobro i zlo, zlog, ili barem teškog, bilo je više. Možda je greška u meni: ne uspijevam probuditi u njoj ono što je skriveno u svakom ljudskom biću. Ili to ne uspijevam probuditi u sebi? Možda mi nedostaje iskustvo sa ženama. Jitkina smrt me zatekla, kao da me bacila u neki zatvoreni prostor iz kojeg nisam uspio izaći ni onda kad sam upoznao Hanu, ni onda kad sam već živio s njom. Možda smo se vjenčali prije nego što smo stigli stvarno prijeći granice koje dijele ljude, ili uspostaviti pravu prisnost.

Tamo gdje nema prisnosti, sposobnosti da se povjere najtajniji strahovi, misli kojih se čovjek boji i ne želi ih priznati, radije ih ni pred sobom ne izgovara, ljubav umire.

***

Loše se molim. Ne mislim na molitve koje izgovaram naglas tijekom bogoslužja, mislim na tihe molitve kojima se u svoje ime obraćam Gospodinu. Ne uspijevam biti prisan ni s Njim. Ono najvažnije prešutim: svoje strahove, svoje potisnute težnje, svoje pogreške.

Jednako činim i u ovim bilješkama. Bojim se, ako ih jednom netko bude čitao (ali najvjerojatnije neće nitko; za tatom je ostalo mnoštvo ispisanih papira, dokumenata, bilješki, donio sam kući dvije kutije, sad kad je mama umrla, još uvijek ih nisam otvorio i ne znam hoću li ih ikad otvoriti), pomislit će: zar ga ništa nije mučilo, ni zbog čega nije očajavao, nije bilo trenutaka kad se bojao uništavila i svoga uzaludnog nastojanja da od njega pobjegne?

Spomenuo sam Martinu svoju bojazan da u molitvi ne postižem dovoljnu prisnost. To mi je poznato, rekao mi je, to mi je vrlo poznato. Ali molitva je već viši stupanj prisnosti.

Koji? upitao sam.

Barem drugi, rekao je i nasmijao se.

A koji je prvi?

Zamislio se. Možda kad ženi prepričavaš svoje snove. I one vrlo intimne.

Hani ne prepričavam svoje snove. U najboljem slučaju zapišem ih u ovu bilježnicu. Na prvom sam stupnju prisnosti sa svojim dnevnikom.

***

Rekla je [Barbara] *da samo traži dobrog čovjeka. Traži živog čovjeka. Rekla je: Tražila sam tebe. Prišla mi je, a ja sam je, umjesto da se povučem i brzo odem, zagrlio.*

Neobično, u tom sam trenutku pomislio kako sam je prvi put ugledao onog dana kad mi je umrla mama. Čija ju je ruka gurnula u moju sudbinu upravo tog dana?

Zatim smo vodili ljubav. Osjetio sam takav užitak da više nisam bio svjestan ničega drugog: samo njezine blizine, samo nježnosti, rekao bih davno zaboravljene nježnosti, kakvu sam osjećao prema svojoj prvoj ženi u takvim trenucima.

Tek kad sam se odvojio od nje, postao sam svjestan što se upravo dogodilo, što sam učinio, i obuzeo me užas, očajnička želja da sve to bude samo san iz kojeg ću se probuditi u svoju nekadašnju nevinost.

*"Blago čovjeku koji odolijeva kušnji, jer će, kad se pokaže prokušanim, primiti vijenac – život koji je Bog obećao onima koji ga ljube. Neka nitko, kad je napastovan, ne kaže: 'Bog me napastuje.' Bog naime ne može biti napastovan na zlo, a ni sâm nikoga ne napastuje. Naprotiv, svakoga napastuje njegova vlastita požuda. Ona ga izvlači i mami. Zatim požuda, pošto začne, rađa grijeh, a grijeh, kad je gotov, rađa smrt." (*Jakovljeva poslanica *1,12-15)*

"Pa imamo pravo na to", osjetila je moje raspoloženje. "U ljubavi ne može biti ništa loše." Kad smo se rastajali, upitala je kad ćemo se ponovno vidjeti.

Umjesto da kažem nikad, da se ne možemo tako viđati, upitao sam želi li me stvarno vidjeti.

A ti mene ne želiš? začudila se.

Nisam našao snage reći ne.

Sastali smo se zatim još četiri puta dok je njezina mama bila u toplicama. Nekoliko puta sam joj želio reći da s tim što se dogodilo ne možemo nastaviti, ali u trenutku kad je vidim, ne mogu izreći ništa što bi me od nje nepovratno odvojilo. Dok vodimo ljubav, govori: Ljubav ne može biti grijeh, ti to znaš.

Ja se u duhu suprotstavljam: ovisi o tome kakva ljubav, u kakvim okolnostima, ali gledam u njezine tamne, židovske oči, u kojima ima strasti i tjeskobe i boli, i umjesto svega što me tišti, kažem da je volim.

Najstrašnijim mi se čini to što je to istina.

Ona bi rekla: najstrašnije i najljepše, budući da spaja nespojivo, ali možda se to upravo tako u životu događa.

***

Draga moja,

Već Te nekoliko dana nisam vidio. Ne sjediš nasuprot meni, ne postavljaš pitanja, šutiš. Ali znam da ćeš veći dio vremena biti sa mnom samo u mislima. Ne mogu se otrgnuti od Tebe. Možda sam prešao (možda smo prešli) neku unutarnju granicu, iza koje se čovjek više ne može otrgnuti. Je li to dobro? Ne znam, ali tek iza te granice počinje istinska prisnost.

Ljudi ne bi trebali lagati jedni drugima, ne bi trebali lagati o osjećajima. Čovjek često sam sebe tjera da nešto osjeća prema djeci, iz kukavičluka, ili osjećaja dužnosti, iz sažaljenja (i to je osjećaj), ili iz inercije, iz tjeskobe ili iz straha da će ostati sam, ili čak straha da će izgubiti imovinu. Mi nemamo zajedničku djecu ni imovinu, ni dužnosti jedno prema drugome, imamo samo ljubav, a ja Ti o njoj nikad neću lagati, to Ti obećavam kako bi mogla reći: Vjerujem svemu što govoriš. Voditi ljubav bez ljubavi je ponižavajuće, uništava dušu. Kad ponekad pomislim da većina ljudi tako vodi ljubav (barem tako mislim, a ponešto znam i iz svog župničkog iskustva), kažem sam sebi: Kakav pakao si ljudi stvaraju umjesto doma.

Čitam Tvoja pisma i gotovo da se ne usuđujem vjerovati im, toliko u njima ima nježnosti i tjeskobe i boli, čežnje, odlučnosti i očaja. Imamo tako malo vremena, a ono protječe brzinom koja je oduvijek ista i mi si ne stignemo reći ni što se dogodilo u posljednjem danu, a kamoli ono što se dogodilo tijekom naših života, no ljubav se ipak ne mjeri minutama. Čime se zapravo mjeri? Potpunošću? Ili odanošću? Ili veličinom čežnje? Ili prisnošću? Što je potpunost? Dokle seže odanost? Dati život za drugoga. Biti iskren prema njemu. Biti uz njega kad pati. Ne napustiti ga ni u trenutku kad se čini da je sasvim udaljen. Misliti na njega u svakom trenutku. Ne povrijediti ga ni riječju. Imati strpljenja. Umjeti slušati. Umjeti shvatiti i ono što se čini neshvatljivim. Umjeti čekati. Umjeti oprostiti. Što je prisnost? Sigurno postoji više stupnjeva prisnosti, a koji je najviši, najdragocjeniji, to ne znam reći.

Još mi ovo pada na pamet: time što čezneš za životom u ljubavi, bliža si Isusu nego oni koji se svakodnevno mole, ali pozivaju na osvetu ili u srcu gaje mržnju.

Opet govorim kao s propovjedaonice. Ali volim Te tako da barem na trenutke gubim osjećaj krivnje koji me gotovo neprekidno progoni.

Što će biti s nama?

Tvoj D.

Sa češkoga prevela Sanja Milićević Armada

Cesta za Kaliforniju

Marko Pogačar

Ne ne ne, nikakva sekta

Između očiju mogu pronaći točku
koja me vodi
cestom u Kaliforniju.
crvenu točku koju nisu napravili lavovi
koja nije trešnjina koštica
iz usta Allena Ginsberga
koja nije
komadić ograde Golden gate mosta.
između očiju mogu pronaći točku
koja nikog neće ostaviti ravnodušnim.
a nije rupa od snajpera
čudesni nokat
očaj izgubljenog anđela.
točku koja uspostavlja između nas princip praznine
kojoj se samo Bupka može oduprijeti
ili Atlas da nas jednom iz dosade
ne uputi kao kuglu prema ponoru.

Još jednom

Stojimo nad kadom i peremo zube,
nismo nikad ni trebali
putovati na zapad.
uglavnom smo pošli zbog toga
što su psi bili teški kao kamen
i kamioni su odlazili
iz grada zadivljujućom brzinom.
njihovo korijenje je,
kao i gnijezda ždralova
odavno zaraslo u korov.
ti otvoreni kamioni bez veze nas podsjećaju
na svaku selidbu dosad na
origami i godinu zmaja.
u Japanu uz neuspjeh
kao senf ide harakiri,
neizostavno.
kod nas bi se svi već pobili pa smo
nešto bolji prema svojim želucima, tuđe
prosipamo okolo kao proso.

Mandragora

Krajičkom oka uspijevam uhvatiti
lešinara kako čuči na Joshuinom drvu.
Preko granice možemo vidjeti
vjetrenjače koje proizvode neon
kauboje u klompama od kože.
tako ti je to, uz cestu prema Kaliforniji
rastu samo kaktusi koje
ne možeš objesiti ni mačku o rep.
teško je na njih
objesiti čovjeka.
ubrzo ćemo ionako biti na granici
nemamo nikakvu kartu, možda ćemo
na kraju pjevati Viva Zapata.
tako ti je to na cesti za Kaliforniju.
možeš me mamiti pitom koliko hoćeš
i cijepiti Eaglesima,
sad spavam i
sanjam kuću.
kod nas nema baš mnogo kaktusa, al zato ima
bukvi kud god se okreneš.

Rampa ponekad može postati zid

Imamo neke stare vjetrovke
i poštanski šešir,
prijatelj e. e. nas ne bi ni prepoznao.
stari Ford kabriolet,
crn, a kakav bi bio, kao vjetar
brzinom crnine
nosi nas preko pustinje.
igramo igru, tko se prvi sjeti
kako se zove Martin Sheen
u filmu 'Badlands' Terencea Malicka.
ti imaš šal kao prava diva i
sunčane naočale, a kojot
nam ne može prepriječiti put.
ali zato mi možemo njemu.
možemo zaustaviti život kao što se
zaustavljamo pred spuštenom rampom.
vlak odnosi prema istoku
ljubičaste usne
vjetar od stolica za ljuljanje,
vjetar, vjetar besmrtni udarac.
Martin Sheen je još uvijek
James Dean vonabi bez imena.
a i sin mu je
totalni kreten.

Pošta

Tako smo malo stari da
nikada nismo primili telegram.
možda zadnji put kad smo se rodili.
zato nas zbunjuju kilometri žice
uz prugu koje prikuju bizone za mjesec i
vjetar u njima svira debeli bendžo.
vagoni moraju
biti nadzvučne kutije
i sve sporije uzmiču prema jugu.
možda baš zato volimo poštu.
Pony express je mrtav.
Henry Chinaski je mrtav.
Balkan express je mrtav.
stvari nestaju brže
nego što ih uspijevamo slijediti,
debeli bendžo svira
glazbu masne ravnice, bizoni su
prikovani za mjesec.
odlažemo u istom trenutku
ja 'Crying of lot' a ti 'Poštu',
upalit ćemo auto
i onda slijediti žice do Kalifornije, do mora
ili dok nas smrt ne rastavi.

Prikolice

U kamp prikolicama žive žene spremne na udaju.
čekaju princa tame Ameriku
da ubaci novine
u poštanski sandučić na pragu.
razmišljam o tome da im ponudim
ploču Nika Cavea
pošto je on isto tako princ tame, ali one
očekuju nešto više, nešto *američko.*
kako ne razumiješ
nije svaki šonjo rođen da bude
princ tame za nevinu djevojku koja
svakog jutra gleda u sunce.
pustinjsko sunce zalazi da bi
prerijski psi znali kad treba da legnu, kažeš
nikad se ne zajebavaj sa tim, život ovdje
možeš obuhvatiti pogledom
glava bizona, pojilište, kuća
i groblje tamo na zapadu.

Oz

Prvi korak po dolasku
obilježit ćemo šampanjcem i političkim govorom,
kao da polažemo temelje.
tako se polažu temelji izgnanstva.
više ne možemo zaspati bez govora.
ptice su prekrile polja.
strašilo su napravili od lima, toliko su ga puta
ptice temeljito izasrale
da ga nije bilo ugodno gledati,
rekli su.
pa koga briga da li je ugodno
gledati u strašilo.
pa poanta strašila jest
da u njega *ne bude* ugodno gledati.
kad je Dorothy vjetar otpuhao kuću
ona je prvi put
zakoračila u život,
tako smo i mi.
poljubili smo polje
sretni što imamo kuću i život, i pomalo
što nismo Amiši.
tako to bude.
ako zaspeš pod prozorom
odnesu te vijavice sa stogovima sjena.
nema tog kod nas.
sjene su kod nas stabilne.
mi imamo sreću
da dolazimo iz nekog boljeg svijeta.

Treba nam samo veća lopata

Ustajemo ranije nego ikada u životu,
kao da idemo
na prvi školski izlet.
nebo nekako podsjeća na naftu,
tako valjda izgleda život
strastvenog lovca na sipe,
kao mrak u kupatilu.
mislim doveo bi ja njima Sirotanovića
pa da vide kako se prebacuje norma,
ne mogu kauboji kao Alija.
ali Alija je odavno mrtav.
sipe postaju princip postojanja.
a mi se kačimo na vlak
i pakiramo dok zora još nije ni blizu, dok
gušteri ne posjeduju boje.
treba nastaviti prema moru, ne možemo
više živjeti bez soli.
treba još riješiti tajnu ceste, da ne upadnemo
u nekakav bermudski trokut da nam
ne nestane goriva
ili nam sipe pojedu svjetla.
rasprostireš auto kartu na koljenima
more je još daleko, moramo
prijeći planine, mislim
Missisippi izgleda kao proširene vene što ćeš ih
jednom imati na nogama.

Nimalo ptica

Kćer naših prijatelja ima dvije godine.
jebote, naši prijatelji imaju kćer.
sad žive zajedno negdje u preriji
to je sve isto kao i kod nas
ta prerija
Winnetoua su snimali na Velebitu.
tako smo zapamtili bijele Indijance.
a kažu, inače
nema njih baš puno i
sad se zovu Native Americans.
uglavnom uzgajaju krave a mesari im
ponekad ilegalno zakolju
pa bude sranje.
ponekad je lijepo u toj ravnici, uvečer je
nekako tiho čegrtuše
ostaju izljevi ljubavi. pijesak
miriše kao ljeto na obali
a nebo kao marmelada od kupina.
mala je inače dobro
naučila je piti pivo i čaj od kadulje,
to je čuva od prehlade.
i još je naučila puštati zmajeve, polako
ali sigurno postaje uporište.

Egotrip

Pijani kompjuter

Željko Jerman

Čovječe, pardon, kompjuteru dragi, dođi sebi, nemoj me zezati, nećeš valjda opet u ludnicu, hoću reći servis, pa da ponovno ostanem bez svih podataka koje nisam spržio…

NOĆNA SARMA je uistinu dobra, makar ju je najteže dovršiti; dići se poslije čitavonoćnog okultnog treskanja padele, još toplu je završno doraditi (da kipulji 10-tak minuta), ter uz to skuhati najobičniji krumpir, te kao pravi artista – kuharista pijuckat na sve noćne pive još i jednu jutarnju, pardon podnevnu, kako bi sve bilo na svom mjestu: i Ja i puna posuda sarme, i oni o kojima mislim dok radim tzv. "balkanska jela"; Veliki Hrvati što banče po turbofolk klubovima uz pjesme pored koje je sve prije, slikovito tome npr. *Jugoslavijo* Lepe Brene… dobitak za zdravo uho. Meni se tak živo jebe za te majmunarije, jer ih naravno, ne mogu čuti, ali pratim kroz tisak što se zbiva u "Mrkloj našoj domovini", ter se nikako ne mogu pomiriti s tistim "novim valom". Jedino kome ja gluhonja vjerujem, je jedan od ponajboljih frendova čija je kći uhodana u te pizdarije, te izjava cijenjenog sociologa koji prati nova "teen – kretanja". Sve je to po njima sasvim normalan TREND, s polazištem u buntu prema onome što im se nameće (od doma do medija!). OK.! U pravu ste, čak mi je i drago na neki način, da mladež pronalazi svoj identitet, makar u nevjerojatnom obličju… ali jebo Ja takav bunt koji složno podržavaju primitivci svih generacija! UŽAS… u urbanim sredinama prolazi čobanska muzika, a i ona "genijalka", jebena Severina (koja po ekscesima nadilazi čak i Vlastu Delimar), svojim je štiklicama ošla na Eurosongariju, odnosno pripuzila se toj masi debila, i… bogami, zaludila "LUDU NAŠU". Ponekada ozbiljno pomislim – sreća moja što ne čujem!!! Nu; nažalost, ti klinci, velike Hrvatine, tajkunčuzi čija lova maše repom na "turbanizam", političari koji sve to skrivećki podržavaju, jerbo im je, (čak!) DUHOVNI NIVO ispod štikle jedne pevalice (da bar ptice, a ne pice)… to je Stvarnost naša stvarna i svakidašnja, to je ono po čemu se *Lijepa naša* nimalo ne razlikuje od nešto istočnijeg Balkana. Začudno je kako netko poput mene, uopće uspijeva egzistirat u takvom miljeu, preživljavati već tolike godine ne samo u intelektualnom smislu, nego i materijalnom… mislim pri tome na doslovni goli egzistencijalizam, konkretno – novac, koji je polazište opstanka (kako sam uopće svih tih brojnih ljeta dolazio do njega?).

Poludio komp

Ahead WinASPI: File 'C:\Program Files\Ahead\Nero\Wnaspi32.dll': Ver=2.0.1.74, size=164112 bytes, created 26.10.2004 18:35:34

Nero Version: 6.6.0.13 Internal Version: 6, 6, 0, 13c <PIONEER DVD-RW DVR-107D>Version… Isuse, opet je skrenuo! "Stari moj, daj dođi sebi, kompa moj kompasti… nemoj me ostaviti baš sada kada te najviše potrebujem"!

V Rdecem baru, sobi rdeci, s kuglo v glavi, z duso v sreci. Slisali so strel, in videli obraz v krvi. Ta je to sezono prvi… "Jebo te, si zbilja uvrnut… kaj sad skidaš s Šešula Chata što Nika i Stipe – po "mom izboru" izvlače iz naftalina pjesmu Marka Brecelja, bivšeg frontmana bivših Buldožera…" *E, to je na solo albumu* Coctail *koji nazalost je u Ljubljani kod Nikinih. Tamo je i cuveni Rdeci bar…* "Čovječe, pardon, kompjuteru dragi, dođi sebi, nemoj me zezati, nećeš valjda opet u ludnicu, hoću reći servis, pa da ponovno ostanem bez svih podataka koje nisam spržio…" *Tako gust zapis pretvara sliku u svojevrsni ekran. Jedan od najvažnijih fenomena vezanih za suvremeni doživljaj svijeta svakako je slika koja se pojavljuje posredovana elektronskim medijem ekrana, medijem u čijem smo virtualnom svijetu sigurni od dodira sa Drugim. Idealna reakcija na slike bila bi odbijanje pogleda. Svojom zavodljivošću, slike funkcioniraju kao otrovne jagode…* "Ajoj, gospodine Kompmann, pliz, dođite sebi, ta pišemo MOJ EGOTRIP, ne ubacivajte mi sad u tekst kojekakve vantematske inserte (ovo je izvadak iz pozivnice za izložbu Stefana Kuće, sorry Hausa)… Bogo moj, zar samo Vi radite stalno neke probleme, kako većina ljudi koje poznajem imaju poslušna računala"?… (tepam mu zapravo, s gospodinom i velikim "V"!… sve u nadi da neću opet morat s njime u takozvani "Šrot", tj. onaj hgspot@hgspot.hr).

Iza umrlih osoba ostaju samo vrjedniji predmeti i njihovi obiteljski fotoalbumi.

S vremenom i ti albumi umiru, jer nestaju i oni kojima su bar malo značili.

Što su pokojnici bili stariji, to je u albumima više umrlih ("otišlih") likova.

Na temelju gore navedenih činjenica, poslije smrti majke, u praznom stanu u kojem je živjela sa ranije umrlom sestrom, mene su na jedan sasvim neobičan način privukli ponajviše baš ti LIKOVI (IZ)UMRLIH ALBUMA. Srednju riječ treba dvojako shvatiti (stoga zagrada kod prefiksa "iz") – pošto su smrću vlasnica fotoalbuma umirali i sami albumi, no, ne samo da su umrli… nego su i izumrli, odnosno sasvim nestali. Izumrli su mojom destruktivnom likovnom "foto –intervencijom", a kako u mom radu svaka destrukcija vodi ka novoj konstrukciji, likovi iz albuma su zapravo "uništeni" kako bi bili pretočeni u artefakturu, te su tim navodnim obezvređivanjem prerasli trivijalnu ćulnost što je postojala samo u dušama bliskih, više nepostojećih osoba.

Jedinstveni slučaj

"Daj, prestani zajebavati – sada sam već na rubu živaca – ovo je izvadak iz sinopsisa, prijedloga za novi film na kome smo dugo radili, ali kako to ubacuješ u egasti trip bez pitanja? Si ti pijan kompasti idiote"? Vičem ljut na njega, onako telepatski kako razgovaramo dok moji Jedini spavaju, da ih ne probudimo, a on mi na isti način odgovori: "Jesam, jesam… hik, kako ne bi, ta ja sam osjetljivo hik… biće, stoga što ti pišući ločeš već tko zna koje pivo, tako to hik… prelazi na mene. Sjeti se samo da tvoj filmski kompić i imenjak Janda, producent i suator hik… ne dopušta u studiju niti pušenje, kako ne bi dim naštetio njegovim osam herr hik…Kompmanna. I jedva dok radite dočekaš da Željko veli: 'Ajmo u kuhinju jednu zapalit, ovo prebacivanje će potrajati desetak minuta', a ja tu... hik trpim uz konstantne oblake dima i hik… alkoholne pare. No, dobro, pokušat ću pisati kako želiš… HIK"! "Imaš pravo, rista, teško je tebi sa mnom – pomirljivo mu telepatiram – ne ljuti se, ali to je tako, nekada cugam previše uz tebe, i to baš i nije potrebno, međutim bez cigarete naprosto ne znam napisati ni slovca. Osim toga, LIKOVI (IZ)UMRLIH ALBUMA me toliko zaokupljaju, da si ih zapravo s pravom utripao. Međutim, dozvoli da se pohvalim s jednom, zapravo dvije divne novosti. JUHUUU!!! Napokon sam, na sam 8. Mart (dodatni razlog da ga fest proslavim, kao u dobra stara vremena, kada se nijedan muškarac iz firme nije kući vratio trijezan)… u imenjaka Jande, na maloj, zatvorenog tipa projekciji vidio, hejhoj(!) "ispeglan" & u potpunosti dovršen videofilm *MARTIN GROB* (+ specijalno tonski obrađen, zbog čega bih plakao što ne čujem)…" *"Hooray, no spam here!HIK"*! "Idi u pizdu materinu idiote – naljuti me ekscesni upad – sad si stvarno pretjeral! Ja cugam a ti si se napil, zajebavaš me dok sam sav ufuran u predivan film, kako sam gledao prvi puta novi film! Samo pisni još jedanput i ideš u HG Spot na trežnjenje. Riknut će majstori kada te vide. Takav slučaj još nisu imali, hahaha – PIJANI KOMPJUTER"!!!

Gdje sam dovraga stao i što sam htio dalje reknuti? Aha, dakle film; treći redom na temu pokojne mi mame, pa sada imamo jedinstven uradak, svojevrsnu trilogiju: *MARTA – Martine instalacije* (2003.), *Martin brod* (2004.), te napokon *Martin grob* (2005.-2006.). Gospe mi, bilo bi dobro sve ih objediniti, s jedinstvenom špicom i odjavom, napraviti prijevod na engleski, da sve bude jasno i nekom Eskimu, a ne samo hrvatskoj publici". "Je, je… hik, onako kako je napravio Ivan Faktor u filmu *Željko Jerman – Moj mjesec*, na temelju tvojeg svakodnevnog videosamosnimanja u kolovozu 2003., prikazanog krajem veljače na ovogodišnjem ZagrebDoxu, hiik"… dojavi napokon opamećeni kompić.

Ratovanje se nastavlja

"Pa ti dolaziš sebi, već sam htio pisati o tome, ali me svašta zeznulo… *"Sadržaj:*

Umjetnik Željko Jerman živi naizgled kao i svi drugi - okružen kućnim ljubimcem, svakodnevnim stvarima i medijskim slikama vanjskog svijeta, ispunjen sitnim užicima, žudnjama, sjetama... Ipak, u njegovu je svijetu sve drukčije, pa tako i audiovizualna inventura jednog sasvim običnog mjeseca u prvom licu, prožeta samoćom i tišinom..." TAKO VEĆ MOŽE! "Viš da i ti, kad te malo vudre moje cugaste parice, moreš bit kooperativan, kopipastirat suvislo i točno ono što treba" – pohvalim svoj otkačen kompjuter.

Odjednom zatitra sitno svjetlo i zavibrira nešto malo na kompjuterskom stolu, lijevo pored skenera, što osjetih preko ruku. "Na mene si sasvim zaboravio – progovori stari drugar Mobo – a koliko sam ti pomogao! Sjeti se kako smo s veseljem i malo ponosno slali poruke znancima i prijateljima da dođu na premijeru u kino Tuškanac. Upozorili smo ih da će biti premijerno prikazana tri nova hrvatska filma, da telefonski moraju rezervirati karte, doći pola sata ranije po njih, te ih pripremili na pojačano osiguranje, jerbo je baš to htio vidjeti predsjednik RH Štef Mes… kak se ono točno preziva"? "Kaj si i ti pijan" – pitam spravicu. "Ne, samo sam zaboravan" – odgovori mobitel davši mi ideju, kako ću jednoga lipoga dana, kada ću imati više vremena, napisati basnu u kojoj će glavni likovi namjesto životinja biti aparati. Šit, i taj me je vražićak smotao! Opet gubim nit, ne znam što sam još ono vrlo važno htio reći? Aha, da, knjiga *ZAGUBLJENI PORTRETI*!!! Napokon je odštampana, ukoričena, riječju – gotova! I to mi bi najveći poklon za rođendan! U petak, 10. ožujka… kojeg s editorom Brankom Čegecom zalih jutarnjim Jagermeissterom, u nekoj birtiji Kaptol Centra. Kada ode moj izdavač, uz drugi "jeger" malo bolje prolistah knjigu i puf(!)… umah najdem greškicu, jedno suvišno "je". Najme iza super naslovnice s krasnom fotografijom snježnih pahuljica, jedinstvene mi Bojane Švertasek, ide popratni tekst: "Svaki je (paf – je) umjetnik i umjetnica o kojemu (namjesto – kojima!) pišem su poput snježne pahuljice. Blista, padne i otopi se…". Ajde de, nisam picajzla, ono "o kojemu – kojima" i nije strašan feler, a kako je knjiga niskotiražna, "je" ću na svim primjercima ispraviti rukom! Sve je perfa, makar me nikada nije bilo briga za perfekcionizam!

"A, da jednoga lijepoga, hik… dana, kada ćeš imati dosta vremena – umiješa se herr Hik – u obliku trilera opišeš, svoje PERMANENTNO RATOVANJE S LEKTORIMA, od onih iz školskih klupa, hik… učitelja, nastavnika i profesora, preko hik… nadobudnih mladunaca iz omladinskog i studentskog tiska, do evo, već "pravih" lektora i korektora iz ozbiljnih izdavačkih hik… kuća?"

Noga filologa

Dicta et sententiae

Neven Jovanović
http://filologanoga.blogspot.com

Tko o čemu, filolozi o poslovicama. S ponešto gorkim zrncima za razgovor uz kavu

Ako su riječi okamenjene misli – što su onda poslovice? S *dicta et sententiae*, "izrekama i poslovicama" imao se prilike sresti svatko tko je učio latinski i grčki – i razumjet će, onda, privlačnost pitanja: zašto je tako?

Opća kultura

Površni su odgovori, naravno: "opća kultura", "temelj zapadne civilizacije". No, odavde ne saznajemo ništa posebno korisno. Latinske su poslovice važne zato što mnogo ljudi misli, ili je tijekom povijesti mislilo, da su važne, i to dovoljno važne da bi ih morali učiti drugi ljudi (i da je onaj tko ih je naučio smatran većom facom od onoga tko nije). Hm.

Zanimljivije je ono što se zbiva *unutar* samih poslovica. S jedne strane, tu je izvrsnost: jedna je ideja uhvaćena na savršen način, sažeta do lako pamtljive kratice. S druge strane, upravo ta sažetost stvara određenu prazninu, nedovoljnu definiranost. Otvara poslovicu različitim upotrebama: često dijametralno oprečnima.

Mens sana in corpore sano

"U zdravom tijelu zdravi duh." Ova se izreka obično tumači kao uputa za sretan život: "ako je tijelo zdravo, i duh će biti zdrav." Ali Juvenal, koji ju je prvi formulirao, imao je u svojoj desetoj satiri na umu nešto drugo. Pišući pjesmu o ispraznosti ljudskih želja, on je ovako formulirao što jedino od bogova treba tražiti: *Orandum est ut sit mens sana in corpore sano,* "Treba moliti za zdrav duh u zdravom tijelu." Zdravo tijelo, dakle, nije preduvjet kojim osiguravamo zdravlje duha – već i jedno i drugo, i njihov spoj, ovise o silama izvan naše kontrole.

"Poslovica" kakvu danas poznajemo nastala je, dakle, *izrezivanjem* autentičnih Juvenalovih riječi – odnosno, izbacivanjem religioznosti. S jedne strane, to je očit falsifikat. S druge – općeljudsko iskustvo govori da su u pravu i Juvenal i anonimni redaktori njegove misli.

Après moi le déluge

"Poslije mene potop." To, dakako, nije ni latinska ni grčka izreka (mada i o tome želim nešto reći); pripisuje se francuskom kralju Luju XV. (1710.-1744.) ili najslavnijoj od njegovih ljubavnica, Madame de Pompadour (1721.-1764.). Odlična je ilustracija sentenciozne dvosmislenosti: *Après moi le déluge* može značiti "poslije mene neka bude potop", ali i "poslije mene doći će potop" (i oba su značenja povijesno utemeljena: petnaest godina poslije smrti Luja XV., njegov unuk i nasljednik izgubio je glavu u Francuskoj revoluciji). Za razliku od Juvenalova škarama preoblikovanog aforizma, izreka Luja XV. dvosmislena je već u originalnom izdanju. Razlika u smislovima nije bitna? Prva je inačica neupitno bahata i narcisoidna; drugu možemo tumačiti i manje sebično – jednostavno, kao zloguko proročanstvo.

Après moi le déluge prilika je da zapazimo još nešto: poslovice ponekad imaju pretpovijest. One su odlična formulacija jedne ideje – ali koji put se s tom idejom čovječanstvo nateže već dulje. "Poslije mene potop" u prvom, bahatom smislu, proganjalo je već antiku. Postoji fragment grčke tragedije nepoznatog autora koji kaže: "Kad umrem, neka se zemlja pomiješa s vatrom; ne tiče me se – moje je sve sređeno". Tu misao parafrazira Seneka, 56. nove ere (i to govoreći upravo o *dicta et sententiae)*: "i razmišljam kako su mnoge izreke, velebne, ali odbojne, postale dio ljudskog života i popularne kulture, npr. 'Neka me mrze, samo da me se boje', i tome sličan grčki stih koji poziva neka se po autorovoj smrti zemlja pomiješa s ognjem, i tako dalje u istom tonu". Još sličnije Luju XV., bar što se potopa tiče, izrazio se Lukrecije (99.-55. p.n.e.) u epu *De rerum natura* (*O prirodi stvari*): "Dakako, nama, kojih tada neće biti, ništa se neće moći dogoditi ni na naša čula djelovati, ni da se zemlja pomiješa s morem, a more s nebom."

Je li francuski kralj-hedonist čitao Lukrecijevu apologiju (i apoteozu) Epikura? To je nepotvrđeno, ali posve moguće, s obzirom na to da je "klasično" obrazovanje u 18. stoljeću još osnova svakog obrazovanja. Značajno je, međutim, da sve antičke paralele sugeriraju značenje "briga me za bilo koju katastrofu do koje dođe nakon moje smrti". Ovo je značenje ujedno i općenitije, dok bi zloguko proročanstvo bilo jače vezano za konkretan kontekst – za društveno-političku situaciju Francuske koja klizi prema godini 1789.

Suum cuique

"Svakom svoje." Ma koliko ova fraza izgledala banalno, njezin pedigre u evropskoj civilizaciji seže dvije i pol tisuće godina unatrag, i uključuje Platona, Aristotela, Katona, Seneku, Cicerona, Ulpijana, apostola Pavla, Augustina, Tomu Akvinskog, Shakespearea, Hobbesa, Spinozu, Kanta, Nietzschea. Riječ je o sažetom opisu pravednosti – vrline po kojoj svatko dobiva ono što mu pripada, ono što ga ide; u Justinijanovu zborniku rimskog prava dodana je i treća riječ: *suum cuique tribuere,* "dodijeliti svakome ono što je njegovo"; izreku je Leibniz proglasio jednom od triju vječnih maksima pravednosti.

Tijekom svoga dvadeset i pet stoljeća dugog puta ta se maksima našla na jednom neočekivanom mjestu. Kao *Jedem das Seine* stajala je od 1938. nad ulaznim vratima (s unutarnje strane) konclogora Buchenwald, blizu Weimara. Kroz ta je vrata prošlo 240.000 ljudi iz 32 zemlje; 56.000 nije preživjelo, među njima komunist Ernst Thälmann, socijaldemokrat Rudolf Breitscheid, župnik Paul Schneider, pisci Imre Kertesz i Arnošt Lustig – i Nikola Kolmanić iz Ičića, Milivoj Lalin iz Splita, Zdravko Žic iz Punta... U 136 vanjskih jedinica ovog logora zatvorenici su radili kao robovi za BMW, IG-Farben, Junkers, Krupp, Rheinmetall-Borsig, itd. *Suum cuique.*

Autoritet i praznina

Naravno, sve se može zloupotrijebiti. Ljudi su bili ubijani i mučeni u ime najplemenitijih ideala, s najljepšim riječima ljudske civilizacije na usnama krvnika – trebamo li se onda čuditi cinizmu nacista iz KZ Buchenwald dok pribijaju "Svakom svoje" na unutrašnju stranu ulaznih vrata logora, dok dodaju malu fiorituru pandemoniju terora i poniženja kojemu su svakodnevno izložene njihove žrtve? Ili da, možda, u postavljanju "jedne od triju vječnih maksima pravednosti" na vrata logora ne gledamo cinizam, već pokušaj da se zločini opravdaju – da niz evropskih mislilaca, od Platona do Spinoze i Kanta, legitimira ono što se u logoru zbiva – i to u očima samih žrtava?

Ma kako o tome mislili, *suum cuique* iz Buchenwalda ostaje brutalan podsjetnik na glavnu ideju ove kolumne: u izrekama i poslovicama, osim punine autoritativnosti, važna je i praznina nedorečenosti; sve su to lijepe posude s dovoljno mjesta za sadržaj po izboru korisnika. I zato mi baš nisu drage.

*Ovu su kolumnu potakli i pomogli blog Tradición Clásica (*www.tradicionclasica.blogspot.com*), stranica Einzelheiten über KZ-Mottos Arbeit macht frei und Jedem das Seine etc. (*www.deathcamps.org/websites/jmottode.htm*) i tekst Hermanna Klennera Jedem das Seine! Geschichte eines Schlagworts u internetskom dvotjedniku za politiku, kulturu i gospodarstvo Ossietzky (*www.sopos.org/ossietzky/*).*

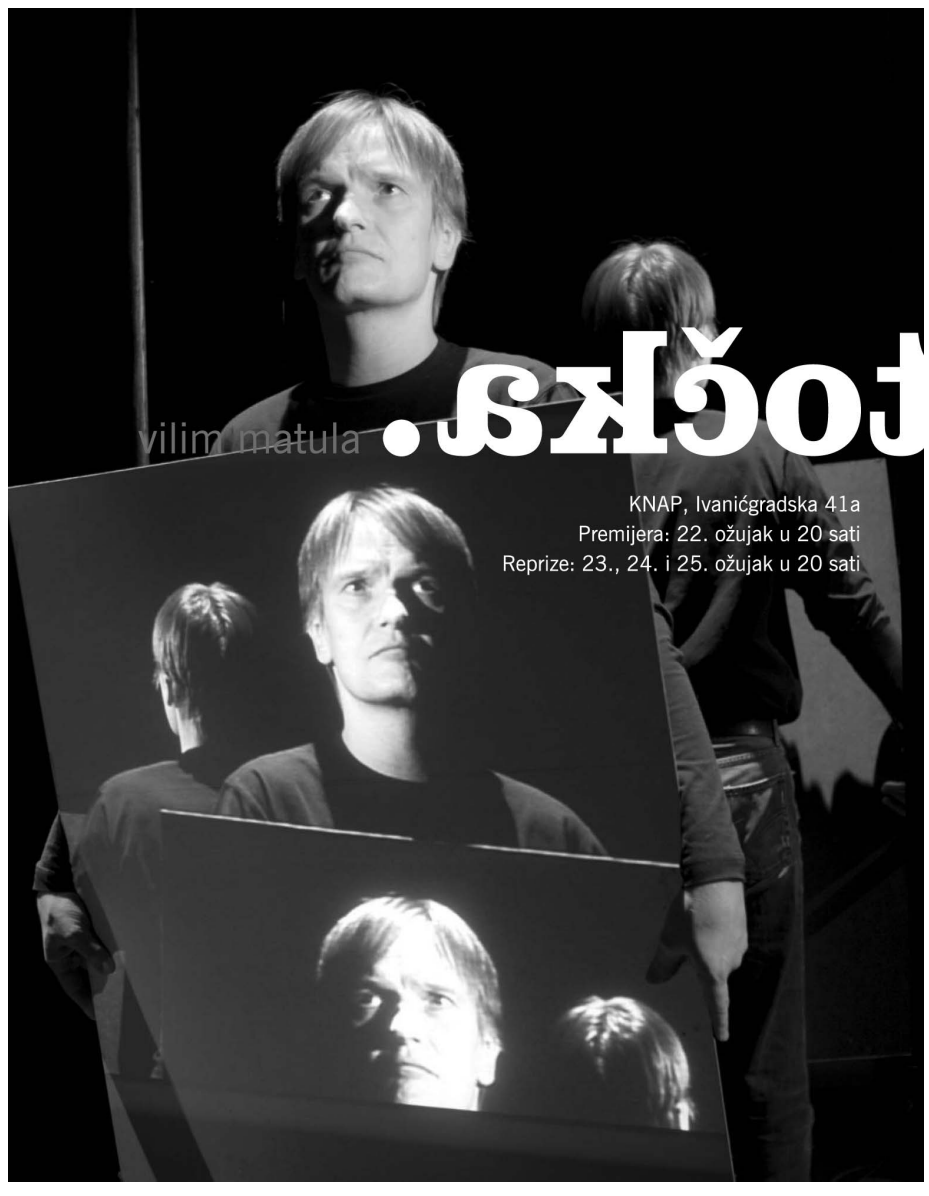

Njemačka

lit.Cologne

U Kölnu je od 10. do 18. ožujka održan šesti književni festival *lit.Cologne*. Iako relativno mlad, postao je jedan od najvećih međunarodnih festivala književnosti u Europi. Koordinatorica programa *lit.Cologne* Regina Schilling, spisateljica i filmašica, istaknula je kako broj posjetitelja raste iz godine u godinu te kako su počeli dvadesetak tisuća, a sada u prosjeku imaju pedeset tisuća posjetitelja. Prvi festival održan je 2001., a osmislili su ga i realizirali knjižar Rainer Osnowski i nakladnik Werner Köhle, koji su željeli napraviti prihvatljivu platformu za književnost, kao što filmu to nude filmski festivali. Festival književnost predstavlja profesionalno i atraktivno, a autore poput zvijezda. Na ovogodišnjem festivalu sudjelovali su autori kao što su Wladimir Kaminer, Nick Hornby, Adam Thirlwell, Monica Ali, Bernhard Schlink, Cees Nooteboom, Doris Lessing, Bret Easton Ellis, Judith Hermann, Walter Kempowski, Zeruya Shalev, Arno Geiger, David Peace, Friedericke Mayroecker, Daniel Kehlmann, Leon de Winter, Arnon Grunberg, Margriet de Moor i dr. Također su sudjelovali najpoznatiji njemački književni kritičari poput Marcela Reich-Ranickog i Elke Heidenreich. Osim autora na u mnogobrojnim programima i na javnim čitanjima sudjeluju istaknuti njemački filmski i kazališni umjetnici te popularne medijske ličnosti. Ove godine jedna od tema bio je nogomet i Islam. Ujedno se raspravljalo i o vrućim aktualnim temama, poput primjerice stanju njemačkog jezika.

Joachim Król i Nick Hornby

U sklopu festivala održan je i festival za djecu i omladinu, takozvani *lit.kid. Cologne*. Organizirane su posebne priredbe za cijele razrede – s obzirom na to da kod djece ne vlada veliko zanimanje za čitanje – na kojima su predstavljeni autori i njihova djela. Namjera osnivača je da privuče publiku koja inače ne odlazi na književne večeri jer je festival prvenstveno namijenjen čitalačkoj publici. "Na naš festival dolaze ljudi koji nikada nisu bili književnim večerima, jer misle da je to nešto poput kule od bjelokosti. Riječ je, dakako, o ljudima koji čitaju, ali ne posjećuje književne večeri jer misle kako će se ondje dosađivati. Smatram da smo kod mnogih tu predrasudu uspjeli ublažiti", naglasila je Regina Schilling.

Durs Grünbein, Wladimir Kaminer, Cees Nooteboom

Gioia-Ana Ulrich

Sjedinjene Američke Države

Prvi *Jadnici* na otpadu

Jedna je Amerikanka na hrpi otpada pronašla dragocjeno prvo izdanje *Jadnika (Les Misérables)* Victora Hugoa. Prema navodima Jerry Laiche, vlasnice knjižare u američkoj državi Louisiana, pronađeno je sedamnaest svezaka francuskog izanja romana, a u jednom od njih nalazi se i vlastoručna posveta slavnoga autora. Neimenovana Amerikanka knjige još prošloga ljeta pronašla na otpadu u mjestu Thibodaux, južno od New Orleansa. Svesci će u svibnju biti stavljeni na dražbu, najavila je Jerry Laiche. Roman *Les Misérables* objavljen je 1862.

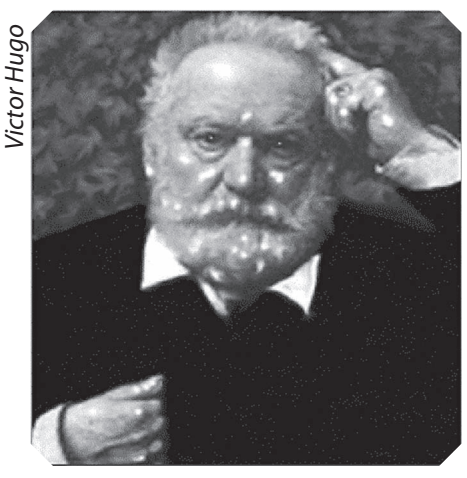
Victor Hugo

Švicarska

Velika retrospektiva Matissea

Matisse, Dvije odaliske, 1927.-28.

Izložba s radovima Henrija Matissea (1869.-1954.) ponovo je postavljena u Švicarskoj nakon više od dvadeset godina, u mjestu u Riehenu kod Basela. Muzej zaklade Beyeler predstavlja retrospektivu francuskoga slikara čija je središnja tema ženska figura u unutrašnjem prostoru. "Matisse ima sunce u trbuhu", citirao je Ernst Beyeler Pabla Picassa prigodom otvorenja. Izložba naslovljena *Henri Matisse – figura, boja, prostor* okupila je više od dvije stotine umjetničkih djela iz renomiranih muzeja i privatnih zbirki iz SAD-a i Europe, a bit će otvorena do 9. srpnja.

U riehenskom muzeju izloženo je oko sto šezdeset slika, skulptura, crteža i grafika iz svih razdoblja umjetnikova stvaralaštva. Izložba započinje mirnim interijerima iz njegovih ranih godina koji su nastali pod utjecajem 19. stoljeća, zatim prelazi na eksplozije u bojama iz razdoblja fovizma, sve do apstraktnih, šokantnih slika koje su nastale za vrijeme Prvoga svjetskog rata, te završava pitoresknim suptilno-erotičnim slikama žena (odaliska) koje slika u Nizzi. Nakon toga slijede radovi iz tridesetih i četrdesetih godina.

Bračni par Hildy i Ernst Beyeler, galeristi i sakupljači umjetnina, vlasnici su zaklade Beyeler, a njihova je zbirka, koja danas broji dvjestotinjak umjetničkih djela, prvi put javnosti predstavljena 1989. u Madridu.

Matisse, Glazba, 1939.

Matisse, Zlatne ribice i skulptura, 1912.

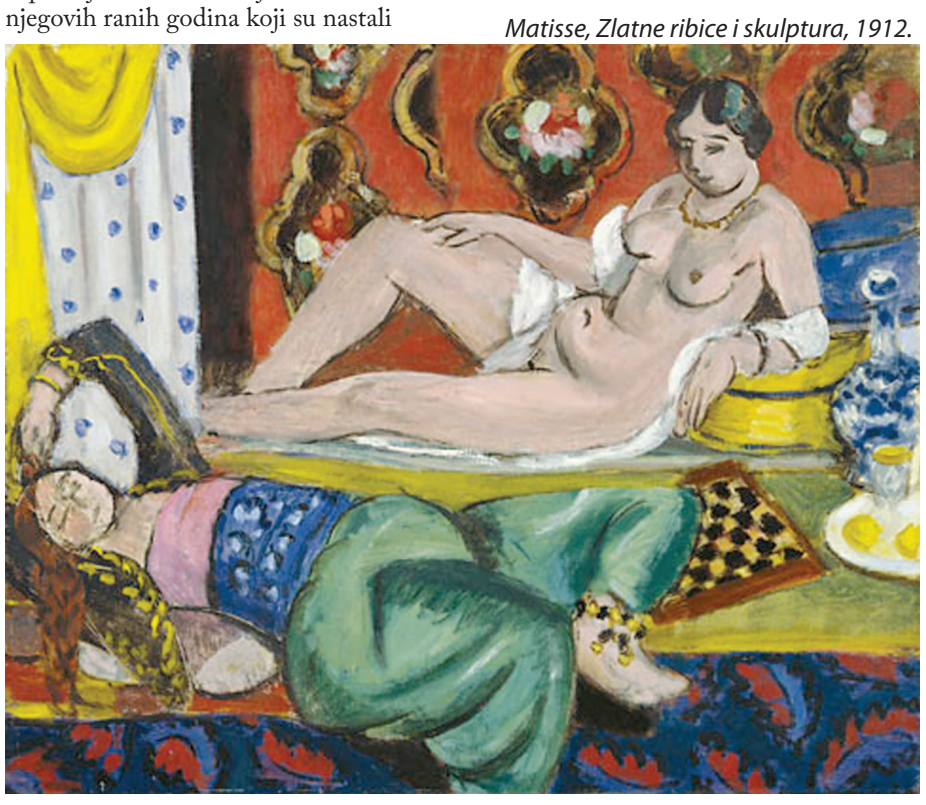

cmyk